

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE GÜNDELİK HAYATTA
YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER: ADANA İLİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA**

Gül Eda BULANIK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE GÜNDELİK HAYATTA YAŞANAN DÖNÜŞÜMLER:
ADANA İLİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Gül Eda BULANIK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Anılarıyla beni geçmişe götüren, anlatmanın ve dinlemenin güzelliğini keşfetmemi sağlayan
dedeme...

TEŞEKKÜR

Öncelikle, Yüksek Lisans tezimi yazma sürecinde her aşamada yardımını benden esirgemeyerek yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mete Kaan Kaynar'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu konuda bir tez yazmam konusunda beni yüreklendirerek bana yeni ufuklar açan, tökezlediğim her anda yardımına koşarak devam etmemi sağlayan hocam Dr. Öğr. Üyesi Kadir Dede'ye sonsuz teşekkürler. Ayrıca tez yazım sürecimin en başında bu konuda bir sözlü tarih çalışması yapmam için beni yüreklendiren ve tavsiyeler veren sayın Dr. Öğr. Üyesi Göze Orhon'a, son olarak da jürime gelmeyi kabul ederek katkılarını benden esirgemeyen sayın Dr. Öğr. Üyesi Anıl Varel'e çok teşekkürler.

Çalışmamın uygulama kısmında gerekli katılımcılara ulaşabilmemde yardımlarını benden esirgemeyen Adana'nın Eski Fotoğrafları isimli Facebook grubu üyelerine, görüşme yapmayı kabul ederek anılarını benimle paylaşan ve 1950'li yıllara bir yolculuk yapmamı sağlayan sözlü tarih katılımcılarına, değerli büyüklerime sonsuz teşekkürler. Tarihin birer canlı tanığı olarak onların anlattıklarını dinlemek benim için bir ayrıcalık ve zevkti.

Bu süreçte her zaman yanımda olarak bana ihtiyacım olan gücü ve desteği veren annem Kamile Güder'e ve kardeşim Dila Bulanık'a çok teşekkür ederim. Onların bana duyduğu sonsuz güven olmasa başaramazdım. Son olarak, hayatımın her anında olduğu gibi tez yazım sürecinde de desteğini her daim yanı başımda hissettiğim, son ana kadar bana güç veren Doğuş Düzgün'e sonsuz teşekkürler.

ÖZET

BULANIK, Gül Eda. *1950’li Yıllarda Türkiye’de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

1950’li yıllarda siyasal anlamda çok partili hayata geçiş yaparak önemli bir değişim geçiren Türkiye’nin aynı zamanda gündelik hayatında da büyük değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönemde Demokrat Parti iktidarı öncülüğünde gerçekleştirilen Amerikan yanlısı politikalar gündelik hayatta da yankısını bulmuş ve toplum modernleşme çatısı altında Amerikan değerlerini benimseyerek tüketim toplumuna evrilme yoluna girmiştir. Bu bağlamda 1950’li yıllarda Türkiye’de gündelik hayat pratiklerinde; yeme-içmeden kılık kıyafete, dayanıklı tüketim mallarından eğlence ve müzik anlayışına *Amerikanlaşma* terimi ile ifade edilebilecek bir dönüşüm yaşanmıştır. 1950’lerde Türkiye’de yaşanan bu sosyal dönüşümün en net görülebildiği yerlerden birisi Adana’dır. Adana’nın bu dönemde yaşanan değişimi derinden hissetmesinde en büyük etken şehirde kurulan İncirlik Üssü’dür. İncirlik Üssü’nde çalışmak üzere Adana’ya gelen Amerikalı askerler ve aileleri uzun bir süre Adana halkıyla iç içe yaşamışlardır. Böylece Adana halkı Amerikan yaşam tarzı ile doğrudan bir etkileşim içinde olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye’de ve özellikle Adana’da 1950’lerde kaydedilen ve *modernleşme* olarak ifade edilebilecek bu değişimler Lefebvre’nin teorik çerçevesinden okunacaktır. Zira, Lefebvre gündelik hayatın modernlikle ortaya çıktığını ve modern kapitalist toplumların bir özelliği olduğunu belirtir. Türkiye’de 1950’ler Lefebvre’nin bahsettiği kapitalist tüketim toplumlarının bir özelliği olan ve modernlikle gelen gündelik hayatın gözlemlenebildiği yıllardır. Bu bağlamda Türkiye’nin 1950’li yılları Lefebvre çerçevesinden değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeyi gerçekleştirebilmek için sıradan insanların hayatlarından yola çıkan, onların anılarına ve deneyimlerine odaklanan bir yöntem olan sözlü tarih seçilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların anlattıklarından özellikle İncirlik Üssü Amerikalılarının etkisiyle Adana’nın gündelik hayat pratiklerinde, yeme-içme, kılık-kıyafet, eğlence ve müzik anlayışlarında gerçekleşen değişimler tespit edilmiştir. Ayrıca, sözlü tarih yöntemi ile sıradan insanların belgelere geçemeyen deneyimlerinin de tarihin birer kaynağı olabileceği gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Gündelik hayat, *Amerikanlaşma*, modernlik, Henri Lefebvre, İncirlik Üssü, Adana

ABSTRACT

BULANIK, Gül Eda. *Transformation of the Everyday Life in Turkey in the 1950s: A Research on the Case of Adana Province*, Master's Thesis, Ankara, 2020.

In addition to undergoing a significant change in politics by making the transition to the multiparty system, in the 1950s Turkey also experienced great changes and transformations in everyday life. In this period, pro-American policies led by the Democratic Party resonated in everyday life and by adopting the American values under the roof of modernization the society began to evolve into a consumer society. In this context, there was a transformation that can be called as the *Americanization* in everyday life from food and beverage to clothing; from durable consumer goods to entertainment and music. Adana was one of the places where this social transformation of Turkey in the 1950s was most clearly visible. The most important factor that explains why Adana felt the changes experienced in this period so deeply is the establishment of the Incirlik Base in there. American soldiers on duty in Incirlik Base and their families lived with Adana people for a long time. Thereby, the people of Adana had direct interaction with the American lifestyle.

In this study, these changes that were experienced in Turkey and especially in Adana in the 1950s and that can be called as *modernization* will be read within Lefebvre's theoretical framework. Lefebvre stated that everyday life emerges with *modernity* and it is a feature of the modern capitalist societies. In Turkey, the 1950s was a period where everyday life that is a feature of the capitalist consumer societies and that emerges with modernity could be observed. In this respect, the 1950s of Turkey can be evaluated in the framework of Lefebvre. Oral history, a method that focuses on the lives of ordinary people and their memories and experiences is chosen to make this evaluation. Concordantly, the changes in everyday life practices, food and beverage, clothing, entertainment, and music in Adana especially with the influence of the Americans of the Incirlik Base are identified. In addition, it is shown that the undocumented experiences of ordinary people can also become a source of history through the method of oral history.

Keywords

Everyday life, Americanization, modernity, Henri Lefebvre, Incirlik Base, Adana

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: SÖZLÜ TARİH	13
1.1. TARİHİN KAYNAKLARI VE SÖZLÜ TARİH	13
1.2. TARİHSEL BİR KAYNAK VE YÖNTEM OLARAK SÖZLÜ TARİH	15
1.2.1. Sözlü Tarih Nedir?.....	15
1.2.2. Sözlü Tarihin Dünyadaki Gelişimi.....	19
1.2.3. Sözlü Tarihin Türkiye'deki Gelişimi.....	27
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: GÜNDELİK HAYAT	32
2.1. GÜNDELİK HAYATA FARKLI YAKLAŞIMLAR	32
2.2. HENRI LEFEBVRE VE GÜNDELİK HAYAT	35
3. BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN 1950'Lİ YILLARI VE GÜNDELİK HAYAT	48
3.1. 1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE SİYASAL HAYAT	48
3.2. 1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE GÜNDELİK HAYAT	55
3.2.1. Missouri Zirhlısı.....	55
3.2.2. Traktör ve Otomobil	56

3.2.3. Yeme-İçme	57
3.2.4. Dayanıklı Tüketim Malları	58
3.2.5. Basın ve Hollywood Hayranlığı	59
3.2.6. Kılık Kıyafet	63
3.2.7. Eğlence Hayatı ve Müzik.....	64
3.2.8. Hacıağalar	66
4. BÖLÜM: 1950'Lİ YILLARDA ADANA'DA GÜNDELİK HAYAT VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI.....	70
4.1. ADANA'NIN ÇALIŞMA İÇİN ÖNEMİ.....	70
4.2. ADANA'NIN TARİHİ.....	71
4.2.1. Adana'nın Göç Alan Kozmopolit Yapısı.....	73
4.2.2. Adana ve Pamuk.....	74
4.2.3. DP'li Yıllarda Adana.....	76
4.3. 1950'LERDE ADANA'DA GÜNDELİK HAYAT.....	76
4.3.1. Türkiye Genelinde Yaşanan Değişimlerin Adana'daki Yansımaları.....	76
4.3.1.1. Traktör ve Otomobil.....	76
4.3.1.2. Hacıağalar.....	78
4.3.1.3. Kristal Palas ve Şehir Kulüpleri.....	80
4.3.2. Adana'da İncirlik Üssü'nün Gündelik Hayata Etkisi.....	82
4.3.2.1. İncirlik Üssü.....	82
4.3.2.2. İncirlik Üssü ve Gündelik Hayat.....	84
4.3.2.2.1. Amerikalılarla İlk Karşılaşmalar.....	84
4.3.2.2.2. Dayanıklı Tüketim Malları.....	88
4.3.2.2.3. Kılık Kıyafet.....	90

4.3.2.2.4. Yeme-İçme.....	93
4.3.2.2.5. Boş Zaman ve Eğlence Hayatı.....	95
4.3.2.2.5.1. Sinema ve Hollywood Rüzgârı.....	96
4.3.2.2.5.2. Yeni Bir Dans Kültürü.....	99
4.3.2.2.5.3. Amerikalıların Eğlence Anlayışlarına Tepkiler.....	100
4.3.2.2.6. Türk-Amerikan Derneği.....	101
4.3.2.2.7. Boşboşçular: Tablada Satıştan Amerikan Pazarına.....	103
4.3.2.2.8. Uzun Yıllar Devam Eden Bir Etki.....	107
4.3.3. 1950’lerde Adana’da Gündelik Hayatın Lefebvre Çerçevesinden Değerlendirilmesi.....	110
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	120
EKLER	136
EK 1. GÖRÜŞME SORULARI	136
EK 2. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU	138
EK 3. SÖZLÜ TARİH KATILIMCILARININ PROFİLİ	140
EK 4. ORJİNALLİK RAPORU	141
EK 5. ETİK KOMİSYON İZİNİ	143

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen süre toplumların *Felaket Çağı* olmuştur (Hobsbawm, 1996, s. 12). İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde ise dünya bambaşka bir evreye girmiştir. Uluslararası arena ABD ve SSCB öncülüğünde çift kutuplu bir hal almıştır. Bu dönemde SSCB Kızıl Ordu'nun ve diğer komünist kuvvetlerin savaşın sonunda işgal ettiği yerleri denetim altına alırken, ABD de dünyanın geri kalanı üzerinde denetim ve hâkimiyet kurmuştur (Hobsbawm, 1996, s. 160). Böylece bu iki gücün rekabet ettiği bir dünya düzeni oluşmuş ve Soğuk Savaş denilen döneme girilmiştir. Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen sürede, ABD ve SSCB arasında ekonomik sistemlerin ve siyasî inançların savaşından ziyade kültürler ve ideolojilerin çatıştığı bir dönemi nitellemektedir (Smith & Segal, 2012, s. 1). Bu dönemde SSCB öncülüğündeki komünist Doğu ve ABD öncülüğündeki kapitalist Batı geleceğe dair özgürlük, eşitlik ve evrensel mutluluk gibi değerlerin içinde olduğu kendilerine özgü bir dünya yorumu geliştirmişlerdir. Aslında siyasî otoritelerce kolektif birer hayal dünyası (dreamworld) tahayyül edilmiştir (Smith & Segal, 2012, s. 2).

Bu dönemin kültürel boyutu bazı akademik çalışmalarda *kültürel soğuk savaş* olarak adlandırılmaktadır. Soğuk Savaş'ın kültürel boyutuna bakıldığında, bu iki devletin iş birliği politikaları yaptığı görülmüştür. Örneğin, 1947'de dönemin Amerikan başkanı Truman tarafından değişim öğrencileri aracılığıyla Amerikan değerlerinin yayılmasını amaçlayan Full Bright anlaşmasının imzalanması, 1948'de Amerika'nın önemli propaganda araçlarından Voice of America Radyosu'nun kurulması, 1955'te Cenevre Zirvesi'nde kültürel değişim programlarının tartışılması, 1950'de Kültürel Özgürlük Kongresi'nin (Congress for Cultural Freedom) yapılması gibi gelişmelerle iki blok arasında görünürde kültürel bir iş birliği geliştirilmeye çalışılmıştır (Eldemir, 2017). Görünürde karşılıklı iş birliğini geliştirme amacıyla olan bu faaliyetler aslında iki devletin adeta bir yarış içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim literatüre *kitchen debate* olarak geçen mutfak tartışması bunun en güzel örneklerindedir. 1959 yılında iki ülkede karşılıklı olarak fuarlar düzenlenmiştir. Altı hafta süren Amerikan sergisinde ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon ile SSCB lideri Nikita Kruşçev arasında geçen tartışma literatüre *mutfak tartışması* olarak geçmiştir. İki lider Amerikan mutfağının

sergilendiği standın önünde iki ülkenin vatandaşlarına sağladığı yaşam kalitesine dair bir tartışma yapmışlardır. İki ülke liderinin mutfağın önünde gerçekleştirdikleri bu tartışmanın tesadüf olmadığı, SSCB'nin uzaydaki başarısından sonra ABD için rekabeti uzaydan gündelik hayata çekmede mutfağın en uygun yer ve fırsat olduğu ileri sürülebilir (Onaran, 2016, ss. 215-230). Zira, ABD'nin rekabeti gündelik hayata çekmesinin nedeni bu alanda daha başarılı olmasındandır. Nitekim ABD'nin gündelik hayat alanındaki başarısı SSCB Kültür Bakanlığı yetkilisi Eduard İvanian'ın Moskova'daki Amerikan sergisiyle ilgili söylediği şu sözlerinden de net bir şekilde anlaşılmaktadır: “Şoka uğramıştık. Sadece insanı afallatan olağanüstü teknik başarıları değil, mutfakları, çamaşır makinelerini ve gaz sobalarını görmüştük. Bunlar Amerikalılar için gündelik eşyalardı.” (Radikal, 24 Temmuz 2009). Sonuçta, iki liderin mutfak tartışması görünürde gerçekleştirilen iş birliğinin ardında büyük bir rekabetin olduğunu, kültürel ve ideolojik bir savaş verildiğini ve iki ülkenin de başarılı oldukları alanlarda rekabeti kızıştırdıklarını gösterir niteliktedir.

Soğuk Savaş döneminde, karşılıklı olarak düzenlenen etkinliklerin veya anlaşmaların yanında, tahayyül ettikleri dünya düzenini gerçekleştirme yolunda iki devletin tek yanlı olarak uyguladığı politikalara da yakından bakılmalıdır. Sonuçta dünya üzerinde hâkim güç ve ideoloji olmak için sürdürülen bir rekabet vardır. ABD tarafına bakılacak olunursa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist sistemin küresel ölçekte işleyebilir tek sistem olmasından ötürü ABD, ekonomik olarak üstünlüğünü inşa etmiştir. ABD'nin ekonomik üstünlüğünü inşa etmesinde en önemli etken 1944'te New Hampshire eyaletinde *Bretton Woods Konferansı*'nın toplanmasıdır. Bu konferans ile ABD dünya ekonomisini düzenleme ve yönetme yetkisini almıştır. *Bretton Woods* konferansı ile imzalanan anlaşmanın bir gereği olarak *International Monetary Fund* (IMF) ve *Dünya Bankası* (DB) gibi küresel ekonominin yönetimini denetleme işlevine sahip olan iki önemli temel kuruluş hayata geçirilmiştir (Oran, 2010, s. 285). 1947'de Başkan Truman öncülüğünde gerçekleştirilen ve askerî bir yardım programı olan *Truman Doktrini* ile 1948'de yürürlüğe giren ve ekonomik bir yardım planı olan *Marshall Planı* da *Bretton Woods* ile birlikte ABD'nin *Pax-Americana* denilen yeni dünya düzenini kurmasında etkili olan metotlarından (Oran, 2010, ss. 287-288). Batı bloğu ülkelerini aynı çatı altında toplayan *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü* (*North Atlantic Treaty Organization-NATO*) de ABD'nin hegemonyasını inşa ettiği bu dönemde önemli rol oynayan kuruluşlardandır (Kaynar, 2016, s. 12). Bora, İkinci

Dünya Savaşı'ndan uluslararası kapitalist sistemin hegemonik gücü olarak çıkan ABD öncülüğündeki batı bloğunun stratejik niteliğini şu şekilde belirtmektedir: “[K]endini ‘Hür Dünya’ olarak tanımlayan bu parlamenter burjuva demokrasileri bloku, ABD’nin hegemonyasında, Sovyetler Birliği merkezli (reel) sosyalist bloka karşı keskin bir ideolojik ve politik kutuplaşma stratejisine yöneldi” (Bora, 2007, s. 150). Yani ABD tarafından Hür Dünya adı altında politik bir strateji uygulamaya koyulmuştur. Bu dönemde ABD, SSCB karşısında hegemonyasını inşa etmek ve sürdürülebilir kılmak adına sadece siyasî ve ekonomik stratejiler uygulamamıştır. Uygulanan politik stratejilerin kültürel bir boyutu da vardır. Yani, ABD komünizmi kontrol altına almak için, Avrupa’da sadece sürekli ve geniş kapsamlı bir askerî, ekonomik ve politik bağlılığı değil, aynı zamanda güçlü bir kültürel varlığı da koruma ihtiyacı duymuştur (Stephan, 2008, s. 2). Örneğin, Marshall Planı gibi ekonomik bir yardım paketinin kültürel ayağı da unutulmamış, toplumsal olarak benimsenebilecek bir Amerikan yaşam tarzının yayılmasının gerekliliği de düşünülmüştür. Hatta bizzat Amerikalı devlet adamları Amerikan yaşam tarzının diğer ülkelere de taşınmasının gerekliliğinin altını çizmişler ve Amerikan standartlarının diğer insanlar tarafından bilinmesinin insan mutluluğuna katkıda bulunacağını savunmuşlardır (Gienow-Hecht, 2000, s. 467).

ABD’nin uyguladığı bu politikalar ve dünya üzerinde yaymaya çalıştığı tüketim toplumu değerleri *Amerikanlaşma* terimini gündeme getirmiştir. Anlamı ve kullanımı zaman içerisinde değişen *Amerikanlaşma* terimi önceleri göçmenleri asimile etmek için girilen eylemleri işaret etmiştir. Sonraları ise terim Amerikan kültür ve değerlerinin diğer ülkeler üzerindeki etkisini ifade etmek için kullanılan bir kavram olmuştur. Örneğin, McDonald’s restoranlarının sayısı ve Amerikan filmlerinin yaygınlığı o ülkedeki Amerikan etkisini görebilmek için birer kıstas olarak değerlendirilmiştir (Craig, Douglas & Bennet, 2009, ss. 91-92). Ek olarak *Amerikanlaşma* terimi günümüzde, tartışmalı olmakla birlikte, kimi akademik çevrelerce *küreselleşme* ile eş anlamlı olarak da kullanılabilir. Bu yazarlar küreselleşmenin Amerika liderliğinde gerçekleştiğini, Amerikan tüketim malları ve Amerikan yaşam tarzının dünyanın her tarafına yayılmasıyla oluştuğunu savunmuşlar ve *kültürel emperyalizm* kavramına işaret etmişlerdir. Örneğin, John Tomlinson yaşanan bu durumun küresel bir kitle kültürü mü yoksa Amerikan kültürü mü olduğunu sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır (Aktaran: Shimemura, 2002, s. 81).

Amerikanlaşma teriminin en önemli özelliklerinden biri, kavramın modern reklamcılığın ve tüketim kültürünün yayıldığı bir çağ olarak yirminci yüzyılda, Amerikan ürünlerinin, filmlerinin ve tüketim kalıplarının dünya üzerinde yayılmasını ifade eden bir boyuta sahip olmasından gelir (Shwarzkopf, 2007, s. 23). 1950’li yıllarda bir tür tüketim çılgınlığı yaşanmaya ve Amerikan tüketim kültürü değerlerinin dünya üzerinde yayılmaya başladığı görülmüştür. Türkiye bu dönemde ABD öncülüğündeki Batı bloğuna dâhil olmuş ve Amerikan yanlısı politikalar izlemiştir. 1950’lerde ABD öncülüğünde sisteme entegre olma çabalarıyla kapitalizmin doğrudan toplumu çekip çevirdiği kendi kendine işleyen bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Türkiye’de tüketim çılgınlığı baş göstermiş ve bir tür çağ atlama devri yaşanmıştır. Modernliğin simgesi olarak görülen Avrupa, bayrağı ABD’ye devretmiş ve bu doğrultuda örnek alınması gereken yeni Batı, ABD olmuştur. Zira, Erken Cumhuriyet dönemi yıllarında Batı ile Avrupa medeniyeti, Fransa, İngiltere ve Almanya kastedilmiş, Amerika deneyimine sadece eğitim tartışmalarında başvurulmuştur (Bora, 2007, s. 149). Fakat 1950’lerde durum artık değişmiştir. Özellikle NATO’ya üyelik ile Batılılaşıldığına dair oluşan inançla ve Amerikan yardımlarının da başlamasıyla Türkiye için Batı artık Avrupa değil ABD olmuştur (Deren, 2007, s. 400). Alkan’ın deyimiyle, Batı artık kıta değiştirmiş, her daim medeniyetin ve demokrasinin atıf kaynağı olan Avrupa yerini Amerika’ya bırakmıştır (Alkan, 2016, s. 592). Ek olarak, Türkiye’de modernleşmenin ve ilerlemenin yeni simgesi olan ABD, bir taraftan da özellikle farklı toplumsal kesimler nezdinde, emperyalist ve zalim simgesi olmuştur (Bora, 2007, s. 147). Özetle, dünya genelinde Avrupa merkezli bir Batının ve Batılılaşmanın yön değiştirdiği ve yeni bir modernite simgesi olarak Amerika’nın ortaya çıktığı görülmüştür. Özellikle, Batı bloğunu etkisi altına alan Amerikan hayat tarzından veya *Amerikanlaşma* dalgasından 1950’li yıllar Türkiye’si etkilenmiştir.

1950’lerde gerçekleşen *Amerikanlaşma* dalgası Türkiye’nin gündelik hayatında dönüşümler yaşanmasına sebep olmuştur. *Dönüşüm* iyi yönde bir ilerlemeyi, ilerleme ise *modernleşme* fikrini akıllara getirmektedir. *Modernleşme* çatısı altında gerçekleşen yenilikleri anlayabilmek için *dönüşüm* kavramının ifade ettiği anlama ve bu kavramın *modernleşme* kavramı ile ilişkisine de bakılmalıdır. Tarih boyunca toplumlar sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümler yaşamışlardır. Toplumun herhangi bir alanında yaşanan değişim ve yenilik bireylerin yaşamında doğrudan ya da dolaylı bir etkiye sahip olmuştur. Dönüşüm ve değişim denilince ilk akla gelen kavramlar dizisi çağdaşlaşma,

modernleşme, ilerleme, uygarlaşma, asrîleşme ve yenilik gibi kavramlar olmuştur. Türk modernleşmesi bağlamında da çağdaşlaşmak Batı modernliğiyle özdeşlik taşımış ve hep *ileriye doğruyu* işaret etmiştir (Göle, 2007, s. 61). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren Batılı devletler gibi çağdaş ve medeni olmak, yani *modernleşmek* yeni devletin başlıca hedeflerinden biri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında, aynı anlama gelseler ve moderniteyi ifade etseler de bu kavramların kullanılabilirliğinin dönemden döneme farklılık gösterdiği de görülmektedir. Feride Çiçekoğlu'nun da (1998, s. 153) belirttiği gibi, Türkiye tarihinde kullanılan bu kavramlardan üçü -*asrî*, *modern* ve *çağdaş*- muasır medeniyet seviyesine ulaşma idealinde üç kuşaklık bir hikâyeyi anlatmaktadır. Cumhuriyetin ilk on beş yılında toplumsal anlamda ilerlemeyi, değişimi ifade etmek ve devam eden bir uygarlık sürecini yakalamak için *asrî* kelimesi kullanılmıştır. 1930'larda sokaklardaki tabelalardan reklamlara her yerde *asrî* kelimesi görünür olmuştur. 1950'lerdeyse artık *asrî* kelimesi yerini *modern* kelimesine bırakmıştır. 1960'lı yıllarda ise *çağdaş* kavramı kullanılmaya başlanır ve 1970'lerde iyice yaygınlaşarak *asrî* ve *modern* kelimelerinin yerini alır (Çiçekoğlu, 1998, ss. 147-150). Üç kuşaklık hikâyeyi anlatan bu üç kavram ile, Norbert Elias'ın adab-ı muaşeret kurallarından, yeme-içme, oturup kalkma ve selam verme gibi alışkanlıkları işlediği *Uygarlık Süreci* (The Civilizing Process) isimli kitabında anlattığı *medeniyet* kavramı arasında benzerlik kurulabilir. Elias *medeniyet* kavramına giden süreçte *courtoisie*, *civilité* ve *civilisation* kavramlarının kullanımından bahsetmektedir.¹ *Courtoisie* kavramı feodal dönemdeki iyi davranış standartlarını belirtmede kullanılırken, yerini 16. yüzyılda *civilité* kavramına, son olarak da 18. yüzyılda *civilisation* kavramına bırakmıştır (Elias, 1994, ss. 134-142). Batı medeniyetinin uygarlık sürecinde ele alınan bu üç kavram ile, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin modernleşme sürecinde ele alınan *asrî*, *modern* ve *çağdaş* kavramları arasında paralellik kurulabilir.

Amerikanlaşma hakkındaki düşünceler üç dalgayla üç farklı zamanda açıklanabilir. Birincisi 1914'ten önceki dönem, ikincisi iki savaş arası dönem, üçüncüsü ise 1945'ten sonra Amerika'nın süper güç olarak ortaya çıktığı Sovyetler Birliği ile rakip olduğu dönemdir (Berghahn, 2010, s. 108). Bu bağlamda çalışmada ele alınan dönemde 1945

¹ Elias, *courtoisie* kavramının *civilisationa* evrilmeye aşamasında en önemli ismin Rotterdamlı Erasmus olduğunu belirtir ve Erasmus'un soylu bir çocuğun eğitimi için kaleme aldığı ve 1530 yılında yayımlanan *Çocukta Geleneklerin Nazikleşmesi Üzerine* (De civilitate morum puerilium) isimli eserinden bahseder.

sonrası *Amerikanlaşmanın* ifade ettiği anlam dikkate alınmıştır. Zira, 1950'lere gelindiğinde Türkiye'de *modernleşme* ile *Amerikanlaşma* artık eş değer görülmektedir. Bu dönemde Türkiye küçük Amerika olma hayalleriyle Batı yanlısı politikalar uygulamış ve bu yönde adımlarını atmıştır. Daha 1946 yılındayken Ulus gazetesinde yayımlanan bir karikatürde, uçakla ABD'den Türkiye'ye dönen bir vatandaşın "Türkiye yerine Amerika'ya iniyoruz galiba" şeklindeki cümlesi küçük Amerika olma imgesinin o yıllarda ortaya çıktığını göstermektedir (Koçak, 2017b, s. 77). Ayrıca, 1949 yılında Başbakan Yardımcısı Nihat Erim İzmit'te verdiği bir demeçte "Türkiye yakın gelecekte küçük Amerika olacaktır..." ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet, 20 Eylül 1949). Bu ifade yine, *Amerikanlaşmanın* DP ile başlamadığını aslında Tek Parti döneminde temellerinin atıldığını göstermesi açısından önemlidir. Daha sonra küçük Amerika olma hayali DP döneminde daha da somutlaşmış ve Celal Bayar'ın 1957 seçimleri için yaptığı konuşmalardan birinde söylediği şu sözleri ile teyit edilmiştir: "Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır." (Alkan, 2016, s. 595).

Tezin konusu bağlamında, Türkiye'nin 1950'li yıllarında gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümler *modernleşme* ve *Amerikanlaşma* terimlerinin çatısı altında incelenebilir. 1950'li yıllarda yaşanan değişim ve dönüşümü anlatmak için kullanılabilen *modernleşme* kelimesi Lefebvre'nin gündelik hayatın *modernleşme* ile eş zamanlı ortaya çıktığı görüşünü akıllara getirmektedir. Lefebvre gündelik hayatın moderniteyle geldiğini savunur. Ona göre gündelik hayat modern kapitalist dönemin bir özelliğidir (Lefebvre, 2016, s. 36). Türkiye'de de 1950'lerde gündelik hayat pratiklerinde moderniteye bağlı olarak bazı değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Nitekim, yaşanan değişim ve dönüşümler modern toplum olma yolunda kapitalist sisteme entegrasyon süreciyle başlamış ve modernite çatısı altında gerçekleşmiştir. Böylece gündelik hayatın sıradan pratiklerinde değişimler yaşanmıştır. Bu bakımdan o dönem *Amerikanlaşma* politikalarının da etkisiyle *modernleşen* Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümü incelemek Lefebvre'nin sunmuş olduğu teorik çerçeveye uygundur. Öyleyse Türkiye'nin 1950'li yıllarının *Amerikanlaşma* dalgasıyla beraber modernleşmenin büyük bir hız kazandığı ve *Lefebvrevârî* bir anlamda gündelik hayatın ortaya çıktığı yıllar olduğu söylenebilir. Türkiye'de giderek yaygınlaşan, Amerikan yaşam tarzı ile ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerin derin bir şekilde hissedilmesi

kapitalizmle gelen gündelik hayat olgusunun tam da o yıllarda ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Çünkü Türkiye tam da o yıllarda kapitalist tüketim toplumuna evrilme yoluna girmiştir. Amerika öncülüğünde dünya genelinde yaygınlaşmaya başlayan modern tüketim toplumu göstergeleri o dönem Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Türkiye’nin gündelik hayatında yaşanan bu değişimler *Amerikanlaşma* kavramının çatısı altında beraberinde getirdiği kapitalist tüketim toplumu kültürüyle beraber *Lefebvrevârî* gündelik hayatı ortaya çıkarmıştır.

Ek olarak, Türkiye’de 1950’lerde yaşanan değişim kültürel olarak Batı’ya yani Amerika’ya yönelinmesiyle toplumda bir kendiliğindenlik ile gerçekleşmiştir. Bu noktada toplumsal anlamda yaşanan bu değişimin siyasî gelişmelerin bir uzantısı niteliğinde gerçekleştiği öne sürülebilse de kültürel anlamda yukarıdan bir dayatma meydana gelmemiş olması 1950’leri özel kılmaktadır. Bu bağlamda, geriye dönüp erken Cumhuriyet dönemine bakıldığında, toplumun modernleşmesinde kurucu elitleriyle beraber iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) rol oynadığı ve bunun da siyasal iktidarla kültürel iktidar arasında bir örtüşmenin ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. 1950’den sonra ise bu tip bir kültürel modernleşme terk edilmiş ve kapitalist sisteme entegre olunarak kültürel modernleşme kendi kendine işleyen bir süreçte gerçekleşmiştir (Kahraman, 2017, ss. 135-136). Fakat yine de buradan 1950’lerin gündelik hayatında gerçekleşen dönüşümün siyasî ve ekonomik düzeyde yaşanan gelişmelerden tamamen bağımsız bir şekilde gerçekleştiği sonucu çıkarılmamalıdır. Zira, 1950’lerde Demokrat Parti (DP) hükümetinin uyguladığı Amerikan yanlısı politikalarla dönüşümün siyasal ve ekonomik gelişmelerden tamamen muaf olmadığı net bir şekilde görülmektedir.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde bir tarafta ABD diğer tarafta SSCB olmak üzere iki ülkenin liderlik ettiği görülmektedir. Bu iki kutuplu dünyanın NATO liderliğindeki Batı bloğunda Amerikan değerlerinin ve yaşam tarzının yaygınlaştığı görülmektedir. Türkiye de dünya üzerinde NATO kutbunda yaşanan bu *Amerikanlaşma*dan etkilenen bir NATO ülkesidir. Türkiye’de Amerikan değerlerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan Batılılaşma, modernleşme ve *Amerikanlaşma* söyleminin ise Küçük Amerika olma söylemiyle kesiştiği görülmektedir. 1950’lerde Türkiye’nin gündelik hayatında yaşanan bu *Amerikanlaşma* ve küçük Amerika olma hayalleri ise Adana ilinde net bir şekilde görülmektedir.

Adana İli 1950’li yıllarda Türkiye’nin gündelik hayatında yaşanan değişimden en çok etkilenen yerlerden biri olmuştur. Adana, Türkiye genelinde yaşanan bu değişimde dönüşümün derinden hissedildiği ve bu konuda somut göstergelere sahip olan kentler arasında gelmektedir. Öncelikle, Adana’nın zaten coğrafi konumu itibariyle uluslararası kapitalizme ve dış etkilere açık bir yer olduğu unutulmamalıdır. Seyhan Nehri çevresinde kurulan Adana, Anadolu’nun önemli yollarına ve bir liman kenti olan Tarsus’a yakınlığıyla her daim önem verilen kentlerden biri olmuştur (Yörük, 2011, s. 9). Bu sebeple Adana, araştırma yapmaya elverişli, tarihsel ve kültürel bir birikime sahip olan önemli şehirler arasında yer almaktadır. Şehirde yer alan *İncirlik Üssü*² ise modern Adana tarihi açısından Adana’yı özel kılan ve araştırma yapmaya elverişli hâle getiren diğer bir önemli özelliğidir. Adana’nın gündelik hayattaki değişiminde, DP hükümetinin uyguladığı Amerikan yanlısı politikalarla beraber Amerikan değerlerinin ülke genelinde yayılmaya başlaması veya ekonomik zenginleşme gibi faktörler etkili olsa da şehirde yaşanan değişime en önemli etkiyi *İncirlik Üssü* yapmıştır. 1950’lerin başlarında açılan *İncirlik Üssü*’ne çalışmak üzere gelen Amerikalı askerler ve aileleri Adana halkı ile uzun yıllar iç içe yaşamışlar, Adana’nın gündelik hayatında yaşanan değişimlerde ve halkın Amerikan değerleri ile tanışmasında öncü rol oynamışlardır. Bu sebeple çalışmada Adana ili seçilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı Adana’nın 1950’lerde gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümü *İncirlik Üssü*’nde görevli Amerikalı askerler ve ailelerinin yaşanan değişimde doğrudan etkisine odaklanarak tespit etmektir. Adana’nın gündelik hayatında Amerikan etkisiyle yaşanan bu değişim o dönemde Adana’da yaşamış kişiler ile yapılan sözlü tarih çalışması ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada gündelik hayatta yaşanan değişim ve dönüşümleri tespit etmek için seçilen yöntem sözlü tarih yöntemidir. Sözlü tarih, sıradan insanların anılarından yola çıkılarak ve onların deneyimlerine odaklanılarak gündelik hayatın en sıradan görülen pratikleri içinde yaşanan değişim ve dönüşümü tespit edebilmek için kullanılabilecek elverişli bir yöntem olduğundan ötürü tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmelerinde yaşları yetmiş iki ile doksan bir arasında değişen toplam yedi kişi ile yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler 1950’lerde Adana’da bulunmuş ve dönemin değişen gündelik hayat pratiklerine yakından şahit olmuş kişilerdir. Görüşmecilere yöneltilen açık uçlu sorular

² Üssün resmî İngilizce adı *İncirlik Air Base*, resmî Türkçe adı ise *İncirlik Üssü*’dür. Üs Türkiye’ye resmen devredildiği ilk tarih olan 1954’te *Adana Üssü* ismini taşıyordu. Daha sonra 1958’de bu isim *İncirlik Üssü* olarak değiştirilmiştir (Bölme, 2012, s. 215).

ile onların çocukluk/gençlik yıllarına gitmeleri sağlanmış ve böylece 1950’li yıllar Adanasının gündelik hayatına dair anıları kayıt altına alınmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı 1950’li yıllarda Batı bloğunda yaygınlaşan Amerikan hayat tarzıyla beraber Türkiye’nin gündelik hayatında gerçekleşen dönüşümlerin Adana ilindeki yansımalarını ortaya çıkarmak ve bu dönüşümlerden yola çıkarak Türkiye ile ilgili genellemelerde bulunmaktır. Bu amaçla literatürde yer alan ikincil kaynaklar ile sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen bulgular sonucu, teorik çerçeveye de uygun olarak değerlendirmeler yapılacaktır. Literatürde 1950’li yıllarda Türkiye genelinde ve İstanbul gibi büyük şehirler özelinde gündelik hayatın değişimine dair yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır.³ Tezin konusu bağlamında, 1950’ler gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümü Adana ili özelinde somutlaştırmaya yönelik ele alan çalışmalar ise oldukça kısıtlıdır. Literatürde Adana’nın yakın tarihine ilişkin olarak gündelik hayatı ele alan çalışmalara, Erdem Çanak’ın *Cumhuriyet Dönemi’nde Tarihi, Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Seyhan (Adana) Şehri (1923-1956)* (2013) ve Özlem Yaktı’nın *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana’nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)* adlı doktora tezleri örnek olarak verilebilir. Bu iki çalışmada, gündelik hayat pratiklerinde yaşanan değişimleri ayrıntılı olarak ele almaktan ziyade tarihsel süreklilik içerisinde sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarıdaki değişimin getirdiği sonuçlara odaklanılarak bir Adana kenti profili çizilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra, 1950’lerde Adana’nın gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümleri ayrıntılı olarak ele alan çalışmalar ise Gülten Madendağ’ın *Demokrat Parti Dönemi’nde Adana’da Gündelik Hayat* (2018) adlı doktora tezi ile Gülten Madendağ ve Tuncay Bilecen’in (2016) *Adana’da Demokrat Parti Dönemi’nde Gündelik Hayatın Yerel Basına Yansımaları* ve Tuğba Korhan’ın (2019) *Demokrat Parti Döneminde Adana’da Amerikan Etkisi* adlı makaleleridir.⁴ Madendağ’ın (2018) çalışmasında DP’nin Adana’daki iktisat politikalarına, Adana’nın 1950’lerdeki sosyal hayatına ve o dönemde gündelik hayatta karşılaşılan sorunlara yer verildikten sonra son bölümde Türk-ABD ilişkilerinin gündelik hayata etkisine

³ 1950’lerde Türkiye geneli gündelik hayatı konu alan çalışmalardan bazı örnekler için bkz.: Cantek (2005), Alkan (2016), Oktay (1995), Bengi (2016), Şenol-Cantek (2016), Güngör (2017), Bengi (2020), Toklucu (2015), Ormanlar (1999) ve Cantek (2008). Ayrıca, 1950’li yıllarda gündelik hayatta yaşanan dönüşümü İstanbul özelinde ele alan çalışmalar için bkz.: Öztan ve Korucu (2017), Küçükkülahlı (2017).

⁴ Bu çalışmaların yanı sıra 1950’li yıllarda Adana’nın gündelik hayatında yaşanan değişimleri tespit etmek için faydalı olan kişisel hatıratlar da mevcuttur. Bu tez kapsamında da sıkça başvurulan eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Çelik (2016), Güllalp (2007), Habora (2009) ve Sabancı (1985).

değiniştir. Madendağ ve Bilecen (2016), DP'li yıllarda Adana'da gündelik hayatın yerel basındaki yansımalarını tespit etmişlerdir. Korhan'ın (2019) çalışmasında ise 1950'lerde Adana'daki Amerikan etkisi üretim ve eğitim alanına odaklanılarak ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu çalışmalardan farklı olarak bu tezde, Adana'nın gündelik hayatında ortaya çıkan değişimlerde Amerikalıların doğrudan etkisine odaklanılmıştır. Sözlü tarih görüşmeleriyle kişilere gündelik hayatta doğrudan İncirlik Üssü'nün etkisiyle ortaya çıkan değişimi anlamaya yönelik sorular yöneltilmiş ve *Amerikanlaşmayı* ortaya çıkaran sosyal dönüşümün izleri kişisel hatıratlar yoluyla elde edilmeye çalışılmıştır. Böylece, bu çalışmanın sıradan insanların anılarıyla yaşanan *Amerikanlaşmayı* tespit ederek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, gündelik hayat pratiklerinde yaşanan değişimleri Türkiye genelinden Adana özeline doğru bir perspektifle inceleyerek hareket edilmiş olunması ve yeme-içme, kılık-kıyafet, eğlence hayatı ve kullanılan eşyalar gibi sıradan pratiklere odaklanılarak bu değişimlerin tespit edilmesi tezin literatüre sağlayacağı katkılarındandır.

Çalışmanın birinci bölümünde aynı zamanda tezin metodolojik yöntemi de olan sözlü tarihin ne olduğuna ve tarihsel gelişimine bakılacaktır. Bu bağlamda öncelikle, tarihin kaynaklarının neler olduğuna ve bu kaynakların tarih yazıcılığındaki önemine değinilecektir. Bir dönem veya bir yer hakkında tarihsel bir çalışma yaparken yararlanılması gereken belgelere ve sözlü tarihin bu belgeleri tamamlayıcı niteliğine vurgu yapılacaktır. Sözlü tarihin yazılı kaynakları tamamlayıcı niteliğinin yanı sıra alternatif bir tarih anlayışı olarak gelişim gösterdiği de vurgulanacaktır. İkinci olarak, sözlü tarihin tanımına bakılacak ve genel özelliklerinden bahsedilecektir. Daha sonra, tarihin gelişim ve değişim seyri içerisinde sözlü tarihin ne zaman ortaya çıktığı ele alınacak, aslında Herodot zamanından beri var olan bu türün dünya üzerindeki tarihsel gelişimi açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü olarak, sözlü tarihin Türkiye bağlamında yolculuğuna bakılacak ve gelişim seyri incelenecektir.

İkinci bölümde, ilk olarak gündelik hayata dair farklı teorileri olan düşünürlerden örnekler verilecek ve onların görüşlerinden bahsedilecektir. İkinci olarak, teorisyenler içerisinde Marksist gelenekten gelen ve gündelik hayatı teorileştirmede oldukça önemli bir yere sahip olan Henri Lefebvre'nin düşüncelerine yer verilecektir. Lefebvre'nin gündelik hayat teorisi, Frankfurt Okulu ve Marksist felsefe ile kurduğu bağlantılardan yola çıkılarak odaklandığı anahtar kavramlar üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır. Özellikle gündelik hayatın modernlikle eş zamanlı ortaya çıkışı, yabancılaşma kavramı,

gündelik hayatın boş zaman, çalışma ve özel yaşam olmak üzere üç kavramın birliğinden oluşması gibi özellikleri çalışmanın bağlamına uygun olarak açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde, 1950’de DP’nin iktidara gelmesiyle çok partili hayata geçildikten sonra 27 Mayıs 1960 darbesine kadar olan sürede, Türkiye’nin siyasal yaşamında neler olup bittiğine bakılacaktır. Öncelikle, İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonlarında Türkiye’de Milli Şef yönetiminin ana hatları verilecek böylece DP’yi iktidara getiren koşullara da göz atılmış olunacaktır. Daha sonra DP’nin üç dönem iktidarda kaldığı 1950-1960 arası dönemde kısaca DP politikalarına değinilecektir. DP’nin art arda seçim zaferleri elde ettiği üç dönem boyunca Türkiye’nin Batı’ya ve kapitalist sisteme entegre olma sürecinde uyguladığı ABD yanlısı politikalarından bahsedilecektir. Batı’nın kıblesinin değiştiği, rol model alınan Avrupa’nın yerini ABD’ye bıraktığı ve dolayısıyla modernliğin simgesinin artık ABD olduğu o yıllarda DP’nin ne tür *Amerikanlaşma* politikaları izlediğine yakından bakılacaktır. Daha sonra 1950’li yıllarda Türkiye’nin gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümlere bakılacaktır. Sembolik olarak, *Missouri*, *Providence* ve *Power* zirhlileri ile ülkeye giriş yapan Amerikan yaşam tarzının özellikle büyük şehirlerde ne gibi yansımaları olduğu ifade edilecektir. Gündelik hayata *Marshall Planı* ile gelen yeniliklere, yeme-içme, kılık-kıyafet veya eğlence gibi gündelik hayatın sıradan pratiklerinde görülen değişimlere odaklanılacaktır.

Son olarak, Türkiye’de 1950’lerde yaşanan toplumsal dönüşümü derinden hisseden yerlerden biri olan Adana ili incelenecektir. Ülke genelinde yaşanan değişim ve dönüşümlerle beraber Adana’nın 1950’li yıllarda hızla kalkınması sonucu ekonomik olarak yaşanan zenginleşme gündelik hayata doğrudan bir etki yapmıştır. Fakat Adana’nın gündelik hayatına asıl etkiyi yapan şehirde yer alan *İncirlik Üssü*’dür. *İncirlik Üssü* sebebiyle Adana’ya gelen Amerikalı aileler Adana’nın değişimi birebir yaşamasına ve daha derinden hissetmesine neden olmuştur. Böylece, Adana’da yaşanan toplumsal dönüşüm eve, çarşıya, bakkala, kılık kıyafete, müziğe ve yeme-içme alışkanlıkları gibi daha birçok gündelik hayat pratiğine yansımıştır. Bu bağlamda, önce Adana’nın tarihine kısaca bakılacak, şehrin göç alan kozmopolit yapısına değinilecek, Adana tarihinde önemli bir yere sahip olan pamuk tarımından ve DP’nin kente olan etkisinden bahsedilecektir. Daha sonra Adana’nın gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümler daha çok *İncirlik Üssü*’nde görevli Amerikalılar ve ailelerinin yarattığı etki bağlamında incelenecektir. Böylece, Adana’nın gündelik hayatında yaşanan

Amerikanlaşmanın bir resmi çizilmeye çalışılacaktır. 1950'lerde Adana'nın gündelik hayatında yaşanan bu değişim ve dönüşümler çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerle desteklenerek ve sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen sonuçlarla da tamamlanarak teorik çerçeveye uygun olarak değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: SÖZLÜ TARİH

1.1. TARİHİN KAYNAKLARI VE SÖZLÜ TARİH

Tarihin yazılı kaynakları denilince akla kitap, makale, gazete, dergi, kronik, otobiyografi, hatırat, mektup, günlük, roman ve resmî belgeler gibi çok çeşitli kaynaklar gelmektedir. Fakat tarihsel kaynakların sadece yazılı kaynaklardan oluşmadığının da altı çizilmelidir. Tosh (2013, s. 31), tarihsel kaynakların çeşitliliğini şu şekilde belirtir: “Tarihsel kaynaklar insanların geçmişteki faaliyetlerinden geriye kalan her türlü bulguyu içerir: Yazılı ve sözlü dil, coğrafi yüzey şekillerinin durumu ve insan yapımı maddi kalıntılar, güzel sanatlar ile fotoğraf ve film.” Tosh’un tanımında da görüldüğü üzere sözlü dil de tarihsel bir kaynaktır. Tarihçiden beklenen, bu çok çeşitli bir yığın bilgi içerisinden işine yarayanları alıp harmanlayarak bir eser ortaya çıkarmasıdır.

Kyvig ve Marty (2016, ss. 32-33), tarihçinin tarihsel izlerin peşinden giderken kullandığı ana kaynakları dört farklı kategoriye ayırır. Bunlardan birincisi, gelenek ve göreneklerin, prensipler, inançlar ve efsanelerin örnek olarak verilebileceği duyularımızla değil de aklımızla algıladığımız maddi olmayan izlerdir. İkincisi, geçmişe ait insan yapısı tüm ürünlerden ve sanat eserlerinden oluşan maddi izlerdir. Bir fatura, film veya mücevher maddi izlere örnek olarak verilebilir. Üçüncüsü, yazılı izlerdir ve mektup, günlük, gazete, kitap, dergi, broşür, çeşitli evraklar ve formlar bu grubun içine girer. Sonuncusu ise, en uygun örneği fotoğraf olan temsili izdir. Bir sözlü tarih çalışmasında, sözlü kaynak temel alınarak çok çeşitli tarihsel izlerin peşinden gitmek mümkündür. Bu çalışmada olduğu gibi, bir kentin belli bir dönemi hakkında yapılan bir araştırmada, o döneme ait gazete, dergi ve roman gibi yazılı izlerden; fotoğraf gibi temsili izlerden, bir sanat eseri olarak o dönemi anlatan filmler gibi maddi izlerden yararlanılabilir.

Tarihsel kaynak olarak belge türlerini yayımlanmış, yayımlanmamış, sözlü ve görsel olmak üzere dört ayrı bölümde incelemek de mümkündür. Buna göre yayımlanmış belgeler kitap, makale, hatıra, seyahatname ve biyografi gibi türleri oluştururken, yayımlanmamış belgeler tek veya birkaç kopyası bulunan arşiv ve yazma

koleksiyonlarından oluşmaktadır. İnsan hatıralarından oluşan sözlü belgeler ise sözlü tarih ile etkin bir şekilde kullanılırken, görsel bir belge olarak da fotoğraf oldukça önemlidir (Kyvig & Marty, 2016, ss. vii-viii). Bir sözlü tarih çalışması yaparken yayımlanmış, yayımlanmamış ve görsel belgelerden yararlanılabilir. Örneğin, Leyla Neyzi *Ben Kimim? Türkiye’de Sözlü Tarih Kimlik ve Öznellik* (2013, s. 14) isimli eserinde Yaşar Paker ile yaptığı sözlü tarih görüşmesinde Paker’in askerlik günlüğünden yararlandığını belirtmekte, görüşmeyi yorumlarken aynı zamanda yazılı bir belge olarak günlüğü de göz ardı etmediğini ifade etmektedir. Burada, günlük, tarihsel bir kaynak ve yazılı bir belge olarak, Paker’in görüşmede sözlü olarak aktardıklarına ek olarak tamamlayıcı bir niteliğe sahip olmuştur. Başka bir örnek verilecek olunursa, zamanın belli bir anını yakalayan bir fotoğrafın ifade ettiği şey sadece o andan ibarettir. Yani bir fotoğrafa bakılırken önemli ayrıntılar yakalanamayabilir. Bir fotoğrafa bakmak ve onu okumak farklı eylemlerdir ve fotoğrafı okumak için kelimelere ihtiyaç duyulur (Kyvig & Marty, 2016, s. 85). Elimizde bulunan bir fotoğrafın çekildiği döneme ait birçok ipucu sunduğu inkâr edilmemekle birlikte, fotoğrafı çeken ya da fotoğrafın yakaladığı anda orada bulunan bir kimsenin anlattıkları fotoğrafı daha anlamlı kılacaktır. Bu da fotoğraf gibi görsel bir belgenin sözlü kaynaklar ile birbirini tamamladığını ve böylece daha net bilgiler sunabildiğini göstermektedir. Sözlü tarih çalışmalarında sıkça kullanılan fotoğraflar hatırlama ve hikâye anlatma durumları açısından oldukça önemli olmuş, birçok tarihçi sözlü tarihsiz bir tarih olmayacağı gibi fotoğrafsız bir sözlü tarih çalışmasının da eksik kalacağını vurgulamıştır (Freund & Thomson, 2011, s. 2).

Özetle, çalışma bağlamında da düşünüldüğünde, yazılı kaynaklar tarihî bilgi edinmede önemli belgeler olmakla birlikte, sözlü kaynaklar ve fotoğraf gibi görsel belgeler de oldukça önemlidir ve bu belgeler ancak birlikte kullanıldığında birbirlerini tamamlayarak elverişli tarihî bilgiler elde edilecektir. Caunce (2001, s. 8) de, sözlü tarih çalışması kapsamındaki görüşmeler sonucu elde edilen sözlü kanıtların var olan yazılı belgelerin tamamlayıcısı niteliğinde olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada da yapılan sözlü tarih çalışmasında mülakatlar gerçekleştirilmeden önce konu ile ilgili yazılmış kaynaklar taranmış, konuya hâkim olunduktan sonra görüşmeler gerçekleştirilmiş ve sözlü bilgiler ile bir arada harmanlanarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi sözlü tarih yöntemi ile bu kaynaklar birbirini tamamlamakta, böylece daha etkin ve kullanışlı tarihsel bulgular elde edilebilmektedir.

1.2. TARİHSEL BİR KAYNAK VE YÖNTEM OLARAK SÖZLÜ TARİH

1.2.1. Sözlü Tarih Nedir?

Tarihin 19. yüzyılda kurumsal varlığını kabul ettirmesinden post-modern dünyada evrildiği noktaya kadar olan uzun yolculuğuna bakıldığında yeni bir tarih türü ile karşılaşırız: Sözlü tarih.⁵ Bu yeni tarih türü gündeme gelmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren hem amatör hem profesyonel tarihçilerin ilgisini çekmeyi başaran bir alan olmuştur. Var olan tarih türlerinden farklı olarak sözlü tarihin yapılış şekli, malzeme toplama yöntemi, öznesi ya da odaklandığı konuların ilgi çekiciliği bu türün gündemde kalmasında büyük rol oynamıştır. Zaten sözlü tarihi tanımlayan tarihçiler de sözlü tarihin bu özelliklerine odaklanarak şimdiye kadar kullanılan alışageldik tarih anlayışlarından farklı bir tür olduğunu vurgulamışlardır. Sözlü tarihin genel anlamda ne ifade ettiğini anlamak için Danacıoğlu'nun (2001, s. 133) şu sözleri verilebilir:

Her türlü insani etkinliğin tarihin öznesi haline gelebilmesinin yakın dönemlere ilişkin tarih çalışmalarındaki sonuçlarından olan sözlü tarih, belli bir döneme ait kişisel tanıklık ve/veya yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkartılıp değerlendirilmesi yoluyla toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan bir araştırma yöntemidir. Her türden insani ilişkilerin, ev-içi hayatların, anne-çocuk ilişkilerinin, küçük yerleşim yerlerindeki değişimlerin, gündelik yaşamın tarihi türündeki anıların derlenmesiyle yazılı tarihin saptayamayacağı bilgilere ulaşılmasını sağlar.

Sözlü tarihin öncülerinden Paul Thompson'un (1999, s. 9) da belirttiği gibi, bir sözlü tarih çalışmasında araştırmacılar “[y]azılı tarihin ihtişamlı kalıplarından geri dönüp, kendilerini, tarihin temelini oluşturan ama rahatsız edecek kadar bireysel olan insan hayatlarının içinde bulurlar.” Bu noktada, Thompson sadece yazılı kaynaklara başvurarak değil, asıl olarak tarihin temelini oluşturan bireysel hayatlara başvurarak yapılan bu tarih türüne dikkat çekmiştir. Yine alanın diğer önemli bir ismi olan Stephen Caunce de *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi* (2001, s. 11) isimli kitabının başlarında sözlü tarih hakkında şunları söyler:

⁵ Bazı tarihçiler sözlü tarih isminin yerine kullanılabilen ve birbirinin yerine geçebilen başka terimler kullanmışlardır. Örneğin, Bennett (1982) *Sözlü Tarih* Derneği'nde yaptığı konuşmasında bu terimlere örnek olarak *yaşam öyküsü*, *öz-rapor*, *kişisel anlatım*, *sözlü biyografi*, *banılanmış anılar*, *yaşam incelemesi* gibi terimleri göstermiştir. Bunun yanı sıra sözlü tarihe nitel bir araştırma metodu olarak *derinlemesine mülakat* diyen araştırmacılar da mevcuttur (Yow, 2005, ss. 3-4).

Sözlü tarih daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmişi anlamlandırma sürecine yapılan bir katkıdır. Özünde ilginç olmakla birlikte ve ihmal edildiğinden insanların dikkatini çekmek için iyice aydınlatılması gerekse de, sözlü tarih sonuçta belli bir tür tarihsel kaynaktır sadece.

Caunce'nın sözlerinden de anlaşılacağı gibi sözlü tarih, tarihsel bilgi üretmek için başvurulabilecek ve malzeme sunabilecek bir kaynak olarak görülebilir. Yazarın da bahsettiği gibi *geçmişi anlamlandırma sürecinde* başvuru olan bu kaynaktan toplanılan malzemeler kişilerin ağzından çıkan sözlerdir, onların hatırladıkları ve anlattıklarıdır. İsminden de anlaşılacağı üzere sözlü tarih *söz* ile yapılan ve ham maddesi söz olan bir türdür. Bu özelliği onu var olan diğer tarih türlerinden ayıran ilk ve en temel özelliğidir. Sözlü tarih ile yeni bir yönden kanıt toplanır ve bu sayede sadece egemenlerin sözlerine değil, örneğin bir işçinin sözlerine de kulak verilmiş olunur. Ginzburg (2019, s. 13), tarihçilerin geçmişe nazaran artık seslerine kulak verilmeyenleri dinlemeye başladıklarını şu sözleri ile anlatır:

Geçmişte tarihçiler yalnızca *kralların büyük işleriyle* ilgilenmekle suçlanabilirlerdi, ama günümüzde artık bu doğru değil. Artık tarihçiler, gittikçe daha yoğun bir biçimde, seleflerinin es geçtikleri, bir kenara attıkları ya da yalnızca bilmezden geldikleri şeylere dönüyorlar. Brecht'in *okumuş işçisi* daha o zamanlar bile *Yedi kapılı Thebai'yi kim inşa etti?* diye soruyordu. Kaynaklar, bu isimsiz duvarcılar konusunda bize hiçbir bilgi vermiyor, ama soru bütün anlamını koruyor.

Tarihte meydana gelen bu değişim ile var olan kaynaklara farklı bakış açıları kazandırılarak geçmişin daha adil bir şekilde inşa edildiği görülmüş ve belgelere dayanan kanıtların, yaşamın çok küçük bir parçasını kaydettiği vurgulanmıştır (Caunce, 2001, s. 5). Yani tarihi anlayabilmemiz için sadece belgelere dayanan bulgular yeterli değildir. Belgelere geçen olaylar ya da kişiler yaşamın sadece küçük ve seçkin bir kısmını oluştururlar ve özellikle bireysel yaşamları yeterince aydınlatamazlar. Bu bağlamda, belgelere geçmeyen/geçemeyen kişiler hakkında Caunce'nın (2001, s. 15) şu sözleri de oldukça anlamlıdır:

[...] bir ortamın parçası olmayan biri, dağ çiftliklerindeki aileler, tersane işçileri veya gecekondu kadınları hakkında ne bilebilir? Ya da toplumun incelenmeye açık olmayan diğer zümreleri hakkında? Ya da açık görünen ancak belgelerde sadece kısmen kayda geçirilmiş olan yaşamlarla ilgili özel ve gizli detaylar hakkında? Gelecekte farklı bir toplumda yaşayacak olan insanlar şimdiki yaşamın çeşitliliğini sadece belgeler aracılığıyla nasıl anlayabilecekler?

Böylece, sözlü tarihin ilk ve en önemli özelliğinin söz ile yapılan ve bu yöntemle kayıtlara geçmeyen hayatların seslerinin duyurulmasını sağlayan bir tür olduğu

belirtildi. İkinci en önemli özelliği ise kişilerin *anularından* yola çıkılarak yapılıyor olmasıdır. Sözlü tarih, sözlü hayat hikayelerinden oluşmaktadır; yani bir tarihçinin görüşme yaptığı kişilerin ilk elden anularından ulaştığımız bilgilerden meydana gelmektedir (Tosh, 2013, s. 202). Görüşmeye alınan kişilerin dinlenerek, hatıralarının ve deneyimlerinin kaydedilip yorumlanmasıyla yapılan sözlü tarihte, bu yolla tarihsel kaynaklarda yer alan boşluklar doldurulmuş ve yeni bir tarihî materyal yaratılmış olunur (Hoyle, 1972, s. 62). Ancak yapılan her röportaj veya anket türü çalışmanın bir sözlü tarih çalışması olduğu yanılgısına düşülmemelidir. Öncelikle, çok büyük sınırları ve belirli kalıpları olmamasına rağmen sözlü tarihin de teknik kuralları mevcuttur. Bu nedenle bir sözlü tarih görüşmesi yapılırken görüşmeyi yapanın en iyi sonuçlara ulaşabilmesi için dikkat etmesi gereken noktalar bulunmaktadır.⁶ Ayrıca, teknik kuralların yanı sıra sözlü tarihin sıradan bir röportajın tersine *sözün hakikat ve söylemle olan ilişkisini çözümlmek* gibi önemli bir işlevi de vardır (Öztürkmen, 2011, s. 54). Bu noktada sözlü tarih yapılırken tarihçiye düşen görevler hususunda, hikayelerini anlatan katılımcıların söylediklerinin anlamının hazır bir biçimde bir yerlerde durmadığı, aksine açığa çıkarılmayı beklediği ve bunun da açık uçlu sorular ve anlatı tekniğiyle sözlü tarihçiyle birlikte iş birliği içinde gerçekleşen bir süreçte inşa edildiği vurgulanmalıdır (Leavy, 2011, s. 9). Dolayısıyla, sözlü tarihi farklı kılan en önemli noktalardan biri de olaylar hakkında anlamlarından daha az şey anlatmasıdır (Portelli, 1998, s. 67). Olayların ne olduğundan çok ifade ettiği anlam sözlü tarihçi tarafından yapılan deşifre ile ortaya çıkarılmaktadır. Yani burada anlatıcının perspektifinin de önemli olduğu, olaylardan çok anlatıcının onlara nasıl baktığı ve ona ne ifade ettiğinin de anlatıyı inşa etme sürecinde önemli rol oynadığı görülmektedir. İşte bu tür özellikleri sözlü tarihi sade bir röportajdan ya da mülakat türlerinden ayırmakta ve farklı bir tür yapmaktadır.

Üçüncü bir özellik olarak, bir sözlü tarih çalışmasında kaydedilen anıların ya da deneyimlerin kimlere ait olduğu, yani sözlü tarihin öznesinin kimler olduğu da oldukça önemlidir. Bilindiği gibi tarih her zaman kendine özne olarak büyük devlet adamlarını, kahramanları ya da liderleri seçmiştir (Burke, 2006, s. 30). Dolayısıyla belgelere geçenler ve arşivlerle günümüze kadar gelebilenler bu *büyük* insanlar olmuştur. Fakat tarihin gelişim ve değişim seyri içerisinde seslerini duyuramayanlara ve kayıtlara geçemeyen kesimlere verilen önemin artmasıyla bu durum değişime uğramıştır. Bu

⁶ Sözlü tarih çalışmasında dikkat edilecek hususlar ve görüşme sırasında ve sonrasında sözlü tarihçiye düşen görevler ile yapılması gerekenler için bkz.: Kyvig & Marty (2016, ss. 74-80), Caunce (2001, ss. 129-208) ve Janesick (2010, ss. 43-55).

değişim ile artık sıradan insanlar da tarihin öznesi durumuna gelmiştir. Thompson (1999, s. 18) sözlü tarihin öznelinin sıradan insanlar olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Sözlü tarih insanlar etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Tarihin içine hayatı sokar, kapsamını genişletir. Kahramanlarını sadece liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından da seçer.” Görüldüğü gibi kapsamı artık daha geniş ve daha fazla kitleye hitap eden bir tarih anlayışı gündeme gelmektedir. Tarihin bu şekilde aynı zamanda eleştirel bir tür haline geldiğini Öztürkmen (2001, s. 115) şöyle ifade etmektedir:

Bir yandan yazılı kaynaklarda bulunamayan farklı bilgilere ulaşmanın bir yoluken, diğer yandan da yazılı kaynakların “iktidarının” ötesindeki bilgilere ulaşma potansiyeli de olan bir araştırma alanıydı. Böylelikle tarih disiplininin tam da kendisine eleştirel yaklaşılabiliyor ve daha da önemlisi tarihçinin tarih yazma iktidarını sorguluyordu.

Bu bağlamda sözlü tarih, kayıtlara geçmeyenlerin, daha doğrusu geçemeyenlerin sesini duyuran, tarih yazma iktidarını sorgulayan ve sıradan insanların da tarihin birer öznesi olabileceğini gösteren bir tür olması bakımından oldukça önemlidir. Aslında her insanın hayat hikayesi biricik ve tektir, bu sebeple onlara yakından bakmaya da değerdir. Zira her sıradanlığın bir sıra dışılığı vardır.⁷ Ek olarak, sözlü tarihin odaklandığı grupların sıradan insanlar arasından seçilmesi onun demokratik bir tür olma özelliğini de kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla sözlü tarih, tarihin alanının genişlemesine de katkıda bulunduğundan demokratik bir niteliğe sahiptir (Yıkılmış, 2016, s. 36). Sözlü tarihin demokratik niteliği sayesinde devletin dışında kalanlar görülebilir ve onların seslerine kulak verilebilir. Buradan sözlü tarihin ortaya çıktığı zamandan itibaren sadece sıradan insanlarla yapıldığı anlamı çıkartılmamalıdır. Örneğin, sözlü tarih gündeme gelmeye başladığı ilk zamanlarda ABD’de Alan Nevis tarafından Kolombiya Üniversitesi’nde kurulan *The Columbia Center for Oral History* (CCOH) bünyesinde önemli Amerikanların anıları derlenmiştir (Yow, 2005, s. 3).

Bir sonraki özellik olarak, sözlü tarihin disiplinlerarası bir niteliğe sahip olmasının önemi vurgulanmalıdır. Sözlü tarih sosyologlar, antropologlar veya kültür alanında çalışanlar gibi pek çok çalışma alanındaki araştırmacıların kesişme noktasıdır.

⁷ Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* (2014, s. 17) isimli kitabında sıradan insanların hayatlarının sıradanlığını şu sözlerle belirtir: “...sıradan herhangi birini ele aldığımızda o sıradışı olmuştur zaten. Yakından baktığımızda sıradışı olmayan mı var?” Ayrıca, Stephen Caunce de (2001, s. 23) bir tarihçinin sıradandan çok tipik olana bakması gerektiğini belirterek şunları söyler: “Sıradan, günlük olarak gözükebilen olaylar, aslında büyük bir çoğunluğun yaşamını oluşturan olaylardır ve normalde bir tarihçinin ilgisini çekmesi gereken şey, sıradışı olandan çok, tipik olandır.” Caunce’nin bu sözleri sıradanlıkların özel anlamlara sahip olduğunu vurguluyor olması bakımından önemlidir.

Portelli'ye göre, sözlü tarihin belirli sınırlarının olmaması, geçirgen ve karma bir tür olması onu daha zengin bir kaynak yapar (Aktaran: Abrams, 2010, s. 3).⁸

Sözlü tarihin ayırt edici son bir özelliği olarak, yapılan çalışmalarda kişi sayısında belirli bir sınırın olmaması gösterilebilir. Tek bir kişiyle yapılan ve tek bir kişinin anılarında yola çıkılarak derlenen bilgilerden oluşan sözlü tarih çalışmaları olabildiği gibi, onlarca ya da yüzlerce kişiyle yapılan bir proje olarak da sözlü tarih çalışmaları yapılabilmektedir. Bu bağlamda sözlü tarih çalışmalarını bireysel ve kolektif olarak iki türe ayırmak mümkündür (Janesick, 2010, s. 2). Birden fazla kişinin belirli bir tema etrafında toplanarak deneyimlerini paylaşmasıyla oluşan bu tez çalışması da kolektif sözlü tarih çalışması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, belirtilen genel özelliklerine bakıldığında, sözlü tarih konu ve kişi sayısı sınırı olmadan, kişilerin bireysel anılarına dayanarak sözlü iletişim yoluyla, ses kaydı alınmasıyla yapılan ve bugüne kadar belgelere geçmemiş/geçememiş sıradan insanların hayatlarına kulak veren interdisipliner bir tarih türü olarak tanımlanabilir. Sözlü tarihin genel özellikleri ve bu özelliklerinden hareketle yapılan tanımından sonra, bu türün dünya genelinde ve Türkiye özelindeki tarihsel gelişimine değinilecektir.

1.2.2. Sözlü Tarihin Dünyadaki Gelişimi

Sözlü tarih aslında binlerce yıl öncesine dayanan ve köklü bir geçmişe sahip olan bir tarih anlayışıdır. Kurumsal olarak varlığını kazanması 20. yüzyılı bulsa da sözlü tarihin kökeni sözlü kaynaklardan oluşan iki önemli esere sahip olan yazarlar Herodot ve Thukydides'e kadar götürülmektedir (Yow, 2005, s. 2).⁹ Nitekim, Thompson da (1999, s. 19) var olan ilk tarih türünün aslında sözlü tarih olduğunu savunmaktadır. Fakat sözlü tarihin resmî olarak varlığını kabul ettirmesi ve kendine özgü bir tür olarak popülerlik kazanması 20. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Bu zamana kadar sözlü tarihin tarih içerisinde neden kendine bir yer açamadığını anlamak için tarihin gelişim ve değişim yolculuğuna bakmakta fayda vardır.

⁸ Thompson sözlü tarihin disiplinlerarası özelliğinden bahsederken kendi çalışmalarından da örnekler verir. *Pathways to Social Class* (1997) ve *Growing Up in Stepfamilies* (1997) gibi eserler yaşam hikayelerine dayanan, bireylerle ya da aynı aileden farklı kuşaklarla yapılan görüşmelerden oluşan ve sosyoloji alanıyla beraber çalışılan eserleridir (Thompson, 2006, s. 24).

⁹ Herodot ve Thukydides'in eserleri için bkz.: (Herodot, 2012) ve (Thukydides, 2000).

19. yüzyılda bilimin felsefe karşısındaki üstünlüğünün tescil edilmesiyle sosyal bilimlerin içerisinde kurumsal varlığını kazanan ilk dal tarih olmuştur. Bu dönemde tarih, Ranke'nin ünlü *Wie es eigentlich gewesen ist?* (Gerçekten ne oldu?) sorusunu cevaplamaya odaklanır. Bu soruyla tarihin nesnel bir bilim olarak kabul edilmesi gerektiği ve tıpkı doğa bilimleri gibi laboratuvar ortamında, yani tarihçinin laboratuvarı olan arşivlerde, yapılması gerektiği savunulmuştur (Gulbenkian Komisyonu, 1996, ss. 22-23). Döneme hâkim olan pozitivist düşüncenin çatısı altında tarihçi malzemesini toplayacak, yoruma yer vermeyerek ve sadece olgularla ilgilenecek genellemeler yapacaktır (Tosh, 2013, s. 129). Tarihçilerin arşivlere kapanarak çalışmalarını gerçekleştirmeleri tarihin “kapalı bir uzman grubu”na dönüşmesine sebep olurken bu durum tarihçilere bazı avantajlar da sağlamıştır. Bu durum onlara “disipline özgü bir uzmanlaşma alanı olduğunu ileri sürebilecekleri bir meşruiyet ortamı” sağlamıştır (Thompson, 1999, ss. 44-45). O dönem matbaanın da gelişimiyle yazılı kaynakların bütün kaynaklardan daha çok olması ve daha kesinlik taşıyan belgeler olarak görülmesi de tarihe nesnel bir çerçeve kazandırmada önemli etkenlerden olmuştur (Tosh, 2013, s. 32).

Ek olarak, 19. yüzyıl bilimsel nesneliliğinin tarihe hâkim olduğu ve arşivciliğin tavan yaptığı bu atmosferde tarihin nasıl yapılması gerektiğine dair farklı görüşler de yok değildir. Örneğin, Fransız tarihçi Jules Michelet hem belgesel hem de sözlü kaynakları kullanabilme yaratıcılığıyla hem de *aşağının perspektifinden tarih* (history from below) anlayışını savunmasıyla çağdaşlarından ayrı bir yerde durmaktadır. Michelet, *Fransız Devrimi* hakkında çalışmalar yapmış, bunu yaparken resmî belgelerin yanında köylülerin, kasabalardaki insanların, yaşlıların hatta çocukların hatırladıklarına da başvurmuştur (Ritchie, 2003, s. 20).

Genel itibarıyla, 19. yüzyıl pozitvizminin gölgesinde tarihe *malzeme türüne dair bir ayrışma* olarak nitelendirilebilecek katı bir belge odaklı anlayış hâkim olurken, *belgelendirilen özneler arasındaki ayrışma* olarak nitelendirilebilecek sadece büyük insanların tarihin kaynaklarına geçmesi durumu da hâkim olmuştur (Danacıoğlu, 2001, s. 132). Yani tarih artık, arşiv odalarına kapanıp belgelere odaklanarak ve önemli insanlar ile büyük olaylar hakkındaki bilgileri kullanarak yapılan bir bilim dalıdır. Ayrıca, bu hâkim tarih anlayışının diğer bir önemli özelliği tarihin *çizgisel*, yani *geçmişten geleceğe doğru ilerleyen tek boyutlu bir zaman* olarak görülmesidir (Iggers, 2000, s. 51).

Sonuç olarak buraya kadar 19. yüzyılda tarihin geldiği noktada üç genel özellik görülmektedir: Belge ve siyaset merkezlilik, sadece büyük insanların kayda geçirilmesi ve zaman olarak çizgisel bir tarih. 20. yüzyıla gelindiğinde ise tarihin yapı taşı sayılabilecek bu temel özellikleri birtakım gelişmelerle adeta alaşağı edilecektir. Kuşkusuz, tarihe bu büyük meydan okumada, yeni anlayışların ortaya çıkmasında ve gündelik hayatın sıradan insanların tarihine giden yolda *Annales Okulu*'nun etkisi büyüktür.

Annales Okulu 1929'dan itibaren Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Golf ve Emmanuel Le Roy Ladurie gibi tarihçilerin öncüsü olduğu bir ekoldür. *Annales* Ekolü'nün genel itibarıyla üç temel özelliğinden söz edilebilir: Birincisi, olay odaklı bir tarih anlayışı yerine sorun odaklı bir tarih anlayışı; ikincisi sadece siyaset odaklı bir tarih yerine tüm insan faaliyetlerine odaklanan bir tarih anlayışı; üçüncüsü ise sosyoloji, antropoloji ve coğrafya gibi disiplinlerle iş birliği içerisinde olan interdisipliner bir tarih anlayışı (Burke 2006, s. 24).¹⁰ *Annales Okulu* tarihçileri bu üç genel özellik temelinde verdikleri eserler ile tarihe farklı bir bakış açısı getirerek geleneksel tarih anlayışından bir kopuşu temsil etmişlerdir. Burke'nin bahsettiği bu üç temel özellikten ikincisi olan sadece siyaset odaklı bir tarih yerine tüm insan faaliyetlerine odaklanan bir tarih anlayışının savunusu sıradan insanların gündelik hayatlarının tarih içerisindeki yeri bağlamında en önemli olanıdır. *Annales* tarihçileri bir tarihçinin sadece siyasal olaylara, savaflara veya antlaşmalara odaklanmaması gerektiğini, ekonomiyi ve toplumsal olayları da dahil ederek tüm insan faaliyetlerine eğilen çok yönlü bir araştırma ile tarih yapabileceğini vurgulamışlardır (Fildiş, 2015, s. 790). Böylece *Annales* tarihçileri tarihin kapsamını genişletmede öncü rol oynamışlar, sadece devlet tarihinden ziyade farklı farklı tarihlerin yapılabileceğini göstermişlerdir. Örneğin, Febvre *II. Philippe ve Franche-Comté* (1911) isimli eserinde 16. yüzyılda küçük bir kasabanın birçok açıdan portresini çizerek yeni bir tarih türünün mümkün olabileceğini göstermiştir (Huppert, 1982, s. 510). Ek olarak, *Annales* ekolünün en önemli temsilcilerinden birisi olan Fernand Braudel, geleneksel pozitivist tarihin çizgisel zaman anlayışına karşı çıkarak üç katmanlı bir zaman anlayışından

¹⁰ Ayrıca Burke (2006, ss. 25-26), *Annales* hareketini üç evreye ayırmaktadır. İlk olarak 1920'li yıllar ile 1945 yılı arasındaki evrede geleneksel tarihe karşı eyleme geçen küçük çaplı bir harekettir. İkinci evre olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık kendi metotları, kavramları olan ve Braudel etkisi altındaki bir okuldur. Son evre ise 1968 yılında başlayan ve artık grup içinde bölünmelerin olduğu evredir. Dergi içerisinde bazı tarihçiler sosyo-kültürel tarihe yakınlaşırken, bazı tarihçiler de anlatıya (narrative) önem vermeye başlamışlardır.

bahsetmiştir. Zamanın bu üç katmanını uzundan kısaya doğru giden *yapı, konjonktür* ve *olaydan oluşmaktadır. II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*¹¹ (1949) isimli eserinde Braudel, bu üç zaman katmanını sırasıyla denizin derinliklerine, gelgitlerine ve yüzey dalgalarına benzetmiştir (Forster, 1978, s. 63). Her ne kadar kendisi tarihî olayların incelenmesinde asıl olarak yapısal yani uzun zaman aralığına (*longue durée*) odaklansa da Braudel, orta ve kısa zaman aralıklarını da tarihin bilgisine ulaşmak için gerekli görmüştür. Böylece Braudel geleneksel *çizgisel zamanın* terk edilerek zamanların çoğulluğuna yapılan vurguyla yeni bir bakış açısı getirmiştir.¹² Annales Ekolü'nün geleneksel tarihe getirdiği bu yenilikler, gündelik hayatın tarihin neresine yerleşebileceğini veya tarihin konularından biri haline gelip gelemeyeceğini görebilmek açısından önemlidir. Zira, gündelik hayatın tarihi siyasal tarihten bağımsız olarak ve önemsiz gibi görünen sıradan ayrıntıların bilgisiyle elde edilmektedir. Sıradan görünen bu gündelik ayrıntılar ise büyük resim için oldukça önemlidir. Sonuç olarak, Annales okulunun getirdiği farklı bakış açıları 20. yüzyıl başlarında tarihte atılan yeni adımların başlangıcı olarak nitelenebilir. *Annales Okulu* tarihçilerinin düşüncelerinden gündelik hayatın da tarihin konusu olabileceğine dair izler görülmüştür. Gündelik hayatın bilgisinin önemi ve tarihin içindeki yeri Annales ekolünün başlattığı çizgiden devam etmiştir.

Böylece post-modern dünyaya giden yolda tarih biliminin geçireceği değişikliğin kapısı açılmıştır. Çizgisel zamanın terk edilmesi, disiplinlerarasılık veya siyasal tarih odaklı bir tarih anlayışının terki gibi yeniliklerden sonra ilerleyen zamanlarda başka gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Tarih artık eskisinden, özellikle 19. yüzyıl tarihçiliğinden, çok farklı bir hal almıştır. Munslow'un (2000, s. 31) da ifade ettiği gibi:

Bilimsel nesnellik ve geçmişi kavrayarak ilerlemeyi açıklama gibi üst anlatılar bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Faşizmin yükselişi, iki dünya savaşı, sömürgeciliğin sona erişi, muazzam teknolojik gelişmeler, çevresel ve ekolojik felaket, enformasyon patlaması, sömürgeci ve denetimsiz küresel kapitalizmin gelişmesi, beraberinde getirdiği "gelişmiş" Batı'da emeğin metalaşması ve dünyanın gelişmemiş bölgelerinde emekçi kitlelerin giderek yoksullaşması (insanlık durumunun özbilinçli iyileşmesi ve bireysel özgürlük yönündeki tersine çevrilemez bir eğilim olarak görülen şeyin temellerini oluşturan) hem bilim hem de tarihi meşrulaştırılan üst-anlatıların yıkılmasına yol açmıştır.

¹¹ İlk kez 1949'da yayımlanan ve Fransızca orijinal ismi *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* olan eser *Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (1976) ismiyle İngilizce'ye çevrilmiştir.

¹² Ayrıntı için bkz.: Stanford (2013, ss. 64-65).

Alıntıda da görüldüğü gibi dünya genelinde yaşanan olaylar ve beraberinde getirdiği toplumsal değişimler hem bilimde hem tarihte değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler *büyük anlatılara* (grand narratives) meydan okunan ve tanımlanan gerçekliğin farklı bir hal aldığı bambaşka bir çağa, post-modern çağa girilmesiyle alakalıdır.¹³ Kökeni Aydınlanma felsefesine dayanan *büyük anlatı*, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar kendisini meşrulaştıracak, güçlü ve toplumsal olarak kurgulanmış felsefi ve siyasal anlatılara verilen ortak ad olarak tanımlanabilir. Epistemolojik hiyerarşide en üst katmanda yer alan *büyük anlatı* hem bilim hem de tarihin meşrulaştırılmasında öncü rol oynamıştır (Munslow, 2000, ss. 30-31). Post-modern döneme gelindiğinde ise bilginin bu meşruiyeti sorgulanmıştır. Post-modern düşünürlerden Jean Francois Lyotard, *Post-modern Durum* (2013, s. 74) adlı eserinde büyük anlatıların önemini kaybetmesinden ve bunun sebeplerinden şu şekilde bahseder:

Büyük anlatı, kendisine yüklenen birleştirme tarzı ne olursa olsun, yani ister spekülative anlatı ister özgürleşme anlatısı söz konusu olsun, artık inanılabilirliğini yitirmiştir. [...] Anlatıların böyle gözden düşüşünde, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren teknik ve teknolojilerde görülen ve vurguyu eylemin amaçlarından ziyade araçları üzerine kaydıran büyük atılımın ya da ileri kapitalizmin, 1930-1960'lı yılları Keynesçiliğin koruması altında nispeten çekingen kalarak geçirdikten sonra yeniden harekete geçip yayılışıyla yarattığı, komünist seçeneği saf dışı ederek mal ve hizmetlerden bireyselce yararlanma ilkesini tekrar değerlendiren yeni zihniyetin sonucunu görmek mümkündür.

Post-modern dünyada *büyük anlatı*nın önemini kaybetmesi ve beraberinde anlatının çok sesliliğine verilen önemin artması tarih yazıcılığında da yeni perspektiflerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni dönemde post-modern tarihçiler geleneksel metotları eleştirmişler, tarihin sadece olguların sıralanmasını değil aynı zamanda yorumlanmasını da içerdiğini belirtmişlerdir. Post-modern çağda tarihe getirilen iki değişiklikten birincisi, sayısal tarihçiliğin terkedilmesi ve niceliklerin yerine niteliklerin önem kazanması olmuştur. İkinci değişiklik ise, makro anlatılardan mikro anlatılara doğru bir geçişin yaşanması ve anlatı üslubunun önem kazanmasıdır (Toprak, 2007, s. 31). Tarihin konusunun makro alanlardan mikro alanlara kayması ile daha önce görmezden

¹³ Jean François Lyotard, Jean Baudrillard ve Guy Debord gibi düşünürler farklı bir gerçeklikten bahseden post-modern düşünürlerdir. Bu düşünürler içinde bulunduğumuz post-modern dünyada farklı gerçekliklerden yola çıkarak bilgiyi sorgulamaktadırlar. Örneğin, Baudrillard *Simülakrlar ve Simülasyon*'da (1988) bir kökensellikten veya gerçeklikten yoksun farklı bir gerçeğin modeller aracılığı ile üretilmesine dikkat çeker. Bunu ise *Disneyland* metaforu ile somutlaştırarak hipergerçek veya simülasyon tanımlamalarını yapar. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Baudrillard, 1988, ss. 166-184). Debord da *Gösteri Toplumu*'nda buna benzer görüşler ortaya koyar. Modernite ile oluşan bu gösteri toplumu birikintisinde gerçekliğe hâkim olmuş, gerçekliği ondan ayırt edemeyeceğimiz derecede bir iç içe geçmişlik mevcuttur. Ona göre bunun sebebi teknikteki ilerlemeler ve tüketim toplumuna evrilmedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Debord, G. (1996, ss. 13-23).

gelenen kesimler artık tarihe dahil edilmeye başlanmış, gündelik hayat ile kültür gibi konular da tarihin konusu olmaya başlamıştır (Yıkılmış, 2016, s. 31). Bu bağlamda makro tarihten mikro tarihe geçiş gerçekleşirken *teleskoptan mikroskopa* bir geçiş gerçekleşmiştir (Toprak, 2017, ss. 14-15).¹⁴ Sözlü tarihin gelişimi de bu noktada devreye girmektedir. Büyük anlatıların önemini yitirmesi ve mikro alanlara yönelim sözlü tarihe de kapı aralamıştır. Zira sözlü tarih, daha önce de belirtildiği gibi, odak noktası olarak sıradan insanları seçmesi, kişisel deneyimlerin dinlenerek kaydedilmesi ve aynı zamanda yorumlanma yoluyla yapılması gibi birçok özelliği bakımından geleneksel tarih metotlarından farkını ortaya koymaktadır.

Sözlü tarihin ilk kurumsal adımı, Alan Nevis tarafından 1948'de Amerika'da Columbia Üniversitesi'nde kurulan *Columbia Center for Oral History* (CCOH) ile atılmıştır. Atılan bu ilk kurumsal adımdan önce, 1929 ekonomik buhranının alt sınıflar üzerindeki etkilerini öğrenmek amacıyla hükümetin kırsal kesimler üzerinde yaptığı araştırmalardan oluşan arşivler de kayda değer gelişmelerdendir. Bu projeler Amerika'da sözlü tarihin uyanışında ilk fısıltılar olarak görülebilir (Abrams, 2010, s. 4). CCOH'den sonra 1954'te California Üniversitesi sözlü tarih çalışmalarına başlaması, 1960'ta Harry S. Truman başkanlık kütüphanesinin sözlü tarih programını resmen açması ve Kennedy Kütüphanesi'nin de mülakatlara başlaması ile sözlü tarih Amerika'da elit kesimin hayatıyla ilgilenen bir tür olmuş, özellikle de başkanlık koleksiyonu oluşturmak için standart bir uygulama haline gelmiştir (Ritchie, 2003, s. 22).

CCOH'ye dönülecek olursa, bu ofisin oluşturduğu arşivin genel özelliği seçkin insanların anılarından oluşmasıdır. Fakat bu, sözlü tarihin Amerika koluna ait ayırt edici bir özelliğidir (Fry & Baum, 1969, s. 319). Zira, günümüzde yapılan sözlü tarih çalışmalarının çoğu sıradan insanların anılarından meydana gelmektedir. Bu bağlamda, sözlü tarihin Amerika ve Avrupa'da, özellikle İngiltere'de, oldukça farklı yönelimlerle gelişme gösterdiği vurgulanmalıdır. *Zengin (veya mühim) beyaz adamın siyasî tarihinin* Amerika'daki ilk sözlü tarih çalışmalarının temelini oluşturduğundan bahsedildi. Amerika'nın aksine İngiltere'de ise bugünkü sözlü tarihin temeli sayılabilecek, siyasetten ziyade daha sosyolojik temelli, işçi sınıfının ve yoksul insanların tarihinin araştırılmasıyla temeller atılmıştır (Ritchie, 2003, s. 23). Bu bağlamda İngiltere'deki ilk

¹⁴ Mikro tarihin öne çıkmasında önemli rol oynayan iki önemli eser Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *Montaillou* ve Carlo Ginzburg'un *Peynir ve Kurtlar* isimli eserleridir (Toprak, 2017, ss. 14-15).

sözlü tarih çalışması olarak George Ewart Evans'ın *Ask the Fellows Who Cut the Hay* (1956) adlı eseri kabul edilmektedir (Abrams, 2010, s. 5). Yine İngiltere'de Paul Thompson'un 1872-1902 yılları arasında 500 kişiyle yapmış olduğu *The Edwardians: The Remaking of British Society* (1975) isimli çalışması sözlü tarihin tanınmasında çok büyük rol oynadığı gibi Thompson'un çalıştığı Essex Üniversitesi'ni de sözlü tarihin merkezi haline getirmiştir. Ek olarak, Ronald Blythe'nin *Akenfield: Portrait of an English Village* (1969) isimli çalışması ile sözlü tarih İngiltere'de popülerliğini arttırmıştır (Abrams, 2010, s. 4). Ayrıca İngiltere'de 1969'da çıkmaya başlayan ve dünyadaki en eski sözlü tarih dergisi niteliğine sahip olan *Oral History Journal* ile 1973'te kurulan *Oral History Society* (Sözlü Tarih Derneği) de hâlen bu alanda çalışmaların yürütüldüğü aktif platformlardandır.¹⁵

Amerika'da *zengin beyaz adam* ile İngiltere'de ise sıradan insanlarla yapılan çalışmalarla temelleri atılan sözlü tarihin Avrupa'daki gelişimine bakıldığında ülkeden ülkeye farklı gelişmeler gösterdiği görülmektedir. Örneğin, İtalya'da sözlü tarihin kökeni savaş döneminde antifaşist partizanları incelemek için kurulan yerel merkezlere dayanır. Ardından savaş sonrası yaşanan büyümenin sonuçları, köyden kente göç ve işçi sınıfı bilinci ile 1970'lerde disiplinlerarası sözlü tarih ortaya çıkmaya başlamıştır. Luisa Passerini ve Aleesandro Portelli gibi İtalyan tarihçiler sözlü tarihin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Portelli'ye (1998, s. 67) göre, sözlü tarih mülakatları sayesinde bilinmeyen olaylar veya bilinen olayların bilinmeyen yönleri ve egemen olmayan sınıfların gündelik hayatlarının keşfedilmemiş yönleri ortaya çıkmaktadır.¹⁶ Luisa Passerini İtalya'nın sözlü tarih dergisi *Fonti Orali*'yi yayına hazırlamış, ayrıca *Work, Ideology and Consensus under Italian Fascism* (1979) isimli makalesi sözlü tarihçilerin sözlü tarihi yeniden tanımlamasında önemli bir adım olmuştur. Passerini'ye göre sözlü tarih iki önemli noktada başarı göstermiştir. Bu başarılardan birincisi, eleştirmenlerin sözlü kaynakların geçerliliğine dair suçlamalarına karşı koyması ve kendinden emin bir tür haline gelmesi, ikincisi ise şimdiye kadar ihmal edilen alanlara odaklanarak tarihî

¹⁵ *Oral History Journal* ve *Oral History Society* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.ohs.org.uk>

¹⁶ Portelli, sözlü tarihte görüşmeci ile katılımcı arasında kurulan ilişkilerin önemine değinmiş ve ilişki kavramının önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, ona göre bir dinleme sanatı olarak sözlü tarih bir dizi ilişkiye dayalıdır. Bu ilişkiler; görüşmeci ve katılımcı arasındaki ilişki, diyalogun kurulduğu zaman ile görüşmede bahsi geçen tarihsel dönem arasındaki ilişki, kamusal ve özel alan arasındaki ilişki yani otobiyografi ve tarih arasındaki ilişki ve tarihçinin yazısı ile kaynağın sözcüğü arasındaki ilişkidir (Portelli, 2005, s. 2).

araştırmanın sınırlarını genişletmesidir (Abrams, 2010, s. 6).¹⁷ İspanya’da ise Franco iktidarı yıkıldıktan sonra İngiliz sözlü tarihçi Ronald Fraser bu alana öncülük etmiştir. Almanya’da ise sözlü tarihin diğer ülkelere göre daha geç geliştiği görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Nazizm’den geriye geçmişinden utanan ve unutmak isteyen bir neslin kalmasıdır. İskandinavya’da ise sözlü tarih çalışmalarının kökeni daha da eskiye, 19. yüzyıldadaki sistematik folklor derleme çalışmalarına kadar götürülmektedir (Thompson, 1999, s. 55).

Tüm bunların yanı sıra sözlü tarihin Afrika için önemli bir araştırma türü olduğu belirtilmelidir. Sömürgecilikten kurtulan Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendi tarihlerine ihtiyaç duymaları bu bölgeyi sözlü tarih için uygun bir ortam haline getirmiştir (Tosh, 2013, s. 215). Ayrıca, Afrika’da diğer bir önemli çalışma alanı olan sözlü geleneğin sözlü tarihten farkına değinmekte fayda vardır. Bazen sözlü gelenek ile sözlü tarih karıştırılmaktadır. Sözlü gelenek, Amerikan yerlilerinin gelenekleri gibi kuşaklar arası aktarılan hikayelerden oluşurken, sözlü tarih bireylerin sözlü hayat hikayeleri ve anılarını içeren anlatılardan oluşan bir araştırma metodudur (Leavy, 2011, s. 4).¹⁸ Ek olarak, sözlü tarihi oluşturan anlatıların ve tanıklıkların güvenilirliklerinin ve yararlılıklarının belirlenmesi konusunda diğer tüm tarihî kaynaklarla aynı eleştirel incelemeye tabi tutulması onu sözlü gelenekten ayıran diğer önemli bir özelliktir. Ayrıca bir sözlü tarih anlatısı geleneksel materyalleri içerebilir, fakat sözlü olan her şey geleneksel değildir (Portelli, 2005, s. 1).

Sonuç olarak, sözlü tarihin dünya genelinde popülerlik kazanması farklı ülkelerde farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bilimsel nesnellik üzerine kurulu arşiv tarihçiliğinin temellerinin sarsılması, Annales gibi farklı ekollerin yükselişe geçmesi ve post-modern fikirlerin tarih yazıcılığına da yansması ile sözlü tarihe kapı aralanmıştır. Türkiye de tarih alanında dönüşümlerin yaşandığı ve 19. yüzyıl sonlarında yaşanan bu değişimlerin yansıdığı ülkelere olmuştur. Özetle, zamanın getirdiği yeniliklere karşı koyamayarak tarih alanında da yenilikler yaşanmış ve o zamana kadar sorgulanmayan değerler sorgulanmaya başlamıştır.

¹⁷ Passeri’nin diğer önemli bir çalışması *Bir Kuşağın Otobiyografisi: İtalya, 1968* (1979) ’68 kuşağının hatıralarından bahsetmektedir. Yazar, çalışmasında kendisi için asıl çekici olanın *belleğin kendi tarihini yaratmadaki ısrarcılığı* olduğunu vurgulamıştır (Özyürek, 2000, s. 266).

¹⁸ Sözlü gelenek konusunda önemli ve öncü bir çalışma Jan Vansina’nın *Oral Tradition* (1961) (Sözlü Gelenek) isimli eseridir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Vansina (2006).

1.2.3. Sözlü Tarihin Türkiye'deki Gelişimi

Türkiye'de tarih üzerine ana düşünceler iki dönemde incelenebilmektedir. Bunlardan birincisi 1930'larda ortaya çıkan yeni tarih anlayışı, ikincisi ise 1980'lerdeki eski tarih anlayışının sorgulanmasıyla girilen yeni dönemdir (Kayalı, 2010, s. 8). Türkiye'de tarih alanında yaşanan iki ana dönüşümü anlayabilmek için bu iki tarih temel alınabilir. Zira Türkiye'de sözlü tarih türüne kapıların açıldığı 1980'li yılları ve bu türün popülerlik kazandığı 1990'lı yılları iyi anlayabilmek için tarihin bu iki temel döneminin ve bu dönemlerde gerçekleşen dönüşümlerin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Öncelikle, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî tarih bilincinin oluştuğu 1930'lu yıllarda bu bilincin oluşmasında *Türk Tarih Tezi* öncü rol oynamıştır. Türk Tarih Tezi'ne giden yolda çoğunluğu Türk siyasetçilerinden olan Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal, Afet İnan, Samih Rifat ve Şemsettin Günaltay gibi, daha önce 1930'da *Türk Tarihinin Anahatları*'nı hazırlayan kadro, *siyasetçi tarihçiler* tarih ders kitaplarını ve tarihi tekrar yazma misyonunu almışlardır (Ersanlı, 2003, s. 110). Bu misyonla, 2-11 Temmuz 1932'de Ankara'da düzenlenen *I. Türk Tarih Kongresi*'nde halka tanıtılan Türk Tarih Tezi resmîyet kazanmıştır. Kongrenin iki temel amacı Türk Tarih tezini resmîleştirmek ve tarih ders kitaplarını buna göre şekillendirmektir (Ersanlı, 2003, s. 139). Tezde, Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu, daha sonra oradan Anadolu'ya göç ettikleri ve çeşitli etnik üstünlüklere sahip oldukları gibi özelliklerden bahsedilir (Uzer, 2016, ss. 102-103). Türkler Orta Asya'da medeniyeti yaratırlar ve daha sonra oradan göç ederek yayılırlar. Türk Tarih Tezi Bora'nın deyimiyle "Bütün zamanların her türden erdemini Türk'e kuşandırır." (Bora, 2017, s. 231). Dönemin genç ulus devlet halet-i ruhiyesi içerisinde yeni Türk devletinin kurucu elitleri için resmî tarih bilincinin oluşumu ve halka tanıtımı oldukça önemlidir. Sonuçta, Türk devleti zihinlerde *hayali cemaat*¹⁹ şeklinde tasavvur edebilecek ve vatandaşlarına bu yeni ulus devlet çatısı altında ortak bir payda sunabilecektir. Zafer Toprak (2007, s. 28), Tek Parti Dönemi'nde oluşan bu resmî tarih bilinci hakkında şunları söylemektedir:

Cumhuriyet Türkiyesi'nin, her ülke gibi kuşkusuz hâkim bir tarih bilinci vardır. Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen başkalaşım, aydınını yeni tarihsel açılımlara yöneltmiştir. Batı'ya yönelmenin gündeme getirdiği Batı merkezli, "sosyal darvinist" bir

¹⁹ Modern milliyetçilik kuramlarının öncülerinden Benedict Anderson'a göre "Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur- kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir." (Anderson, 1995, s. 20).

tarih anlayışı 30’lu yıllarda içbükey bir tarih anlayışını zorunlu kılmıştır. Romantik bir geçmiş olgusu kişilik kazanmak için gerekli bir aşamadır. Ancak bu tarihsel birikim zamanla oturmuş; tortulaşmıştır. İşte bu noktada tarih resmîleşir. Bilgi olmaktan çıkmış; tabulaşmış, terim yerindeyse “skolastik” bir boyut kazanmıştır. Bu noktada ideoloji bilginin yerini alır. İdeoloji yönetim açısından aynı zamanda pedagojidir. Kimlik oluşturmanın aracıdır.

Toprak’ın sözlerindeki resmî tarihin *tortulaşmış* ve *tabulaşmış* tarihsel birikim olarak nitelenmesi ve ulaştığı ideolojik boyut vurgusu dikkate değerdir. Bu minvalde, resmî tarihin kalıplaşmış ve sorgulanmayan bir tarih anlayışı olduğu söylenebilir. Ayrıca, tarih yeni kurulan ulus devlette bir kimlik oluşturmak için de bir araçtır. Bu bağlamda, kimlik oluşturma kaygısıyla resmî tarihin tek tipleştirici bir özelliğinin olduğu ve bir *öteki* yarattığı da vurgulanmalıdır. Ötekiyi oluşturmada öncü rol oynayan resmî tarih, geçerliliğini korumak ve vatandaşlara bu bilinci yerleştirmek için eğitim sistemi gibi devlet imkanlarından da faydalanmaktadır (Kechriotis, 2015, s. 71). Yani devlet resmî bir bilinç oluşturabilmek ve bunu vatandaşlarına empoze edebilmek için her türlü imkanını kullanacaktır. Oluşan resmî tarih bilincinin önemli bir özelliği de gündelik hayata önem verilmeden ve sıradan insanların tarihe konu olabilecek deneyimlerinin görmezden gelinerek oluşturulmasıdır (Neyzi, 2013, ss. 171-172). İşte, 1930’larda oluşturulan bu resmî tarih bilinci 19. yüzyıl tarih anlayışına uygun olarak sıradan insanların gündelik hayat tecrübelerinin de tarihe kaynaklık edebileceğini görmezden gelmiştir. Nitekim, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarihin öznelinin ve konu sınırının genişlemesi için 1970’li yıllar ve sonları beklenecektir.

Bu tür resmî tarih anlayışları zamanın gerekliliklerine de uygun olarak varlığını fazla sürdüremezler. Nitekim çağımızın getirdiği yenilikler ve küreselleşme ile beraber bu tarz bir ulus devlet olmanın gereği sayılan tarih anlayışının geçerliliği kalmamıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşümlerle *büyük adamlara* dayalı tarih anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi artık sıradan insanlar ya da sesleri duyulmayanlar da tarihin konusu olmaya başlamıştır. Sıradan insanların da tarihe kaynaklık edebilecekleri anlayışı ile tarih yazıcılığının yanında pek çok yazınsal türde de farklı dönüşümler yaşanacaktır. Örneğin, 1970’lerin sonlarında ortaya çıkan feminist tarihyazımı veya maduniyet çalışmaları gibi alanların popülerlik kazanmasıyla tarihin yeniden yazılması gündeme gelmiştir (Altınay, 2013, s. 22).

1980’li yıllara gelindiğinde ise, Türkiye’de siyasal hayattan gündelik hayatın sıradanlığına kadar birçok alanda büyük değişimler yaşanır. İlyasoğlu’na (2006, ss. 16-

17) göre, değişen tarih algısında, yaşanan siyasal değişimlerin ve hâkim neo-liberal değerlerin de etkisi vardır. 1980'lerin ortalarından itibaren neo-liberalizm akımının etkisi altındaki Türkiye'de yeni siyasal iklim içerisinde bir *oęullařma* söz konusudur. Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi ile beraber yaratılan 'tek ve bir' ulusal kimlik sorgulanmaya ve farklı sesler duyulmaya başlanır. Dolayısıyla farklı kesimlerin, azınlıkların, kadınların sesleri duyulmaya başlayınca onların tarihlerinin peşine dūřulmesi fikri ortaya çıkar. Yazara göre tüm bu gelişmeler tarihi "[d]urağan ve kendi içine kapalı bir yapıdan, daha popüler ve farklılıklar barındıran, dolayısıyla yaşayan ve insanların daha yakınında bir yerde duran bir alana taşımada" ön ayak olmuşlardır. Gürbilek de (2001, ss. 14-15), 1980'lerin kültürel ikliminin değişimini yaşanan *söz patlaması* deyimiyile ile açıklar. Bu yıllarda; toplumun farklı kesimlerinin seslerini duyurduğu, var olan *yüksek kültüre* alternatif bir *aşağı kültür*ün ortaya çıktığı, medya ve reklamcılığın başarısının zirveye çıktığı ve Kemalist modernleşmenin hâkim paradigmalarının sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, oluşan *söz patlaması* ile yaşananlar şöyle ifade edilebilir:

Kadınların, eşcinsellerin kendi söylemlerini oluşturmaları, kamuoyunda kendi adlarıyla varolmaları, kendi popüler dillerini aramaları ancak bu dönemde mümkün olabildi. Sokağın ayrı bir dili varsa eğer, bu kendisini en çok 80'lerde hissettirdi (Gürbilek, 2001, s. 102).

Bu yeni siyasal iklim ve kültürel atmosferle beraber tarih anlayışı da farklılaşarak, bu zamana kadar sesleri duyulmayan ve görmezden gelinen kesimlere kulak verilecektir. 1980'li yıllarda, Gürbilek'in sözlerinde *sokağın dilinin* kendini hissettirmeye başladığı vurgusu dikkate değerlidir. Zira sokağın dili bir tür sıradanlığın ve gündelik hayatın; iktidardan ve resmî söylemden bağımsız olarak gelişen bir kesimin dilidir. Örneğin, kendi sıradanlığını yazmaya değer gören insanların kaleminden çıkan otobiyografilerin erevesi de bu dönemde değişmiştir.²⁰ Geç Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'lere kadar olan dönemde, siyasî ve askerî bireylerin kullandığı bir tür olan otobiyografilerde özel hayata hemen hemen hiç yer verilmemiş sıradanlıklardan bahsedilmemiştir. Ancak, 1980'lere gelindiğinde ulus devletinin kolektivizminden kurtulunmuş ve bireysel hayatlar öne ıkıma başlamıştır. Artık önceki dönemlerde marjinal sayılabilecek azınlıklar ya da kadın otobiyografileri önem kazanmaya başlamıştır (Adak, 2007, ss. 232-251).

²⁰ Otobiyografi türünün kökenleri ve gelişimine dair kısa bir değerlendirme için bkz.: Aksoy (2014, ss. 13-38).

Ek olarak, 1980'lerde yakın geçmişe duyulan merak da artmıştır. 1915'te yaşanan olaylar, 1923'te gerçekleşen Türk-Yunan nüfus mübadelesi, 1934 Trakya Olayları, 1938 Dersim Olayları, 6-7 Eylül 1955 Olayları/İstanbul Pogromu, 1960, 1971 ve 1980'deki askerî darbeler, 1978 Maraş Katliamı ve 1999 Marmara Depremi gibi tarihsel olaylar tekrar incelenmek üzere ilgi odağı haline gelmişlerdir (Neyzi, 2010, s. 445). Dolayısıyla, tarih yazımı ile yazınsal türlerin değişim geçirdiği bir dönemde, sözlü tarih gibi bir türe verilen önemin artması ve yeni bir alan olarak bakılması da rastlantı değildir.

Özetle, yaşanan tüm bu değişimler sözlü tarihe kapı aralamış, ardından 1990'larda da kurumsallaşma anlamında adımlar atılarak sözlü tarihin yeni bir tarih anlayışı olarak kabul görmesini sağlamıştır. Türkiye'de de tarih artık alanını genişleterek sınırlarından kurtulup bambaşka bir evreye girmiştir. 1990'lardan çok önce *Tarih ve Toplum* (1983) dergisi ve 90'larda *Toplumsal Tarih* (1994) dergisinin yayın hayatına başlaması bu bağlamda kayda değer gelişmelerdir (İlyasoğlu, 2006, s. 18). Sözlü tarih alanında *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi* (ilk proje 1992'de), *Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı* (ilk proje 1993'te) ve *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı* (ilk proje 1994'te) öncü kurumlar olmuşlardır (Öztürkmen, 2001, s. 118). Bunlardan *Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı* 1991'de kurulmuş olup 2005 yılında ismi *Tarih Vakfı* olarak değiştirilmiştir. Tarih Vakfı 1993'te ünlü sözlü tarihçi Paul Thompson'u davet ederek sözlü tarih yolculuğuna başlamış ve sonrasında da konferanslar, atölyeler ve çeşitli projelerle sözlü tarihin tanınmasını sağlamıştır. Vakıf, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sözlü tarih çalışmaları gerçekleştirerek önemli projelere imza atmıştır.²¹ 2000'lere gelindiğinde ise sözlü tarih alanında pek çok başarılı çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Kadın deneyimleri, göç, kent deneyimleri, etnik ve dinî kimliklerle ilgili yapılan çalışmalar bu alanda ele alınan konulara örnek olarak gösterilebilir (Neyzi, 2010, s. 446).

Sonuç olarak, sözlü tarihin dünya üzerinde ve Türkiye'deki tarihsel gelişiminde de görüldüğü üzere tarihin öznesi ve odak noktalarının, büyük adamlar ve üst anlatılardan, sıradan insanlara ve onların sıradan deneyimlerine kaydığı görülmektedir. Sıradan insanların deneyimlerine odaklanarak belki de hiç önemsenmeyen küçük ayrıntılar ve olağan durumlara bakıp dünyayı anlamaya ve açıklamaya yönelik düşünceler geliştiren

²¹ Tarih Vakfı'nın tarihsel gelişimi ve gerçekleştirdiği projeler için bkz.: tarihvakfi.org.tr

kuramsal bir yaklaşımda mevcuttur: gündelik hayat sosyolojisi. Dolayısıyla gündelik hayat teorileri ile sözlü tarih bir arada kullanılmaya elverişli iki ayrı alandır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde gündelik hayata dair farklı yaklaşımlara kısaca değinilecek, ardından da çalışmada asıl olarak temel alınan Lefebvre'nin gündelik hayat teorisi incelenecektir.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: GÜNDELİK HAYAT

2.1. GÜNDELİK HAYATA FARKLI YAKLAŞIMLAR

Sözlü tarih ve gündelik hayat teorileri arasında sıkı bir ilişki vardır. Öncelikle, bu iki alanın da odak noktasının sıradan insanlar ve küçük ayrıntılar olduğu unutulmamalıdır. İkinci olarak ise, sözlü tarihe bir araştırma metodu gündelik hayata ise teorik bir arka plan ya da kuramsal bir yaklaşım olarak bakıldığında, sözlü tarih ve gündelik hayat arasında bir bağlantı yokmuş gibi görünmektedir. Fakat bu iki alan bir araştırmanın ayrı ayrı kolları olarak adeta birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Örneğin, sıradan bir insanın gençlik anılarından biri yaşadığı yerde meydana gelen kılık kıyafet değişikliklerine dair olsun. O dönem moda rüzgarına kapılan gençlerin kılık kıyafetlerinde gerçekleşen muazzam dönüşüme dair bilgiler sözlü tarih görüşmesi yaparak elde edilebilir. Sözlü tarih yöntemi ile genç jenerasyonun önceden nasıl giyindiği ve sonradan nasıl giyinmeye başladığı gibi sorulara yanıt verilebilir, kişinin anıları dinlenerek ve fotoğraf gibi görsel öğelerle de desteklenerek çok çeşitli bilgiler edinilebilir. Fakat gençlerin gündelik hayatlarında kılık kıyafet alışkanlıklarında yaşanan bu dönüşümün arka planını, neden ve nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için belirli bir teorik arka plana ihtiyaç vardır ki gündelik hayat teorileri bu anlamda sözlü tarih çalışmasını tamamlayabilecek niteliktedir. Kılık kıyafet örneğinde görüldüğü üzere yaşanan değişimler toplumsal anlamda küçük birer dönüşüm olsa da bunun arka planında farklı dinamikler bulunmaktadır. Gündelik hayatı teorileştiren kuramcılar verilen örnekte olduğu gibi sıradan gibi görünen olayların arkasında farklı dinamikler tespit ederek yapılan araştırmaların kuramsal bir temele oturtulmasında öncü rol oynarlar. Yani sözlü tarih çalışmasında, yaşanan değişim ve dönüşümler tespit edilir, gündelik hayat teorileriyle ise elde edilen bulgular bir kuramsal bir çerçeveye oturtulur. Bu bağlamda, çalışmada sözlü tarih ile birlikte kavramsal ve kuramsal çerçeve olarak gündelik hayat kullanılacaktır.

Gündelik hayat denildiğinde ilk akla gelen sıradan insanların günlük hayatları ve onların her gün tekrar eden rutin ve kişisel eylemleridir (Scott, 2009, s. 2) Yani, gündelik

hayatın öznesi sıradan insanlarken, konusu sıradan insanların her gün tekrar eden eylemleridir. Gündelik hayatı bu sıradanlığına rağmen tanımlamak oldukça zorken, içi boş gibi görünen bu rutinlerden teorik bir bakış açısı üretmek ve dünyayı açıklayıcı görüşler ortaya çıkarmak gündelik hayat teorisyenlerinin önemini ortaya koymaktadır (Bennett, 2005, s. 1) Kavramın bu özelliklerinden kaynaklanan zorluklara rağmen gündelik hayat sosyolojisi farklı bakış açılarıyla farklı şekillerde incelenmiştir. Gündelik hayat kavramının ve gündelik hayat sosyolojisinin önem kazanması ve giderek artan bir şekilde çalışılmasının bazı sebepleri vardır. Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, teorisyenler gündelik hayata homojen olmayan, daha çoğulcu ve tartışmalı bir kavram olarak bakmaya başlamışlardır (Bennett, 2005, ss. 3-4). Çünkü gündelik hayat artık önceden görüldüğü gibi basit ve yüzeysel bir alan değildir. Bu, geç kapitalizm döneminde sınıf veya kimlik gibi kavramların önemi azalırken, medya ve kültür endüstrisinin etkisiyle kültürel kimliği şekillendiren tüketim ve boş zaman gibi kavramların önem kazanmasıyla alakalıdır. Sonuç olarak, gündelik hayat daha farklı ve kompleks bir alan olarak karşımızda durmakta ve incelenmeyi beklemektedir.

Gündelik hayat çalışmaları farklı bakış açılarıyla farklı şekillerde sınıflandırılarak incelenebilir. Bu sınıflandırmalardan biri Bovone tarafından ortaya konulmuştur. Bovone gündelik hayat çalışmalarını neo-Marksizm, fenomenoloji ve Amerikan mikrososyolojisi bağlamında üç kategoriye ayırmıştır (Bovone, 1989). Her ne kadar bu çalışmada asıl odaklanılacak gündelik hayat yaklaşım neo-Marksist yaklaşım içerisinde yer alan Lefebvre olsa da, fenomenoloji ve Amerikan mikrososyolojisi içerisinde yer alan düşünürlerin görüşlerine de kısaca değinilecektir.

Fenomenolojik yaklaşımın temelleri Edmund Husserl tarafından atılmıştır. Daha sonra Alfred Schutz, Peter Berger ve Thomas Luckman gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımı savunan düşünürler, gündelik dünyanın bilgisinin bilimsel araştırmayı öncelediğini iddia etmişlerdir (Bovone, 1989, s. 44). Yani, gündelik dünyanın araştırılması her türlü bilimsel araştırma ve yorumlama için temel teşkil etmektedir. Bu yaklaşıma göre, öznel deneyimler ile kişinin kendisinde oluşturduğu algı gündelik hayatta önem arz etmektedir. Husserl de gündelik yaşam araştırmalarında *deneyim* kavramının önemine değinmiştir. Kişilerin eylemlerini zihinsel olarak anlamlandırması ve sonrasında yaptığı aktiviteler deneyimleri sayesinde meydana gelmektedir (Colebrook, 2002, s. 692). Dolayısıyla deneyimlere ve algılama biçimlerine dayanan bu yaklaşımda her toplum veya topluluk farklı düşünce ve algılama biçimlerine

sahip olacağından farklı şekillerde inşa edilirler. Böylelikle gündelik hayatın, fenomenolojik sosyoloji çerçevesinde, tekrarı veya doğallığı sosyal olarak inşa edilerek meydana gelmektedir (Storey, 2014, s. 65).

Amerikan mikrososyolojisi ise iki ana akıma ayrılabilir. Birincisi, George Herbert Mead ve Ervin Goffman tarafından temsil edilen sembolik etkileşimciler; ikincisi ise Harold Garfinkel'in öncüsü olduğu etnometodolojidir (Bovone, 1989, s. 46). En genel anlamda sembolik etkileşimcilik akımına göre, gündelik hayat anlamların ve etkileşimlerin dünyasıdır. Dolayısıyla, gündelik hayat bu şekilde tanımlanıyor ise, insan davranışları da bilinç, genetik ve çevre gibi faktörlere indirgenerek açıklanamaz (Storey, 2014, s. 68). Ayrıca, sembolik etkileşimcilik aktörler arası ilişkilerde kullanılan sembolik jestlerin sosyal benliği nasıl şekillendirdiği ile ilgilenmektedir. Bu anlayışın bir dalı da Goffman'ın dramaturji perspektifidir (Scott, 2009, s. 31). Dramaturjik yaklaşım bağlamında, Goffman 1959'da yayımlanan *The Presentation of Self in Everyday Life* (Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu) adlı eseri teatral bir performans perspektifinden sosyal ilişkileri inceleyerek insan eylemlerinin analizine odaklanmaktadır. Goffman'a göre, her eylem tiyatro oyununda sergilenen performans gibi bir sosyal performanstır. Bu performanslar aktörlerin iletmek istediği durumlara göre farklılık gösterebilir ve sadece verilen eylemin amaçlarına ulaşmak için değil, aynı zamanda oyuncunun etkileşimde bulunduğu diğer aktörlere verdiği izlenimi yönetmek için de tasarlanmıştır. Bu durum da Goffman'da çalışmalarının çoğunu biçimlendirdiği *imaj yönetimi/izlenim denetimi* fikrinde ifadesini bulur (Bingham, 2018, ss. 239-240). Ayrıca, Goffman düşüncelerini performans, vitrin, set, bölgeler ve bölgesel davranışlar, karakter dışı iletişim ve izlenim denetimi sanatı gibi önemli kavramlar etrafında şekillendirmiştir.²²

Amerikan mikrososyolojinin diğer önemli bir kolunda ise 1967 yılında yayımlanan *Studies in Ethnomethodology* isimli eseri ile etnometodolojik görüşlerini geliştiren Garfinkel yer almaktadır. Garfinkel'e (Aktaran: Storey, 2014, ss. 73-74) göre gündelik hayat günlük hayatta birlikte ve uyum içinde yapılan aktivitelerin daima sürüp giden başarımıdır. Etnometodolojinin görevi *ortak sahneleri görünür hâle getirmek* ve *yorumlama şeması* olarak hareket eden *arka plan beklentilerini* ortaya koymaktır. Garfinkel, gündelik hayatın sosyal yapısıyla, yani nihai bir yapıyla ilgilenmez ancak bunun yerine bu yapıyı görünür hâle getiren eylemlerle ilgilenir. Bu eylemler olmadan

²² Goffman'ın düşünceleri ve kavramlarına genel bir değerlendirme için bkz.: Hülür (2017).

bir yapı var olamayacaktır. Görüldüğü üzere, gündelik hayatın sosyal yapısı bireylerin sosyal eylemleri tarafından bir araya toplanarak ve tekrar tekrar bir araya getirilerek oluşur. Etnometodoloji de işte bu noktadan, yani gündelik hayatı doğal ve rutin görünüşte yapan arka plan beklentilerinin verili olarak kabul edildiği noktadan başlamaktadır. Sonuçta, sosyal yapıyı incelerken bu yapıyı oluşturan ortaklığa vurgu yapan Garfinkel'e göre sosyal yapılar *içsel olarak, insanlar etkileşimler vasıtasıyla kendi durumlarını müzakere ettiklerinde yapılaşırlar ya da oluşurlar* (Aktaran: Adler ve diğerleri, 2012, s. 117).

2.2. HENRI LEFEBVRE VE GÜNDELİK HAYAT

Gündelik hayat sosyolojisi içerisinde önemli düşünürlerden biri de Lefebvre'dir.²³ 1901 yılında doğan Henri Lefebvre, 1920'lerde Georges Politzer, Norbert Guterman, Georges Friedmann ve Pierre Morhange gibi isimlerin içinde bulunduğu sol görüşlü bir grupla birlikte *Philosophies* isimli bir dergi kurar (Elden, 2004, s. 2).²⁴ 1920'lerin sonlarında *Fransız Komünist Partisi*'ne katılır. 1930'lar boyunca Hegel felsefesinden de etkilenecek Marksist bakış açısında düşüncelerini geliştirir. Marksist felsefesi, onun erken dönem eserlerinden 1940'ta yayımlanan kitabı *Diyalektik Materyalizm* isimli eserinde yer alır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından *Gündelik Hayatın Eleştirisi* isimli eserini yazar. 1956 yılında Stalin karşıtı fikirleri ve Macar ayaklanmasına karşı duruşu sebebiyle *Komünist Parti* içinde eleştirilere maruz kalır ve devamında partiden ayrılmak zorunda kalır. Daha sonra *Situasyonist Enternasyonal*²⁵ hareketini kuran çok sayıda sanatçı, aktivist ve entelektüel insanla bir arada bulunur ve 1968 Hareketi'nde entelektüel anlamda etkili bir isim olur. Sonraları ise kent ve mekân konularında çalışmalarına yoğunlaşır. 1991 yılında hayatını kaybeden Fransız düşünür geride gündelik hayatın eleştirisi ve mekân politikası ile ilgili pek çok önemli eser bırakmıştır.

²³ Bu paragrafta Lefebvre'ye dair aktarılan biyografik bilgiler Butler (2012, ss. 1-2)'den derlenmiştir.

²⁴ Lefebvre'nin önemli pek çok makalesi bu dergide yayımlanmıştır (Elden, 2004, s. 2).

²⁵ 1957'de kurulan *Situationist International* 1969'a kadar *Internationale Situationniste* adlı dergiyi çıkarır. Teorik ve düşünsel olarak Marksist bakış açısını benimserken, Dada ve Sürrealizm gibi hareketleri de içinde barındırır (Plant, 1992, s. 1). Daha sonra Lefebvre'de de yankısını bulacak olan situasyonist (durumcu) eylemin savunduğu değerler, Amerikan kültürel hegemonyasına karşı gelişmiştir. Ek olarak, Paquot'un (2006) belirttiği gibi "Situasyonist eylem, 68 öğrenci hareketlerinin ruhsal atmosferi içinde gün yüzüne çıkmış bir protest eylemdir. Bu hareket içinde geleceğe dönük ortak bir siyasal projeksiyon ya da üzerinde kader birliği edilmiş ortak bir anlatı bulunmadığı gibi, "bazıları 'toprağa dönüş'ü yüceltirken, bazıları 'aşk', 'barış' gibi yalın değerlere geri dönüşü, bazıları 'biyolojik ürünlerin tüketimi'ni, diğer bazıları da pazarı ortadan kaldıracak 'proleter bir devrim'i savunmaktadır" (Aktaran: Köse, 2000, s. 18).

Gündelik hayat sosyolojisine dair düşüncelerini aktardığı *Gündelik Hayatın Eleştirisi* isimli eser üç kitaptan oluşan bir seridir. Lefebvre, 1958'de yayımlanan *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*'de savaş sonrası Fransa'da belirli gündelik durumlara odaklanarak, köylülerin yaşam ritüellerinden kilisenin oynadığı role, modernitenin getirdiği yeniliklerden tüketim ürünlerine kadar pek çok konuda incelemede bulunur. Ardından 1961'de yayımlanan *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*'de, birinci kitapta bulunan ampirik analizlerden uzaklaşır ve onun yerine gündelik hayatın sosyolojisine dair metodolojik bir çerçeve geliştirir. Daha sonra, 1968 yılında *Modern Dünyada Gündelik Hayat* isimli ünlü eseri yayımlanır. Bu kitapta, Lefebvre 1940'ların sonu ile 1960'ların başı arasında yaptığı gözlemleri sonucu kentleşme, tüketim kültürü ve devlet gücü gibi kavramlar arasındaki bağlantıları anlamının gerekliliğine vurgu yapmıştır. 1981 yılında yayımlanan *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*'te ise Lefebvre erken dönem çalışmalarını geçerliliği açısından yeniden değerlendirir. Böylece geçen zaman içerisinde düşüncelerini yeniden konumlandırma fırsatı da bulmuş olur (Butler, 2012, s. 24). Lefebvre'nin bu dört eseri gündelik hayatın eleştirisi hakkında düşüncelerini temelleştirdiği en önemli eserleridir. Bu bölümde, Lefebvre'nin gündelik hayat üzerine düşünceleri eserlerinde açıkladığı önemli kavramsallaştırmalara odaklanarak açıklanacaktır.

Öncelikle, Lefebvre'nin gündelik hayat hakkındaki görüşlerini anlayabilmek için onu bu eserleri yazmaya götüren ideolojik ve düşünsel arka planı anlamak önem arz etmektedir. Örneğin, onun gündelik hayat sosyolojisine dair görüşlerinde Frankfurt Okulunun etkisi göz ardı edilemez. Frankfurt Okulu temsilcilerinin görüşleri, özellikle gündelik hayata nüfuz eden bir kitle kültürünün varlığına yaptıkları vurgu Lefebvre'nin gündelik hayata dair görüşlerini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple Frankfurt Okulunun düşüncelerine değinmekte fayda vardır.

Yirminci yüzyılda gelişen kapitalist toplumlarda ortaya çıkan boş zaman kavramıyla eğlence talebi de artmış bu da beraberinde temel ihtiyaçlardan farklı bazı gereksinimler ortaya çıkarmıştır. Kapitalist ideoloji ile ilişkili olarak *kitle kültürünün* ve bir *kültür endüstrisinin* ortaya çıkışı sosyolojik temelli bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalardan Marksist perspektifle ortaya çıkan eleştirel düşünceye göre, gelişmiş kapitalist toplumlarda kitle iletişim teknolojisinin ilerlemesinin de etkisiyle kitleler daha kolay manipüle edilebilir olmuştur. Marksist düşünce bağlamında bu tartışmanın önde gelen isimleri ise *Frankfurt Okulu*'nun önde gelen düşünürleri Theodor Adorno, Max

Horkheimer ve Herbert Marcuse'dir (Bennett, 2005, s. 13). Adorno ve Horkheimer, gelişen bu kitle kültürünün gündelik hayata nüfuz ettiğini, boş zaman ve eğlence hayatlarının standartlaştırıldığını ve bu yeni düzenin medya gibi çeşitli kurumlar aracılığıyla sıkı bir şekilde kontrol altında tutulduğunu savunmuşlardır (Bennett, 2005, s. 16).²⁶ Lefebvre de bir kitle kültürü dominasyonunun ortaya çıkışını kabul eder ve savaş sonrası dönemde burjuvazinin zaferini ve Marksizm'in etkisizleştirilmesini, Stalin dönemi başarısızlığına da vurgu yaparak (Lefebvre, 2016, ss. 52-53), devamında ortaya çıkan kültürel bağlamı ve şartların değişimini şu sözleri ile anlatır:

1950'den itibaren, durum tersine döndü. Askerî olarak yenilgiye uğrayan, güçsüz duruma düşen faşizm burjuvazinin işine yaradı. Dünya ölçeğinde burjuvazi tarafından yürütülen eylemin stratejik bir dönemi olan faşizmden geriye çeşitli izler kaldı. Dünya ölçeğinde bir sınıf olarak burjuvazi, Marksizm'i kendi içinde eritmeyi veya etkisizleştirmeyi, Marksist teorinin pratik sonuçlarının yönünü değiştirmeyi başardı. [...] Orta sınıfın "değerleri", "kültürleri", işçi sınıfının değerlerine ve kültürlerine baskın geldi ya da "üstün" oldukları için baskın geliyorlarmış gibi göründü (Lefebvre, 2016, s. 53).

Lefebvre, *Frankfurt Okulu* düşünürleri gibi kapitalist toplumlarda hâkim olan kitle kültürünün varlığını kabul eder. Fakat o, *Frankfurt Okulu* düşünürlerinden farklı olarak bireyleri içinde yaşadıkları bu sistemden ayrı ve bağlantısız olarak görmemiştir. Aksine, bireyleri içinde yaşadıkları bu sistemi yıkabilecek kapasiteye sahip aktörler olarak görerek onların eleştirel yargılama kapasitelerinin geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (Bennet, 2005, s. 20). Yani bireyler içinde yaşadığı toplumun aktörleri olarak pasif değil aktiftirler ve gündelik hayat bireylerden bağımsız değildir. Özetle, Lefebvre'nin gündelik hayat teorisi Frankfurt Okulunun etkisinden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Özellikle kitle kültürüne yapılan vurgu Lefebvre'nin bu ekolden etkilendiğini gösterir niteliktedir.

İkinci olarak, Lefebvre gündelik hayat teorisini oluştururken öncelikle Marx ve Engels'in gündelik hayatın eleştirel bilgisine nasıl ulaştıklarını anlamaya yönelmiştir (Sheringham, 2006, s. 135). Marx'ın ekonomik alanı saldırılması gereken alan olarak gösterdiğini fakat asıl saldırılması gereken alanın gündelik hayat olduğunu vurgulamıştır (Lefebvre, 2016, s. 212). Ona göre, Marx'ın çalışmaları *gündelik* kavramının analizi için gerekli potansiyeli barındırır. Fakat bunun için, Marx'ın

²⁶ Adorno ve Horkheimer *Aydınlanmanın Diyalektiği* (1947) isimli eserlerinde kültür endüstrisi ve kitle kültürüne dair düşüncelerini temellendirirler. İnsan aklına dolayısıyla Aydınlanma'ya olan güvenin 20. yüzyılda savaşlar veya teknolojik gelişmelerle beraber nasıl boşa çıktığını vurgulayarak eleştirel Marksist bir bakış açısı geliştirirler. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Adorno ve Horkheimer (2014).

çalışması üzerine eklemeler yapılmalıdır. Lefebvre bu bağlamda, yirminci yüzyılda kapitalizmin nasıl genişlediğini, ekonomik alanın yanı sıra kültürel ve sosyal alana nasıl yayıldığını göstermenin gerekliliğini vurgulamıştır (Elden, 2004, s. 110). Marx ve Engels'in düşüncelerinin gündelik hayatı anlayabilmek için temel teşkil ettiğini belirtirken, bu temelin üzerine inşa edilmesi gereken kavramların ve düşüncelerin olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Marksizm'in yapmış olduğu bu ekonomik indirgemecilik sosyal alana yani bizzat gündelik hayata bakılarak ve Marksist kavramlar geliştirilerek giderilebilecektir.

Ek olarak, Lefebvre gündelik hayat üzerine görüşlerinin çıkış noktası olarak Hegel'in ünlü²⁷ "Aşına olunan bilinmez" sözünü göstermektedir (Lefebvre, 2017, s. 20). Bunu yaparken ise, Charlie Chaplin'in kendine özgü filmlerini ele alır. Ona göre Chaplin'in ilk filmlerinde şemsiye veya muz kabuğu gibi gündelik nesnelere kavgaya girişmesi, bu sıradan durumlar karşısındaki şaşkın ve heyecanlı tavırları ile ortaya çıkan *serseri* tiplmesi gündelik hayatın eleştirisi bağlamında değerlendirilebilir. Zira, Chaplin'in şapkası ve bastonuyla temsil ettiği Londra burjuvası tiplemesinin yanında sakarlıklarıyla oluşturduğu *serseri* tiplmesi sayesinde gündelik hayat diyalektik bir görünüm kazanmaktadır. Sonuçta günümüz modern kapitalist toplumlarındaki bireylerin içine düşmüş olduğu durum gözler önüne serilir. Burada önemli olan aslında herkesin içinde bulunduğu en sıradan olan olayların sıradışılığını dışarıdan görmek ve göstermektir. Lefebvre Şarlo'nun filmlerindeki absürt durumların aslında en bayağı olan ve aslında bu bayağılıkların da en sıradışı olanlar olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle "En olağanüstü olan şey aynı zamanda en gündeliktir; en tuhaf olan şey genellikle en bayağı olandır..." (Lefebvre, 2017, ss. 17-18).

Üçüncü olarak, Lefebvre gündelik hayat ile modernitenin eş zamanlı olarak ortaya çıktığını *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (2016, ss. 35-36) isimli eserinde şöyle dile getirir:

[...] gündeliklik ve modernlik. Biri diğerini çevreler ve üstünü örter; ona ışık tutar ve onu gizler. Bunlar zamanın ruhunun iki yüzüdür. Gündeliklik, yani bu kavramla ifade edilen göstergesizlik kümesi, modernliğe, yani bu toplumun kendi kendisini ifade edip doğrulamasını sağlayan ve onun ideolojisinin parçası olan göstergeler kümesine cevap verir ve tekabül eder. [...] Bu iddia karşısında ileri sürdüğümüz şey, [...], gündelikliğin ve modernliğin eş zamanlı olarak ortaya çıktıklarıdır. [...] Bu andan itibaren önemli olan

²⁷ Almanca orijinali *Was ist bekannt ist nicht erkannt* şeklinde olan cümle Alman filozof Hegel'in ilk kitabı olan *Tinin Görüngübilimi* isimli eserinde geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hegel (2016).

bunların eşzamanlılığının ve ilişkilerinin altını çizmektir. Gündelik hayat mütevazî ve sağlamdır, [...]. O, modernlik ile birleşen şeydir. Modernlik kelimesinden, yeni olanın ve yeniliğin işaretini taşıyan şeyi anlamak gerekir: Parlaklıktır, paradokstur, teknik veya dünyevilik tarafından damgalanmış olandır. [...] Gündeliklik ve modernlik karşılıklı olarak birbirini belirtir ve gizler, meşrulaştırır ve telafi eder.

Görüldüğü üzere, Lefebvre'nin deyiimiyle yeni olan ve yeniliği karşılayan bir kavram olarak modernlik gündelik hayatla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki kavram oldukça ayırık görünmelerine rağmen birbirini gizleyen ve meşrulaştıran iki farklı olgudur.

Sonuç olarak, bu noktaya kadar Lefebvre'nin gündelik hayat teorisinin çıkış noktasının ne olduğu ve teorisini inşa ederken Marksist felsefenin temellerinden faydalandığı ifade edildi. Kısacası Lefebvre'nin gündelik hayata dair görüşlerini nasıl temellendirdiği belirtildi. Bundan sonra Lefebvre'nin gündelik hayat teorisine dair yapmış olduğu önemli kavramsallaştırmalarına yer verilecektir.

İlk olarak, Lefebvre gündelik hayata farklı açılardan yaklaşarak farklı tanımlamalar yapmıştır. Örneğin, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*'ta belirttiği şu sözleri gündelik hayatın kapsayıcılığını ve sıradanlığını ifade eder:

Gündelik hayat nedir ki? Ekonomik, psikolojik ve sosyolojiktir, özel yöntemler ve özel yollarla kavranması gereken nesnelere ve alanlardır. Beslenmedir, giyinmedir, eşyadır, evdir, barınmadır, komşuluktur, çevredir. İsterseniz bunu 'maddî kültür' olarak adlandırın, fakat birbirine karıştırmayın, hepsini aynı kefeye koymayın (Lefebvre, 2016, s. 32).

Ek olarak, gündelik hayat bu sıradanlığı içerisinde birtakım tekrarları barındırır. Lefebvre gündelik hayatın tekrarlardan oluştuğunu şu sözleri ile belirtmektedir:

Örneğin tekrarları olanın keşfedilmesi söz konusudur. Bütün sıradanlığı içinde gündelik hayat, tekrarlardan oluşur: İsteki ve iş dışındaki tavırlar, mekanik hareketler (ellerin ve vücudun hareketleri, aynı zamanda parçaların ve tertibatların hareketleri, rotasyon veya gidiş-gelişler), saatler, günler, haftalar, aylar, yıllar; çizgisel tekrarlar ve döngüsel tekrarlar, doğal zaman ve akılcı zaman, vs. Yaratıcı etkinliğin (en geniş anlamıyla üretimin) incelenmesi, bizleri yeniden üretimin çözümlenmesine, yani nesnelere veya yapıtları üreten etkinliklerin kendilerini yeniden ürettikleri, kendilerini kuran ilişkilere yeniden başladıkları, bu ilişkileri yeniden ele aldıkları, ya da tam tersine kademeli değişiklikler veya sıçrayışlarla dönüştükleri koşulların çözümlenmesine götürür (Lefebvre, 2016, ss. 28-29).

Yine gündelik hayatın tekrarlardan oluştuğunu şu sözleri de açıkça ifade etmektedir:

Gündelik hayatta ölüm yoktur. Birisi yok olduğunda, herkes, “hayat devam ediyor...” der. Hayatın devam etmesi gerekir: aile, atölye ve işyeri, büro, bütün toplum. Görevler süreklilik gerektirir. Bununla birlikte, gündelik hayatta hiçbir şey ölmüyor mu diye kendimize sorduğumuz da olur, çünkü her şey zaten ölmüştür: Tekrarlanan şey, meçhul ve fazlasıyla bilinen kendi tekrarı altına gömülüdür; sıradanlaşmış söylemin solmuş retorik çiçekleri altına gizlenmiştir (Lefebvre, 2015, s. 73).

Alıntılarda da görüldüğü üzere beslenme ve giyinme gibi en sıradan aktiviteleri içinde barındıran gündelik hayat keşfedilmesi gereken tekrarlardan oluşur. Önemli olan tüm bu sıradan rutinler içerisinde keşfedilmeyi bekleyen tekrarlardaki gizli ayrıntılardır. Yani, “Bir anlamda bundan daha yüzeysel bir şey yoktur: Bayağılıktır, kabalıktır, *tekrarlanan şeydir*. Diğer anlamda, bundan daha derin bir şey yoktur.” (Lefebvre, 2019, s. 55).

Bu noktada, *sıradanlık* ve *sıradışılık* kavramları arasındaki ilişkiyi görmek de önemlidir. Amato da çalışmasında başlık olarak *sıradan* (ordinary) ve *sıradışı* (extraordinary) kavramlarını seçmiştir.²⁸ *Sıradan* öncelikli olarak bireyin etrafını saran şeylerin maddi kültürüne odaklanırken, sıradışı olan ise kişilerin buna verdikleri anlamla alakalıdır. Bu süreçte bireyler yalnızca belli bir grubun bir üyesi değildirler. Aksine sıradışı, yani tek ve eşsiz aktörler olarak görülmelidirler (Morain, 2017, s. 465). Böylece, sıradan bireylere tek tek ve özel olarak yakından bakıldığında onların rutinlerinin önemi anlaşılabilir ve gündelik hayatın eleştirel bilgisine ulaşılabilecektir.

İkinci olarak, Lefebvre gündelik hayatın bütün ilişkileri kapsayıcı nitelikte olduğunu da vurgulamaktadır. Gündelik hayatın bütün faaliyetlerle ilişkili olduğunu ve hayatın her alanında tezahür ettiğini şu sözleri ile belirtir:

Gündelik yaşamın *bütün* faaliyetlerle derin bir ilişkisi vardır, farklılıkları ve çatışmalarıyla onları kapsar; onların buluşma yeridir hem bağıdır hem ortak alanlarıdır. İnsanı –ve her insan varlığını– bir bütün oluşturan ilişkiler bütünü gündelik hayatta şekillenir ve oluşur. Gerçeğin bütününe işin içine katan bu ilişkiler, belli bir veçhe altında her zaman kısmi ve eksik olsa da gündelik hayatta tezahür eder ve gerçekleşir: dostluk, yoldaşlık, aşk, iletişim ihtiyacı, oyun, vs (Lefebvre, 2017, s. 103).

Gündelik yaşamın bütün faaliyetlerle ilişkisi ve onun bu kapsayıcı niteliği vasıtasıyla *üretim* olgusuna vurgu yapılabilir. Zira, gündelik hayatın, kişilerin hem bireysel hem de kolektif bütün deneyim ve ilişkileri kapsaması, onun üretim faaliyeti, *praxis* ve *poesis*, hakkında olduğuna dair kanıttır (Burkit, 2004, s. 212). Bu noktada *üretim* faaliyetinin niteliğinin nasıl gerçekleştiğini anlamak da önem arz etmektedir ki Lefebvre bu durumu şu şekilde ifade eder:

²⁸ Amato'nun çalışması için bkz.: Amato (2016).

Sadece (demografi alanına giren) biyolojik bir yeniden üretim/üzerne değil, aynı zamanda üretim için gerekli aletlerin, araçların ve tekniklerin maddi anlamda yeniden üretimi, dahası toplumsal ilişkilerin de yeniden üretimi söz konusudur. Bir toplumun özünde bulunan toplumsal ilişkiler bir yıkım tarafından parçalanana kadar ayakta kalırlar; ancak bu süreç içinde hareketsiz, edilgen değildirlir. Karmaşık bir hareketlilik içinde yeniden üretilirler. Bu hareket; kavram olarak çifte bir anlam taşıyan hatta çeşitli farklı anlamları belirten; böylece şeyler ve insan üzerindeki edimleri, doğa üzerindeki tahakkümü ve doğanın "insan" tarafından /"insana" göre uyarlanmasını, praxis'i ve poiesis'i kapsayan bu üretim toplumun devlet, bilim, "kültür" gibi üst tabakalarında yaşanmaz. Praxis'in akılcı çekirdeği, gerçek merkezi gündelik hayattır (Lefebvre, 2016, ss. 42-43).

Aristoteles'ten gelen *praksis* kavramı, genel olarak yapmayı, işlem yapmayı ve pratik etkinliği içeren tutumu ifade etmektedir. Lefebvre için de bu kavram oldukça önemlidir. Çünkü, alıntıda da görüldüğü gibi, bu kavram üretimin gündelik doğasına işaret etmektedir (Burkit, 2004, s. 212). Lefebvre *praksis* kavramına dair düşüncelerini *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*'de dile getirmiştir. Praksisin kapsayıcı niteliğini "Praksis hem maddi hem 'manevi' üretimi, araç ve amaç üretimini, aygıtların, malların ve ihtiyaçların üretimini kapsar" şeklinde belirtir (Lefebvre, 2019, s. 251).

Ek olarak, Lefebvre'nin gündelik hayat eleştirisi, özellikle günlük yaşamın özelleştirilmesine dair bir eleştiridir. Kamusal alan ile gündelik hayatın dışlanması modern toplumun bir gereği olarak ortaya çıkmıştır (Lefebvre, 2016, s. 51). İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda, kamusal alandan kopuş ve kolektif eyleme olan inanç kaybı ile ifade edilen depolitizasyon sürecine cevap olarak Lefebvre, gündelik hayatı ortak bir dayanışma zemini olarak görür (Bon Hoa, 2014, s. 55). Yani, gündelik hayatın eleştirel bilgisine ulaşmak kolektif bir dayanışma ortamı yaratacaktır.

Üçüncü olarak, Lefebvre *gündelik hayatın* farklılığını ortaya koymak adına *günlük hayat* (daily life), *gündelik hayat* (the everyday life) ve *gündeliklik* (everydayness) kavramları arasında bir ayrıma gitmiştir. Özellikle *gündelik hayat* ve *günlük hayat* kavramları karıştırıldığından dolayı aralarında bir ayrım yapılması kaçınılmazdır. *Gündelik hayat* terimi modern çağdaki yaşamı tanımlarken, *günlük hayat* terimi modern kapitalizm öncesi dönemi ifade etmektedir (Lefebvre, 2016, s. 50). Ayrıca *günlük hayatın* her zaman var olan, mitlerle ve değerlerle iç içeliği belirten bir kavram olduğu unutulmamalıdır. Gündelik olma hali anlamına gelen *gündeliklik* kavramına gelinecek olursa, bu kavram günlük hayatın türdeş, tekrarlamalı, fragmanlara ayrılmış kısımlarını ifade etmede kullanılmaktadır (Lefebvre & Regulier, 1999, s. 7). Ayrıca Lefebvre, insan dünyasının salt tarihsellik, kültür ya da ideolojik ve politik üstyapı gibi öğelerle

tanımlanamayacağını vurgularken, ara ve aracı olarak ifade ettiği *gündelik hayatın* da gerekliliğini vurgular. Ona göre *gündelik hayat* bir *düzeydir*. Çünkü “gündelik hayatın içinde en somut diyalektik hareketler gözlemlenir: ihtiyaç ve arzu, yararlanma ve yararlanmama/haz alma ve almama, tatmin ve yoksunluk (ya da ketlenme), gerçekleşme ve boşluk, çalışma ve çalışma dışı.” (Lefebvre, 2019, s. 53). Yani modernlikle gelen bir sistem görülmektedir. *Gündeliklik* kavramı ise bir sistemi ifade etmez. Daha çok bu sistemlerin bir araya geldiği bir zemindir (Lefebvre & Levich, 1987, s. 9). Sonuçta, *gündelik* birbiriyle ilişkili sistemlerden meydana gelirken, *gündeliklik* ise bu sistemlerin ortak paydada buluştuğu yeri ifade etmektedir.

Ayrıca, *gündelik hayat* ve *günlük hayat* arasında yapılan bu ayrım bizi Lefebvre'nin zamanlar arasında yaptığı ayrıma götürmektedir. Lefebvre'ye göre *günlük hayata* sahip olan modern öncesi dönemin ve *gündelik hayata* sahip olan modern dönemin kendine özgü zamanları vardır. Lefebvre, modern öncesi dönemde *döngüsel zamanın* (cyclical), modern dönemde ise *doğrusal zamanın* (linear) bulunduğunu belirtir.²⁹ Gündelik hayat bu iki tekrardan oluşmaktadır. *Döngüsel* (cyclical) zaman doğada hâkim olan iken, *doğrusal* (linear) zaman ise rasyonel olarak bilinen süreçlerde hâkim olan zamandır. Yani, gündelik bir yanda gece ve gündüz, mevsimler ve hasat, yaşam ve ölüm gibi döngülerden oluşur. Diğer yanda ise tekrarlanan iş ve tüketim dinamiklerinden meydana gelmektedir (Lefebvre & Levich, 1987, s. 10).

Dördüncü özellik olarak, Lefebvre gündelik hayatın incelenme alanı bulduğu günümüz modern toplumlarını *bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu* (bureaucratic society of controlled consumption) olarak tanımlamaktadır.³⁰ Ona göre günümüz toplumlarını ifade eden en uygun isim budur. Lefebvre bunu “hem toplumun akılcı niteliği ve bu (bürokratik) akılcılığın sınırları hem örgütlediği nesne (üretim yerine tüketim) hem de üzerine oturma çabasında olduğu *düzlem*, yani gündelik hayat belirtiliyor” şeklinde belirtmektedir (Lefebvre, 2016, s. 73). Günümüz modern toplumlarını bu şekilde

²⁹ Lefebvre ve Catherine Régulier birlikte kaleme aldığı *Ritm Çözümlemesine Dayanan Proje* adlı makale Lefebvre'nin *Gündelik Hayatın Eleştirisi*'nin dördüncü cildi olarak tasarlanan *éléments de rythmanalyse* (1992) isimli eserine giriş niteliği taşımaktadır. Bu eserde *doğrusal tekrar* etrafında dönen gündelik hayatta mevcut olan bir *ritmin* varlığı belirtilir. Bu *ritm* ise mekanik üretim çağına özgü bir ritmdir. Yani, kapitalist üretim tarzına uygun *üretim için üretim* ilkesi gereğince işleyen bir ritmdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Lefebvre & Régulier (1999, ss. 5-13).

³⁰ Lefebvre günümüz toplumlarını tanımlamak için *sanayi toplumu*, *teknoloji toplumu*, *bolluk toplumu*, *boş zaman toplumu*, *tüketim toplumu* gibi yapılabilecek muhtemel isimlendirmeleri de değerlendirir. Tüm bu isimlerin yanlış olmadığına fakat yetersiz kalabileceğine işaret eder. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Lefebvre (2016, ss. 58-73).

tanımlamak gerek tüketim toplumunun gelmiş olduğu noktayı gerekse gündelik hayatın mevcudiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumunun gündelik hayatın tarihiyle ilişkisini anlamak toplumun bu evreye gelişini anlamak açısından önemlidir.

Ek olarak, gündelik hayatın tarihine dair yapmış olduğu üç aşamalı sınıflandırmada Lefebvre, aslında bürokratik denetimin de aşamalı olarak nasıl yerleştiğini göstermektedir. Zira, bürokratik denetimin sağlamaşması ile gündelik hayat üslupların ve hayat tarzlarının mücadele alanı haline gelmiştir (Köse, 2000, ss. 19-20). Bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu ile ilgili önemli noktalardan biri de *baskıcı toplumun* sonucu olarak görülen *terörist toplum* ifadesidir. Lefebvre'ye göre baskıcı toplum şu şekilde tanımlanır:

Bir yandan kıtlık ve yokluğu, öte yandan bir sınıfın [...] egemenliğini barındıran her toplum, bu tanıma uyan her toplum, *ikna etme* (ideoloji) ve *zorlama* (cezalar, yasalar ve kurallar, mahkemeler, açık şiddet, ordu birlikleri, polis, vs.) şeklindeki iki araç ile korunur. Her sınıflı toplum *baskıcı bir toplumdur* (Lefebvre, 2016, ss. 159-160).

Bu bağlamda, tanımı verilen *baskıcı toplumun* sonucu olarak *terörist toplum* vuku bulur. *Terörist toplum* yaygın bir terörün egemen olduğu, şiddetin gizli kalarak üyeler üzerinde her türlü baskının uygulandığı ve bu sistemin üyelerinin hepsini kavradığı bir toplumdur (Lefebvre, 2016, s. 163). Toplumun her yanına nüfuz eden bürokratik denetim sahip olduğu kontrol gücü ile gündelik hayatın bütün ilişkilerini kapsamaktadır.

Bürokratik denetimin kontrol mekanizmalarına çeşitli örnekler verilebilir; reklamcılık da bunlardan biridir. Lefebvre, reklamın ve reklamcının sadece ürünü tüketiciye tanıtan birer aracı mı olduğunu, yoksa modern toplumun arzu stratejisini kontrol eden büyük bir güç mü olduğunu sorgulamaktadır (Lefebvre, 2016, s. 67). “Reklam, sadece bir tüketim ideolojisi sunmakla kalmaz; tüketici kimliğiyle doyuma ulaşan, kendini edimler yoluyla gerçekleştiren ve kendi imgesiyle (veya idealiyle) örtüşen tüketici ‘ben’in bir tasarımını sunar.” (Lefebvre, 2016, s. 104). Böylece Lefebvre, reklamı sadece ürünü tanıtan bir aracı olarak görmekten ziyade bireye tüketim ideolojisini aşilayarak imgesel bir tüketici *ben* üretiminde de rol oynadığını vurgulamış olmaktadır.

Beşinci olarak, gündelik hayatın tarihi *üsluplar*, *üslupların sonu ve kültürün başlangıcı* (19. yüzyıl) ve *gündelik hayatın yerleşip sağlamaşması* olarak üç evreye ayrılmaktadır (Lefebvre, 2016, s. 91). Modern öncesi dönemde sahip olunan *üsluplar* modern

dönemde kaybedilmiş ve yeni bir evreye girilmiştir. Modern dönemle birlikte üslupların yok olması *muğlaklığı* getirmektedir. Muğlaklığın egemenliğinin aynı zamanda bayağılığın egemenliği olduğunu belirten Lefebvre'ye göre, ihtiyaçların manipüle edildiği tüketim toplumunda, üretimin olduğu kadar tüketimin de hâkimi olanlar, ihtiyaç ve arzu arasındaki muğlaklığın da yaratıcısıdır (Lefebvre, 2019, s. 237). Kitle kültürünün hâkimiyetindeki tüketim toplumlarının ihtiyaçlar ile arzular arasındaki farkı anlayamadığı noktayı, ince çizgiyi, *muğlaklık* kavramı ifade etmektedir. Manipüle edilen kitleler muğlak ve farkına varılamayan bir durumla karşı karşıya kalmıştır.

Altıncı olarak, Lefebvre'nin gündelik hayat teorisini inşa ederken yararlandığı ve geliştirdiği en önemli ve öncü kavramlardan biri *yabancılaşma*dır.³¹ Marksizm'den alarak geliştirdiği bu kavram Lefebvre'nin gündelik hayatla ilgili eserlerinin hemen hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Kavramın düşünsel kökenine bakılacak olunursa, Marx'ın *yabancılaşma* ile neyi kastettiğine bakılmalıdır. Marx yabancılaşmayı; işçinin kendi ürettiği ürüne ve üretim sürecine yabancılaşması ile insanın kendi türsel varlığı ve içinde yaşadığı topluluğa yabancılaşması olarak dört farklı düzeyde tanımlamıştır (Elden, 2004, s. 42).

Yabancılaşma kavramı (*Entfremdung*), Hegel'in yazılarında da geçer. Yabancılaşmada insanlar, etraflarındaki dünya gibi, nesneleştirilirler. Bireyin bu nesneleştirmeden kurtulması ya da kendisinin farkında olması yabancılaşmayı aşması anlamına gelir. Fakat bu bireysel olarak değil tüm insanlığın ortak eylemi ile mümkündür (Elden, 2004, ss. 39-40). Lefebvre yabancılaşmanın kaynağının kapitalist toplumlardaki gündelik hayatın akışı içerisinde araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Yani Lefebvre, Marksizm'de ekonomik anlamda tanımlanan yabancılaşma terimini iktisadi indirgemeci bir yaklaşımdan kurtararak ve daha geniş bir bağlamda düşünülmesi gerektiğine vurgu yaparak sosyal alana uygulamıştır (Butler, 2012, ss. 15-16). Ayrıca *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*'de Lefebvre çalışmasının başında kavramın Lenin tarafından ihmal edildiğini ve amacının da ihmal edilen bu kavramla birlikte Marksizm'in bütünüyle ihmal ettiği sosyolojik yanı geliştirmek olduğunu belirtmiştir (Lefebvre, 2017, s. 9).

³¹ Gündelik hayata dair analizlerinde yabancılaşma kavramına odaklanan Marksist yazarlardan biri de Michel de Certeau'dur. De Certeau yabancılaşmayı tetikleyen ve altında yatan potansiyelleri derinlemesine incelemiştir (Courpasson, 2017, s. 845). De Certeau'nun gündelik hayata dair görüşleri için bkz.: De Certeau (2009a) ve De Certeau, Giard ve Mayol (2009b). Yabancılaşma kavramına önem veren diğer bir gündelik hayat kuramcısı da Agnes Heller'dir. Kişilerin doğaya, çevresine, kendi ürettiklerine ve hatta kendisine yabancılaştığını belirten Heller, kapitalizmin toplumu nasıl dönüştürdüğünü vurgulamıştır (Cantek, 2005, s. 12). Heller'de yabancılaşma için bkz.: Paolucci (2007, ss. 112-117); Ayrıca Heller'in gündelik hayata dair görüşleri için bkz.: Heller (1984).

Yabancılaşmanın çeşitli türleri olduğunu ifade eden Lefebvre'ye göre gündelik hayattaki yabancılaşma da bunlardan biridir. Kavramın çeşitliliği ise diyalektik hareketine yapılan vurguyu beraberinde getirmektedir. Yabancılaşma terimini gündelik hayatın eleştirel bilgisi dâhilinde kullanabilmek için sunulan önermelerden birinde Lefebvre, yabancılaşmanın diyalektik hareketini ve gündelik hayat içerisinde meydana gelebilecek özel bir yabancılaşmayı şöyle ifade eder:

Kavram nispileşerek diyalektikleşir. “Yabancılaşma- yabancılaşmadan kurtulma- yeniden yabancılaşma” şeklindeki diyalektik hareket hep vardır. Önceki faaliyete kıyasla yabancılaşmadan kurtarıcı ve yabancılaşmadan kurtulmuş bir faaliyet, daha büyük bir yabancılaşmaya yöneltebilir. [...] Boş vakitler, parçalı çalışmaya kıyasla “yabancılaşmadan kurtarır”, fakat eğlenmenin ve oyalanmanın da kendine özgü yabancılaşmaları vardır. [...] Gündelik hayatın ‘yeniden özelleştirilmesi’, devlet ve tarih karşısında yabancılaşmadan kurtarırken, daha derin bir “yoksunlaşmaya”, kendi gündelik hayatı içine yerleşmiş özel yaşamın “yoksunlaşmasına” yol açarak yabancılaştırır (Lefebvre, 2019, ss. 220-221).

Son olarak, Lefebvre'nin gündelik hayat teorisinin en önemli özelliklerinden biri gündelik hayatın boş zaman, çalışma ve özel yaşam olmak üzere üç ayrı zamandan oluştuğunu ileri sürmesidir. Lefebvre'ye göre, modern kapitalist toplumlarda gelinen noktada gündelik hayat üç kavramın birliği ve bütünlüğünden oluşur: *Boş zaman*, *çalışma* ve *ailevi/özel yaşam* (Lefebvre, 2017, s. 37). Boş zamanın gündelik hayatta bir rahatlama evresine tekabül ettiğini düşünenlerin aksine Lefebvre iş zamanının ve boş zamanın diyalektik birliğine dikkat çekmiştir (Sheringham, 2006, s. 139). Lefebvre boş zaman ile iş zamanı/çalışma, arasındaki diyalektik ilişkiyi şu sözleri ile anlatır:

Boş vakit -kavramı burada incelemeyen kabul edelim- çalışmadan ayrılamaz. Aynı insan çalışmadan sonra dinlenir, gevşer ya da kendince bir şeylerle meşgul olur. Her gün aynı saatte işçi fabrikasından çıkar, memur bürosundan. Her hafta, cumartesi, pazar, gündelik çalışmanın düzenliliğiyle birlikte, boş vakitlere aittir. Dolayısıyla, “çalışma-boş vakit” birliğini tahayyül etmek gerekir; çünkü bu birlik vardır ve her bir kişi, kullanabileceği zaman payını çalışmasının ne olduğuna -ve ne olmadığına- göre programlamaya çalışır (Lefebvre, 2017, s. 35).

Modern sanayi uygarlığının doğurduğu boş vakit ihtiyacı beraberinde bazı somut ihtiyaçlar da getirir. Örneğin, bu yeni ihtiyaçlara radyo ve televizyon gibi *boş vakit makinaları* cevap vermektedir (Lefebvre, 2017, s. 38). Lefebvre boş vakit dünyasının oluşumunu şu şekilde dile getirmektedir:

Modern denen insan, çalışmasının ve ailevi ya da *özel* yaşamının sağlamadığı şeyi boş vaktinde bulmayı umar. Ona göre mutluluk nerededir? Bunu pek bilemez ve kendine de

sormaz. Böylece, gündelik hayatın tamamen dışında, ideale yakın saf bir yapaylık olan “boş vakit dünyası” oluşmaya eğilim gösterir (Lefebvre, 2017, s. 39).

Çalışma yani iş zamanına bakılacak olunursa, kapitalist dönem öncesi toplumların ve kapitalist toplumların çalışma hayatlarında kayda değer farklılıklar vardır. Makinaların gelişi yani teknik ilerleme ve emeğin fabrikalara dağılması gibi gelişmelerle çalışma amaç olmaktan çıkıp araç haline gelmiştir. Böylece, çalışarak hayatını kazanan insan hayatını kazandığında ne kazanır sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabı ise *özel yaşam*dır (Lefebvre, 2019, ss. 77-78). Sonuç olarak: “[ç]alışma, boş vakit, aile yaşamı ve özel yaşam bir bütün oluşturur. [...] Somut bir sosyolojinin veçhesi olarak kabul edilen gündelik hayat eleştirisi, meslek yaşamını, aile yaşamını ve boş vakit faaliyetlerini, çok sayıdaki kesişimleri içinde dikkate alan geniş bir soruşturmayı tahayyül edebilir.” (Lefebvre, 2017, s. 48).

Özetle, Lefebvre Frankfurt Okulu’nun gündelik hayata nüfuz eden bir kitle kültürünün varlığına dair görüşlerinden etkilenmiş, düşüncelerini Marksist felsefe temelinde geliştirmiş ve modernlikle eş zamanlı olarak ortaya çıkan bir gündelik hayatın varlığını savunmuştur. O, gündelik hayatın sıradanlığı, tekrarlardan oluşması ve kapsayıcılığı gibi özelliklerine odaklanmış, *gündelik hayat-günlük hayat* ayrımı yaparak aynı zamanda *döngüsel* ve *doğrusal* olmak üzere zamanlar arasında da bir ayrıma gitmiş, içinde yaşanılan toplumu tanımlarken *bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu* ifadesini kullanmıştır. Ayrıca, Lefebvre gündelik hayat teorisini temellendirirken *yabancılaşma* kavramından faydalanmış ve gündelik hayatın *boş zaman*, *çalışma* ve *özel yaşam* olmak üzere üç kavramın birliğinden oluştuğunu ileri sürmüştür.

Lefebvre’nin gündelik hayat sosyolojisine dair yapmış olduğu tüm bu kavramsallaştırmalar, Türkiye’nin 1950’li yıllarda gündelik hayatında yaşanan değişimi analiz etmek için uygun bir teorik perspektif sunmaktadır. Zira, Türkiye 1950’li yıllarda Lefebvre’nin bahsettiği anlamda modernlikle eş zamanlı ortaya çıkan bir gündelik hayat olgusu ile tanışmıştır. Bu bağlamda Adana’nın 1950’li yıllarını değerlendirmek için Lefebvre’nin gündelik hayata dair görüşlerinden yararlanılmıştır.

Sonuç olarak, bu bölümde Lefebvre’nin gündelik hayat sosyolojisine dair temel görüşlerini ve kavramsallaştırmalarını ana hatlarıyla belirledikten sonra, sıradaki bölümde 1950’li yıllarda Türkiye’nin gündelik hayatında gerçekleşen önemli dönüşümler ele alınacaktır. Zira, söz konusu dönemde gündelik hayat pratiklerinde

yaşanan dönüşümler, son bölümde incelenecek olan Adana'nın gündelik hayatında yaşanan dönüşümleri anlayabilmek ve Lefebvre'nin sunduğu teorik çerçeveye uyumlu bir şekilde değerlendirebilmek açısından önemlidir.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN 1950’Lİ YILLARI VE GÜNDELİK HAYAT

3.1. 1950’Lİ YILLARDA TÜRKİYE’DE SİYASAL HAYAT

Önceki bölümlerde, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Soğuk Savaş atmosferinde ABD öncülüğündeki Batı bloğu ülkelerinde yaygınlaşmakta olan bir Amerikan hayat tarzı ve tüketim kültürü değerleri olduğundan bahsedilmişti. Türkiye de Batı yanlısı politikalarıyla yaşanan bu *Amerikanlaşma* dalgasından etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Çünkü artık Türkiye’de modernleşmek için örnek alınan Batı, Avrupa değil Amerika’dır. Adana ili ise Türkiye genelinde yaşanan bu *Amerikanlaşma* dalgasının en yoğun hissedildiği kentlerden biridir. Adana’da yaşanan değişim ve dönüşümleri anlayabilmek için öncelikle Türkiye genelinde gündelik hayatta yaşanan değişim ve dönüşümlere bakmakta fayda vardır. 1950’lerin gündelik hayatında yaşanan bu değişimi anlayabilmek için ise öncelikle dönemin iktidarı DP ve onun Batı/Amerika yanlısı politikaları incelenmelidir. DP hükümetinin iktidara gelişiyle birlikte Türkiye sadece çok partili hayata geçiş yapmamış aynı zamanda gündelik hayatta da büyük yeniliklerle karşılaşmıştır. Bu bağlamda öncelikle Türkiye’nin 1950’li yıllarında siyasal hayata kısaca bakılacaktır. Ardından ise değişimin yansıdığı kentlerden biri olan Adana’yı incelemeye geçmeden önce 1950’lerde gündelik hayatta yaşanan değişimler genel itibarıyla incelenecektir.

14 Mayıs 1950 tarihinde DP’nin seçimleri kazanmasıyla çok partili hayata geçiş yapan Türkiye gerek siyasal gerekse toplumsal anlamda yeni bir döneme girmiştir. Böylece, 27 yıl boyunca CHP tarafından tek parti iktidarı ile yönetilen ülkede 1950 yılının mayıs ayında yepyeni bir sayfa açılmıştır. 1950’lerin siyasal ve toplumsal iklimini iyi anlayabilmek için bu tarihten hemen öncesine, İkinci Dünya Savaşı yıllarına ve CHP yönetiminin son dönemlerine bakılmalıdır. Zira, Tek Parti iktidarının son yıllarında uygulanan politikaları ve uluslararası konjonktürü iyi anlamak ve Türkiye’yi çok partili hayata götüren bu süreçte neler olup bittiğine bakmak, 1950’leri anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmediği halde bu savaşın etkilerini derinden hissetmiş ve ekonomik açıdan bunalımlı yıllar geçirmiştir. Savaşın sonunda, kıtlığın baş gösterdiği, hayat pahalılığının arttığı, karaborsacılığın tavan yaptığı ve sabit gelirli insanların fakirleştiği görülürken, ticaret ve sanayi ile uğraşan sınıfta ise zenginleştiği görülmüştür (Sanbay, 1991, s. 120). Ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği ülkede, tüm bu problemlere ek olarak, CHP yönetiminin uyguladığı bazı politikalar da halkta büyük hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Örneğin, *Milli Koruma Kanunu* (1940), *Varlık Vergisi* (1942) ve *Toprak Mahsulleri Vergisi* (1943) gibi bazı uygulamalar halk tarafından tepkiyle karşılanmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Mütercimler & Öke, 2004, s. 34).³² Yaşanan ekonomik sıkıntılarla beraber hükümetin uyguladığı bu politikalar halk nezdinde bir bıkkınlık yaratmıştır. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda CHP karşısında alternatif bir partinin doğuşu halkta yeni umutlar doğmasına yol açmıştır. İç politikada yaşanan bu olumsuzlukların yanı sıra, 1945'in mart ayında Sovyetler Birliği 1925 yılında imzalanan *Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı*'nı uzatmayacağını bildirmiş ve *Montrö Boğazlar Sözleşmesi* konusunda da değişiklik yapılmasını talep etmiştir. Böylece güvenlik konusunda endişeleri olan Türkiye, Batı bloğuna yönelerek *Birleşmiş Milletleri* kuran *San Francisco Konferansı*'na (1945) bir heyet göndermiştir. (Demirel, 2014, ss. 307-308). Sonuçta, Türkiye'yi çok partili hayata götüren bu süreçte hem uluslararası arenada yaşanan değişimlerle Türkiye'nin Batı bloğuna dahil olmak istemesi hem de toplumsal anlamda yaşanan buhran etkili olmuştur. Türkiye'nin *San Francisco Konferansı*'na heyet göndermesiyle başlayan Batı bloğuna yakınlaşma süreci devamında bir dizi liberalleşme politikasıyla da devam etmiş böylece çok partili siyasal hayata adım adım yaklaşmıştır.³³ Tüm bu gelişmelerle birlikte meclis gündemindeki

³² Ocak 1940'ta çıkarılan *Milli Koruma Kanunu* ile savaş ekonomisi şartları altında hükümetin ekonomik alana müdahale etme yetkisi genişletilmiştir. Kanuna göre devlet artık fiyatları saptayabilecek, ürünlere el koyabilecek hatta zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmede sınırsız yetkilere sahip olabilecektir. Savaşın getirdiği ekonomik buhran içerisinde büyük çiftçi, ithalatçı ve ticaret yapan kişiler bu durumu fırsat bilip aşırı kar sağlayarak zenginleşince hükümet Kasım 1942'de *Varlık Vergisi* adıyla yeni bir vergi çıkarmıştır. Ancak bu vergi adaletsiz bir biçimde uygulanmış ve gayrimüslim toplulukları hedef alarak onlara zorunlu çalışmaya mahkûm edilmeye varan ağır şartlar getirmiştir. İngiltere ve ABD gibi devletler tarafından da ağır eleştiriler alan Varlık Vergisi'nin 1944'te kaldırılmasından yalnızca beş ay sonra kırsal kesimde servet sahiplerini vergilendirmek amacıyla *Toprak Mahsulleri Vergisi* çıkarılmıştır. Fakat bu vergi de kırsal kesimdeki güç ilişkilerinden dolayı servet sahiplerine değil kendine yetecek kadar toprağı olan küçük çiftçilere ağır yük getirmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Zurcher, 2000, ss. 289-301).

³³ 1945 yılında yaşanan bu gelişmeler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs nutkunda demokrasi yolunda ilerleneceğinin sinyallerinin vermesi, 17 Haziran'da altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde CHP'nin aday göstermemesi, Nuri Demirağ'ın *Milli Kalkınma Partisi* (MKP) adıyla yeni bir parti kurmak için valiliğe başvurusu, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun verdiği önemli bir demeçte, MKP'nin kurulmasına izin verildiğini belirtmesi ve tek dereceli seçim, üniversite özerkliği,

Toprak Reformu tartışmaları büyük ses getirmiş ve CHP içinde ilk ayrılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Büyük toprak sahiplerinin topraklarının bir kısmını ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı, bu amaçla da kamulaştırmayı öngören yasa, parti içinde bürokratik kanat tarafından desteklenirken, toprak sahipleri bu yasaya şiddetle karşı çıkmıştır (Sanbay, 1991, ss. 124-125). Bu konuda en büyük tepkiyi gösterenlerden birisi de Adnan Menderes'tir. *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'nun tüm eleştirilere rağmen meclisten çıktığı ve muhalefetin adım adım oluştuğu bu süreç Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü'nün 7 Haziran 1945'te *Dörtlü Takrir*'i³⁴ sunmaları, devamında da Menderes ve Köprülü'nün partiden ihracı ve Bayar'ın da istifası ile sonuçlanmıştır. Partiden ayrılan bu dört isim 7 Ocak 1946'da DP'yi resmen kurmuşlardır. Yeni kurulan partinin ismine karar verilirken ABD siyasetindeki *cumhuriyetçiler-demokratlar* kutuplaşmasından esinlenilmiş ve parti kendini CHP'nin iki parmak solunda tanımlamıştır (Kaynar, 2016, s. 16). DP'nin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçiş denemelerine bir yenisi daha eklenmiştir.³⁵ DP kurulduktan sonra, 1947'de yapılması planlanan fakat 1946'ya alınan genel seçimlerde mecliste 65 sandalye kazanarak meclise girmeyi başarmıştır (Ahmad, 2010, s. 38).³⁶ Parti kurulduktan dört yıl sonra, 14 Mayıs 1950'de ise DP seçimlerde elde ettiği zaferle iktidarı CHP'den resmen devralmıştır. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına getirilmiş ve Adnan Menderes de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir (Eroğul, 2013, s. 86).

İktidara gelen DP'nin yeni hükümeti 22 Mayıs'ta açıklanmıştır. Başbakan Adnan Menderes önderliğinde başlayan bu yeni dönemde, DP iktidarının ilk yıllarında, Türkiye kayda değer bir gelişme göstererek hızla kalkınmıştır. Tek Parti devrinden sonra gerek dış politikada yaşanan olumlu gelişmeler gerekse iç politikada oluşan ekonomik

antidemokratik kanunlar gibi konulardaki taleplere hükümetin ilke olarak karşı çıkmayabileceğini bildirmesi olarak özetlenebilir (Eroğul, 2013, s. 7).

³⁴ Dörtlü Takrir DP'nin dört kurucusu tarafından partinin kuruluş aşamasında meclise sunulan önerge'dir. Önergede dört kurucu isim tarafından demokratik rejim, milli hâkimiyet, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi gibi konulara dikkat çekilmiştir (Koçak, 2010, ss. 313-317).

³⁵ Türkiye'de çok partili sistemin aksayan yanlarına rağmen 1945-46'dan beri kesintisiz olarak devam ettiğini belirten Karpat, bundan önceki parlamentarizm deneyimleri hakkında şunları söylemektedir: "Aslında ilk deneme 1877-78'de başlatılmış ve yalnızca birkaç ay sürdürebilmiştir. Jön Türklerin 1908'de başlattıkları ikinci parlamentarizm denemesi ise, 1911 'de İttihat ve Terakki Fırkasının iktidar döneminde sona ermiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından 1930'da başlatılan ve Fethi (Okyar) Bey'in başkanlık ettiği Serbest Fırkanın kurulmasını sağlayan üçüncü deneme ise, birkaç ay sonra partinin feshedilmesiyle sona ermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ülkeyi 1945 yılına dek tek başına yönetmiştir" (Karpat, 2015, ss. 91-92).

³⁶ 1946 seçimleri Türkiye Cumhuriyeti tarihinde tartışmalı seçimlerden biri olmuştur. 1946 seçimlerine dair bir değerlendirme için bkz.: Koçak (2012, ss. 524-532).

kalkınma pozitif bir imaj yaratmış ve DP'yi halk nezdinde tam bir kahraman yapmıştır. DP ilk zamanlarında genel itibariyle; *anayasanın gerektirdiği şekilde ve zamanın gereklerine uygun olarak* vurgusuyla Kemalizm'in altı okunun uygulayıcısı olan, demokrasinin gelişmesini ana hedefi koyan, birey hak ve özgürlüklerini artırarak bunlara müdahalede bulunmayan, siyasî inisiyatifini yukarıdan değil de halktan gelen talepler için kullanan ve özel teşebbüsü destekleyerek hem iş dünyasının hem de liberal entelijansiyanın desteğini alan bir parti olmuştur (Ahmad, 2003, s. 105). Ek olarak, eski katı laiklik anlayışını yumuşatarak dinî anlamda halkın desteğini alması ve muhafazakâr kesimin desteğini de kazanması DP'nin yükselişe geçmesinde etkili olan faktörlerdendir.³⁷ DP'nin ilk döneminde (1950-54) oldukça canlı, üretimin ve toplumsal refahın arttığı bir ekonomik hayat görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu ekonomik sıkıntıları giderme ve halkın bu yöndeki taleplerini karşılama vaadiyle iktidara gelen DP, iktidarının ilk yıllarında bunu büyük ölçüde başarmıştır. Bu dönemde özel teşebbüs temel alınarak tarımsal kalkınma ve sanayileşme gibi alanlara öncelik verilmiş ve bu yönde politikalar uygulanmıştır. Özellikle tarıma verilen önem dikkate değer olup CHP'nin tarım kesimini ihmal ettiğini vurgulayan Menderes yönetimi, tarım kredilerinde kolaylıklar sağlamış ve halk tarafından şikâyet edilen vergileri kaldırmıştır (Özcan, 2016, ss. 40-41). Ellili yıllar ekonomisi denilince akla gelen en önemli gelişmelerden biri de Türkiye'nin ABD tarafından uygulanan *Marshall Planı*'na dahil olmasıdır. 1947 yılında ABD'nin savaşta harap olan Avrupa devletlerinin ekonomisine destek olmak üzere başlatmış olduğu yardım programına 4 Temmuz 1948'de imzalanan antlaşma ile Türkiye de dahil olmuştur (Koçak, 2017a, ss. 53-54). Marshall yardımı devletçi ekonomi anlayışının terk edilerek dünya ekonomisine entegre olunmaya başlandığını göstermektedir.³⁸ Ekonominin canlanmasında oldukça önemli bir paya sahip olan *Marshall Planı*'nın yanı sıra elverişli hava koşulları, tarıma verilen önem ve Kore Savaşı sebebiyle dünya pazarının tarımsal ürünlere talebinin artması gibi faktörlerle 1950-53 yılları arasında Türkiye'de büyük bir bolluk dönemi yaşanmış, birinci Menderes hükümeti halk nezdinde büyük bir itibar kazanmış, böylece 1954'te ikinci kez iktidara gelmiştir (Alkan, 2016, s. 598). Ek olarak, DP iktidarı karayolu

³⁷ Örneğini, dönemin önemli İslamcı dergilerinden *Sebilürreşad* da dinî alandaki bu ferahlama ile DP'nin büyük destekçisi olmuştur. Hatta Necip Fazıl Kısakürek 1955'te *Menderes, ah Menderes!* isimli bir şiir yazmış ve Menderes'e *imdatlarına yetişen kişi* olarak seslenmiştir (Bora, 2017, s. 439).

³⁸ Devletçi ekonomi anlayışının terk edilerek dünya ekonomisine entegre olunmak için atılan ilk adımların DP iktidara gelmeden, 1950'li yıllardan hemen önce CHP döneminin sonlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Yani Demirel'in (2011, s. 142) de dediği gibi dönemin ekonomik anlamda olumlu gelişmelerini sadece DP'ye atfetmenin yanlış olacağı gibi, CHP iktidarda kalsaydı da aynı gelişmelerin zaten yaşanacağına dair bir kanıda olmak yerinde olmayacaktır.

ulaşımına önem vererek büyük yatırımlar yapmış, Amerikan yardımlarıyla inşa edilen yollar ülkeyi birbirine bağlamış ve köyleri de dışarıya açmıştır. (Zürcher, 2000, s. 327). Özetle, DP iktidarının ilk yıllarında iç ve dış politikadaki gelişmeler sayesinde sempatiyle yaklaşılan bir parti olmuştur. Tarıma yapılan yatırımlar, ulaşım ve iletişimde yaşanan gelişmeler ve küresel entegrasyon sayesinde DP iktidardaki yerini sağlamlaştırmıştır.

Menderes ve partisi ikinci kez iktidara geldikten sonra işler eskisi gibi yolunda gitmemiş ve tersine dönmüştür. 1954 yılında hava koşullar kötüleşmiş, tarımda durgunluk başlamış, hasat ortalamanın altında kalmış hatta Türkiye yıl sonunda Amerika'dan buğday ithal etmek zorunda kalmıştır (Ahmad, 2010, s. 80). Ekonomideki bu kötü gidişat 1957'de DP iktidara üçüncü kez geldikten sonra da devam etmiştir. Hükümetin kötü giden ekonomiye yanlış müdahaleleri ve zam üstüne zam uygulamasını Eroğul (2013, s. 209) şöyle ifade etmektedir:

Ülkede birçok mal bulunmaz olmuş, dükkanların önünde kuyruklar uzamaya başlamış ve karaborsa bir afet haline gelmişti. Hükümet durmadan yeni zamlara gitmekten başka çare bulamıyordu. İlk hamlede, tekel maddelerine yeniden zam yapıldı; arkasından, Haziran 1958'de kömürün ve Sümerbank ürünlerinin fiyatları artırıldı. Bu da yetmedi. Bu sefer demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına zam yapıldı. Bu zamlar çoğu kez yüzde yüz oranını buluyordu. Yine de bunalımı yenmek mümkün olmuyordu.

Görüldüğü üzere büyük bir ekonomik sıçrayış yaparak halkın desteğini kazanan DP, iktidarının üçüncü döneminde ekonominin kötüleşerek içinden çıkılamayacak hâle gelmesiyle düşüşe geçmiştir. Ekonomik hayattaki canlılık Menderes'e seçim zaferleri kazandırmış, yine ekonomik hayatın bozulması Menderes hükümetinin sonunu getiren sebeplerin başında gelmiştir. Ahmad'ın (2010, s. 83) da belirttiği gibi, bozulan ekonomik hayat ile siyaset arasında sıkı bir ilişki vardır. Enflasyondaki artışla beraber büyük bir hayat pahalılığı yaşayan kamuoyu muhalefete daha çok kulak vermeye başlamış bu da Menderes hükümetinin baskıcı politikalarını arttırmasına sebep olmuştur.³⁹

³⁹ 1954'ten başlayarak artan siyasî baskılara, memurların siyasî haklarının kısıtlanması, yargıçlarla profesörlerin erken emekliye sevk edilmesi ve siyasî partilerin seçim propagandaları dışında açık hava gösterileri yapmalarının yasaklanması gibi çeşitli uygulamalar örnek olarak verilebilir (Bulut, 2009, ss. 127-129). Menderes hükümetinin baskı politikalarını en sert biçimde uyguladığı alanlardan biri de basın olmuştur. Oysa, DP iktidara ilk geldiği 1950 yılında yeni bir basın kanunu ile gazete ve dergi çıkarmak için hükümet iznine tabi olunmaması, basın yoluyla işlenen suçlarda gazete sahiplerinin cezai sorumluluğun kaldırılarak sorumluluğun sadece mali ve hukuki alanlarda sınırlanması, basın emekçilerine sendika kurma, sosyal sigortalardan faydalanma ve işverenlerle sözleşme yapabilme hakkının tanınması gibi özgürleştirici politikalar uygulamıştı. Ancak bu özgürleştirici yasa ve politikalar

Ellili yılların dış politikasına bakıldığında, Kore Savaşı, NATO üyeliği, Bağdat ve Balkan Paktları ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Menderes'in Amerika ile yapmış olduğu ikili temaslar dönemin Amerikan yanlısı politikalarına örnek olarak verilebilir. Bu dönemde, Sovyetler ve Amerika olmak üzere iki bloğa ayrılan dünya siyasetinde Amerika ile iyi ilişkilerin geliştirildiği ve Amerika yanlısı politikalar uygulanarak Batı bloğuna dahil olma çabalarının olduğu gözlemlenmiştir. Aslında Batı bloğuna dahil olma yolunda DP yönetiminden önce de birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, DP iktidara gelmeden önce Tek Parti devrinin sonlarında CHP'li Başbakan Hasan Saka "Türkiye'nin ABD'nin müttefikten de öte müttefik olduğunu" ilan etmiştir (Atılgan, 2007, s. 154). Ayrıca, 12 Temmuz 1947 tarihinde *Türk-Amerikan Yardım Antlaşması* imzalanmıştır (Eroğul, 2013, s. 262). Sonrasında gelen *Marshall Yardımı*, daha önce de bahsedildiği gibi, ekonomik kalkınmada oldukça önemli rol oynamıştır. *Truman Doktrini* kapsamında ise Türkiye'ye verilen \$100 milyonun ekonomik yardım olmanın ötesinde askerî amaçlı olduğu ve Doktrin ABD ile sıkı iş birliğine girilmede ilk adımı oluşturduğunun altı çizilmelidir (Koçak, 2017a, s. 22).⁴⁰ Tek Parti devrinin sonlarında dış politikada yaşanan bu gelişmeler 1950'li yılların dış politikasının temelini oluşturmuş ve DP hükümete geldikten sonra da hız kazanarak Batı yani Amerika ile bütünleşme yolunda sürekliliğini korumuştur.

1950'ler dış politikasına ve Batı ile entegre olma yolunda DP tarafından atılan adımlara yakından bakılacak olunursa, NATO'ya üye olabilmek için Kore Savaşı'na asker gönderilmesi dış politikada yaşanan en önemli gelişmelerdendir. Menderes'in Kore Savaşı'na asker gönderilmesine dair "itibarımızı yükseltmek için yaman bir fırsattır" sözleri bu savaşa gönderilecek olan Türk birliklerinin NATO'ya kabulü kolaylaştıracağı yönünde bir beklenti yarattığını kanıtlar niteliktedir (Özcan, 2016, s. 106). Sonuç olarak,

1954'ten itibaren adeta tersine dönmüştür. Örneğin, 1954'ün sonlarına doğru Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik ve Metin Toker gibi muhalif gazeteciler tevkif edilmişlerdir. 1957'den itibaren ise gazete kağıdının tek elden ithaline ve reklamların tek elden dağıtımına varan yeni baskıcı politikalar uygulanmıştır (Şenol-Cantek, 2016, ss. 423-424). Basına getirilen baskıcı politikalara ek olarak, 1957 seçimlerinden sonra muhalefetin *Güçbirliği* adı altında tek çatıda birleşmesi üzerine Menderes'in bizzat kendisinin teşvikiyle *Vatan Cephesi* ocakları kurulmuş ve tüm yurda yayılan bu ocaklara üye olunması teşvik edilerek siyasetten uzak kitleleri seferber etmek amaçlanmış hatta radyodan *Vatan Cephesi*'ne katılanların ismi anons edilmiştir (Doğaner, 2016, ss. 177-179). *Vatan Cephesi* DP'nin baskıcı politikalarının, muhalefete karşı alınan önlemlerin sertliğinin ve antidemokratikliğin varlığı son noktayı kanıtlayan en güzel örnektir.

⁴⁰ *Truman Doktrini*'ne dair İsmet İnönü'nün yayınladığı mesaj Batı ile entegre olma ve ABD yanlısı bir tutum içinde olma isteğinin Tek Parti devrinin sonlarında başladığını kanıtlar niteliktedir: "Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı 'her Türk'ün candan alkışladığını söyleyerek, [...]" (Mütercimler, Öke, 2004, s. 28).

Türkiye, 1949'da kurulan NATO'ya 1952 yılında uyguladığı politikalar neticesinde kabul edilmiştir. Türkiye açısından NATO, *küresel ekonomiye eklemlenebilmek için kazanılması gereken bir kimlik* gibi görülürken; ABD/NATO açısından da Türkiye SSCB karşısında *çevreleme stratejisinin* bir parçası olarak avantaj sağlayan bir ülke olarak görülmüştür (Özcan, 2016, s. 110). Sonuçta, Türkiye, ABD ve SSCB arasında çıkabilecek muhtemel bir savaşta destek sağlayabilecek ve toprakları üzerinde kurulacak üsler ile Sovyetlerin engellenmesine katkıda bulunabilecek bir ülke olarak görülmüştür (Bayer, 2013, s. 74). NATO'ya üye olunmasının ardından yine Batı bloğu ile ilişkili olarak 1953'te Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'dan oluşan *Balkan Paktı*, ardından 1955'te Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere ile *Bağdat Paktı* kurulmuştur (Findley, 2012, s. 309).⁴¹ Son olarak, bu dönemde Adnan Menderes ve Celal Bayar bizzat ABD'ye ziyaretlerde bulunarak Türkiye'nin duruşunu göstermişlerdir.⁴² Özet olarak, ellili yıllar boyunca DP iktidarının Batı yanlısı politikalar izlediği ve bu yönde attığı adımlarla Batı'ya entegre olmak için çabaların olduğu görülmektedir. Kore Savaşı, NATO'ya üyelik, Bağdat ve Balkan Paktları gibi gelişmeler ABD ile iyi ilişkiler geliştirmede ve Batı Bloğuna dahil olmada atılan önemli adımlar olarak görülebilir.

Sonuç olarak, 1950'de büyük bir zaferle iktidara gelen DP, iktidarının ilk birkaç yılında ekonomide, özgürlükler anlamında ve ABD ile kurulan iyi ilişkilerle dış politika alanında kayda değer gelişmeler göstererek başarılı bir yönetim sergilemiştir. Ülke hızla kalkınmış ve refaha kavuşan halk da bundan memnun kalarak DP'yi 1954'te ikinci kez iktidara taşımıştır. Fakat 1954'ten itibaren bozulan ekonomi, beraberinde DP'nin muhalefete uyguladığı baskıcı politikalar ile Kıbrıs Sorunu ve 6-7 Eylül Olayları gibi dış politikayı olumsuz etkileyen gelişmeler DP'yi üçüncü kez iktidara getirirse bile iktidardan düşüşünü hızlandırmıştır. 1960 yılının Nisan ayında anayasaya aykırı olarak kurulan ve halkı sokaklara döken *Tahkikat Komisyonu* ise darbeden önceki son noktalardan biri olmuştur (Ahmad, 2010, ss. 97-98). Ülkenin içinde bulunduğu çıkmaz durum devam ederken DP 27 Mayıs 1960'ta askerî darbe ile iktidardan indirilmiştir.

⁴¹ Bora'nın (2005, s. 495) Menderes inisiyatifindeki Amerikanperverliğin örneklerinden biri olarak tanımladığı Bağdat Paktı 1957'de Irak ve Suriye'de gerçekleşen devrimler sonucu dağılmış ve 1959'da CENTO adını almıştır.

⁴² Örneğin, 1954 yılında Celal Bayar'ın ABD'ye yaptığı ziyaret manşetlerden düşmemiş, her iki ülkenin basınında büyük yankı uyandırmıştır (Erdem, 2016, ss. 135-151).

3.2. 1950'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'DE GÜNDELİK HAYAT

Türkiye, İkinci Dünya Savaşının bittiği yıllarda, ABD ve Sovyetler olmak üzere iki bloğa ayrılan uluslararası sistemde, *Hür Dünya* öncülüğünü üstlenen ABD'nin yanında olmuştur. ABD'nin global çapta başlatmış olduğu antikomünist propaganda söylemiyle karşı karşıya kalan ve *mutlak kötü* olarak resmedilen bir Sovyet Rusya imgesi Türkiye'ye de hâkim olmuştur. Dolayısıyla 1950'lerde Türkiye'nin uyguladığı Amerikan yanlısı politikalar, ABD'nin modernleşmenin simgesi olarak görülmesinin yanında benimsenen antikomünist politikaların uzantısı niteliğinde de değerlendirilebilir (Bora, 2007, ss. 156-157).⁴³

Çok partili hayata geçiş ile yaşanan siyasal değişimlerin yanında gündelik hayatta da muazzam değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Bu süreçte, yeme-içme alışkanlıklarından kullanılan ev aletlerine veya kılık-kıyafetten eğlence hayatına sıradan insanların gündelik hayat pratiklerinde bir değişim yaşanmıştır. Toplum hiç de alışık olmadığı bir tarzda yeni bir yaşam şekline adım atmış ve kapitalist tüketim toplumuna evrilmiştir. Yaşanan tüm bu değişimler basına da yansımış hatta basın tüketim toplumuna evriliş yolunda *Amerikan Rüyası*'nı en etkili yansıtan mecra olmuştur. Dolayısıyla Cantek'in de dediği gibi basın toplumsal dönüşüm hareketinin merkezinde yer almıştır (Şenol-Cantek, 2016, s. 427).

3.2.1. Missouri Zırhlısı

Öncelikle, 1950'li yıllarda yaşanacak olan dönüşümün habercisi niteliğinde olan önemli gelişmeler vardır ki bunlardan Amerikan *Missouri* zırhlısının Türkiye'ye gelişi kadar sembolik bir öneme sahip olanı yoktur. Oktay (1995, s. 77) *Missouri*'nin Türkiye'ye geldiği tarih olan 5 Nisan 1946'nın sıradan bir gün olmadığını ve büyük bir dönüşümün habercisi olduğunu şu sözleri ile anlatır:

⁴³ 1950'lerde antikomünizm propagandasında öyle ciddi bir artış yaşanmıştır ki küçük olaylar büyütülmüş ve herhangi bir şey komünizm sembollerine benzetilerek basında büyük yankı bulmuştur. Örneğin, bir çiklet ambalajındaki T harfi ya da bir reklam afişindeki G harfi orak ve çekice benzetilebiliyordu. Başka bir örnek olarak, Kayseri'de bir okulda kurşun kalemin üzerinde Stalin resmi fark edilmiş ve kalemler toplanmıştır (Toklucu, 2015, ss. 42-43). Örneklerden en ilgi çekici olanı ise Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin çıkaracakları *Homongolos* isimli mizah dergisinin çıkış tarihinin Lenin'in doğum günü olması ve derginin ismi olan *Homongo-los* kelimesinin tersten okunduğunda 'sol' çıkması dergiyi çıkaranların gizli maksadı olarak yorumlanmıştır (Toklucu, 2015, ss. 52-54).

5 Nisan 1946 günü, savaş teknolojisinin o tarihteki en son harikası Missouri zırhlısı Dolmabahçe önlerinde demirlediğinde İstanbul'da yer yerinden oynuyor, ünlü genelevler sokağı Abanoz bile resmî ağızların emriyle hizmet sunmaya hazırlanmış bulunuyordu. Hiç kuşkusuz Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün "naaşını" getirmiyordu yalnızca Missouri, asıl getirdiği bir yaşam biçimiydi.

Öymen de anılarında Missouri'ye yapılan gösterişli ve abartılı karşılama töreninden, Beyoğlu'ndaki eğlence yerlerinde ve genelevlerin bulunduğu Abanoz sokağında yapılan düzenlemelerden bahsetmiştir. Ayrıca, Missouri'nin gelişi ile esnafın hediyelik eşya satışını öğrendiğinden, Tekel'in Missouri isimli bir sigara çıkardığından ve Missouri'nin adına lokantaların ve eğlence yerlerinin açıldığından bahsetmiştir. Hatta sonraları *Rus salatasının* isminin birden *Amerikan salatası* olması gibi Rusları hatırlatan isimlerin bile değiştirilmeye başlandığını ifade etmiştir (Öymen, 2002, ss. 513-514). Ayrıca, görünürde büyükelçi Münir Ertegün'ün na'sını teslim etmek amacıyla Türkiye'ye gelen Missouri zırhlısının, Türkiye'ye hâkim olacak yeni yaşam biçimini getirmesinin yanında Rusya'ya da bir gövde gösterisi yaparak Türkiye'nin yanında olduğunun mesajını verdiğini vurgulamıştır (Öymen, 2002, s. 512).

3.2.2. Traktör ve Otomobil

1950'lerde gündelik hayat pratiklerinde yaşanacak olan değişimlerin bir tren ile geldiği varsayılırsa ilk vagon *Missouri* zırhlısı ise hemen arkasındaki vagon 1948'de imzalanan *Marshall Planı*'dır. Zira, bu yardım Türkiye'de iktisadi kalkınmanın ötesinde, sıradan insanların gündelik hayat pratiklerinde de birtakım değişimler meydana getirmiştir. Ekonomik bir yardım antlaşması olan *Marshall Planı* Türkiye'nin kapitalist ideolojiye eklemlenerek Batılı yaşam tarzını benimsemeye başlamasında önemli basamaklardan biri olmuştur. *Marshall Planı*'nın uygulanmaya başlamasıyla Türkiye'ye gönderilen ilk mallar traktörler olmuştur. Traktörün gelişiyle tarımda makineleşme gerçekleşmiş, 1948-1952 yılları arasında toplam traktör sayısı 1750'den 30.000'e yükselmiş ve 1948'de 14,5 milyon hektar olan ekili alan 1956'da 22,5 milyon hektara ulaşmıştır (Zurcher, 2000, s. 326).

Traktörün yanı sıra o dönem ünlü Amerikan arabaları da ülkeye girmeye başlamış ve popüler hâle gelmiştir. Amerikan arabalarının popülerliğinin artması ile bunların tüketiciye teşviki amacıyla basına da yansdığı görülmüştür. Milliyet gazetesinin 1952 tarihli bir haberinde “İyi bir Avrupa arabasından daha ekonomik ve kullanışlı bir

Amerikan arabasının lüks ve konforu ve üstelik daha ucuz Amerikan tenezzüh arabaları için yeni kotadan sipariş kaydına başlanmıştır.” şeklindeki ilanı buna örnek olarak verilebilir (Milliyet, 1 Mart 1952). Türkiye’ye yeni yeni gelmeye başlayan Amerikan arabalarının reklamları “ALACAĞINIZ ARABA... Bu ’52 modelleri arasında mevcuttur” başlığıyla ve altı çeşit araba modelinin resmiyle gazetede yer almıştır (Hürriyet, 18 Ağustos 1952). Yine, aynı yıl bir başka haberde dünyanın en çok satılan otomobili olarak tanıtılan Chevrolet, ekonomik olması, konforu, emniyeti ve sağlam yapısı gibi özellikleriyle tanıtılmıştır (Hürriyet, 27 Ağustos 1952). Başka bir örnekte “Wills Jeep dünyanın en kullanışlı vasıtasıdır” reklamı ile bu ciplerin tarlada, çamurda, çiftlikte veya ormanda kullanılabilen araçlar olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 28 Haziran 1954).

3.2.3. Yeme-İçme

Vita Yağ reklamlarına iki farklı örnek,

Kaynaklar: Hayat (Dergi), 28 Aralık 1956 No:12;
Hayat (Dergi), 26 Nisan 1957 No: 29

buluştuğundan bahsetmişlerdir. Örneğin, *süt tozu* ve *sarı peynir* gibi yiyecekler *Marshall Yardımı* ile ülkeye girerken, asriliğin bir göstergesi sayılan *sandviç* kültürü de bu dönemde yaygınlaşmıştır (Öztan & Korucu, 2017, s. 189). Bunların yanı sıra *vita* ve *sana* markalı margarin türünün ülkeye girmesi ve reklamlarda bu yağların besin değerinin vurgulanmasıyla margarin tüketmek moda halini almıştır. Öztan’ın, bu tip

1950’lerde hız kazanan tüketim toplumuna dönüşüm evresinde Türkiye’ye giren Amerikan malları traktör veya otomobilden ibaret olmamış, çeşitli yiyecek ve içecekler de ilk kez bu yıllarda ülkeye giriş yapmıştır. İstanbul ise yaşanan bu dönüşümde başı çeken illerden olmuş ve birçok yeni ürün ilk olarak İstanbullular ile buluşmuştur. 1950’li yıllarda İstanbul’un gündelik hayatını anlatan Öztan ve Korucu, süt tozu, margarin, likör, zambo sakızı veya Beyoğlu çikolatası gibi çeşitli yiyecek-içeceklerin bu dönemde İstanbullular ile

yiyeceklerin moda olmasını, zihinlerdeki muasır medeniyet ile yemek alışkanlıkları arasında kurulan ilişkiyi vurgulayarak açıklaması dikkate değerdir (Öztañ & Korucu, 2017, ss. 196-197). Bu dönemde içecek olarak likör tutkusunun başladığı ve evlerde misafirlere ahududu, vişne veya kahve likörü ikram etmenin moda olduğu görölmüştür. Tekel idaresi de çeşitlerini arttırarak estetik açıdan çekici likörler üretmeye başlamıştır (Öztañ & Korucu, 2017, s. 132). 1950'lerin ortalarından itibaren kahve kültürünün giderek yerini aya bırakması da dikkate değerdir.⁴⁴ Tüm bunların yanı sıra, Türkiye o dönem coca-cola ile de tanışmış ve içecek alışkanlıklarına bir yenisini daha eklemiştir (Güngör, 2017, s. 101). 1960'lı yıllara kadar haberlerine pek rastlanmayan Colanın Türkiye'ye geliş tarihi aslında 1950'lerin başlarıdır. Örneğin, *The Propeller Club of USA* isimli kulübün 1953 yılında İstanbul'da yaptığı bir toplantıda Türk ve Amerikalı iş adamlarının içtikleri Pepsi Cola ve amblemi gazetelere de yansıdıdır (Kaynar, 2018). Yeme-içme kültürü ile bağlantılı olarak seyyar market *Migros Türk* türünün ilk örneğini oluşturarak tüketiciler arasında seyyar satıcılardan daha çok rağbet görür hâle gelmiş ve İstanbul'da modern alışverişin simgesi haline gelmiştir (Öztañ & Korucu, 2017, s. 209).

3.2.4. Dayanıklı Tüketim Malları

1950'ler gündelik hayatında görölen değişimlerden biri de dayanıklı tüketim mallarının ülkeye girişidir. Amerikan malı *Frigidare* marka buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, ütü, radyo, televizyon, *Singer* dikiş makinesi gibi ev eşyaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta bu aletlerden dikiş makinesi ve buzdolabı gibileri üzerine dantel örtölerek evlerin baş köşesine koyulmuş ve yeni evlenecek kızların eyizlerinin vazgeçilmez parçaları olmuştur (Alkan, 2016, s. 598). O dönem oynanan Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos* isimli tiyatro oyununda "Sizin evde kaç Frigidaire var? Bizde ikiii" şeklinde geçen replik de buzdolabının ülkeye girişiyle tüketim ideolojisinin nasıl

⁴⁴ Kahvenin yerini aya bırakması yaşanan ekonomik krizle kahve ithalatının azalmasından dolayıdır. Kahve ithalatının azalması ve fiyatların tavan yapmasıyla çay tüketiminde bir artış yaşanmıştır (Öztañ & Korucu, 2017, ss. 198-199). 1950'lerde yaşanan kahve kıtlığı basına da yansıdıdır. Örneğin, "şehirde kahve bulmak imkânsız, Kahve satan dükkanlar, dün "kahve yok!" diye levha astılar" şeklinde haber başlıklarına rastlanmıştır (Hürriyet, 10 Nisan 1954). 18 Nisan 1954'te kahve kıtlığına dair çıkan haberde ise "Herkes 100 gr. Kahve verilecek" şeklinde bir başlık atılmış ve İstanbul'a tahsis edilen 500 çuval kahvenin bayilere dağıtılacağını fakat bunun sınırlı bir şekilde 100'er gram şeklinde satılacağı belirtilmiştir (Hürriyet, 18 Nisan 1954). İlerleyen günlerde yine "şehirde kahve buhranı hâlâ halledilemedi" başlıklı bir haber de görölmektedir (Hürriyet, 21 Nisan 1954). 1955'e gelindiğinde kahve buhranı hâlâ devam etmektedir. Hürriyet'in haberinde Brezilya'dan ithal edilen 500 ton kahvenin satışının başlanacağı müjdesi verilmiştir. Fakat bu haberde de yine her alıcının sınırlı miktarda, en fazla 250 gr kahve alabileceği ifade edilmiştir (Hürriyet, 4 Kasım 1955).

içselleştirildiğini gözler önüne sermektedir (Oktay, 1995, s. 77). Ek olarak, yapılan ilk televizyon yayınının haberi 1953 tarihli Akşam gazetesinde “Türkiye’de ilk Televizyon” başlığıyla ifade edilmiştir (Akşam, 19 Mayıs 1953). Televizyonun Amerika’daki etkisinden bahsedilen ve yarattığı olumlu gelişmelerin yer aldığı haberler de görülmektedir. Bunlardan Hürriyet gazetesinin “20 Asrın en büyük buluşlarından biri: Televizyon milyonların hayatını altüst etti” başlıklı haberinde ev kadınlarının televizyondan nasıl yararlandığı, televizyonun her kesime hitap eden bir faydasının olduğu ve sadece ticari hayata değil entelektüel hayata da katkı sağladığı ifade edilmiştir (Hürriyet, 8 Kasım 1955).

Ek olarak, 1956 yılında Hürriyet gazetesinin bir haberinde her türden Amerikan malının popülerleşmesi ve satışının yaygınlaşması “Amerikan eşyası alım-satımı memlekette salgın halini aldı” başlığıyla şöyle dile getirilmiştir:

Diğer taraftan bu işin çok karlı bir mahiyet aldığını gören Amerikalılar, son zamanlarda normalden çok fazla eşya getirerek harıl harıl satmaya başlamışlardır. Talep fazlalığı karşısında, bunlar kirli gömlekleriyle temiz olmayan iç çamaşırlarını bile elden çıkarmakta, müşteri bakımından zerre kadar zahmet de çekmemektedirler. Satılan öteberi arasında bilhassa radyolar, pikaplar, meyve suyu çıkarma makineleri, bulaşık yıkama aletleri, yatak haline getirilebilen kanepeler ve koltuklar, bir de ses alma cihazları çok rağbet görmekte, kadın elbiseleri, iç çamaşırları hatta naylon çoraplar adeta kapışılmaktadır (Hürriyet, 14 Ocak 1956).

3.2.5. Basın ve Hollywood Hayranlığı

1950’ler gündelik hayatının önemli bir boyutu da basında meydana gelen değişimlerdir. *Amerikanlaşmanın* kitlesel olarak benimsenmesi ve ayakta tutulabilmesi basın sayesinde gerçekleşmiş ve dönem gazeteleri ile dergileri bu dönüşümün büyük destekçisi olmuşlardır (Şenol-Cantek, 2016, s. 429). DP ve basın arasında özgürlükçü politikaların uygulanmasıyla iyi başlayan ilişkilerin iktidarın ikinci döneminden itibaren baskıcı politikalarını arttırmasıyla kötüye gitmesi bir tarafa bırakılırsa, yaşanan *Amerikanlaşma* bu ilişkilerden bağımsız olarak 1950’li yılların gazete ve dergilerine sıkça yansıtılmıştır. Örneğin, Amerikan etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği magazin dergilerinin sayısında büyük artış yaşanmıştır. *Resimli Hayat*, *Hayat*, *Hafta*, *Bütün Dünya* gibi magazin dergilerinde antikomünizm, cinselliğin yükselişi, üst kültürün magazinleşmesi ve gündelik mitoslar gibi konulardan oluşan temalara sıkça rastlanmaktadır (Oktay, 1995, ss. 93-98). Oktay’ın (1995, s. 93) aşağıda verilen sözlerinden de anlaşılacağı gibi

bu dönemde basın üst kültüre özenme ve *eklemlenme* çabasının itici gücü ve pekiştiricisi olmuştur:

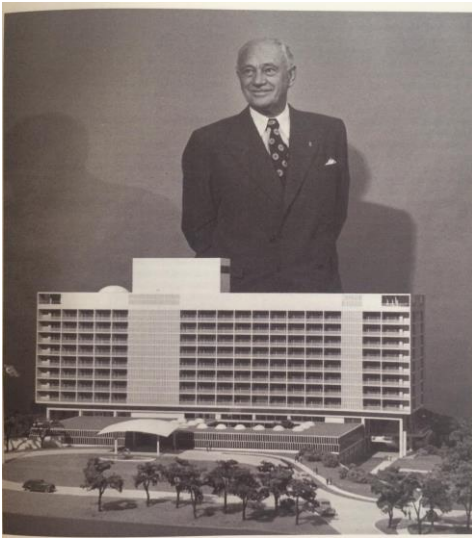
1950'den sonra ekonomik düzeyde Amerikan yardımları, dış borçlanma ve Kore Savaşı'nın yarattığı dünya konjonktürü çerçevesinde Türkiye'de sağlanan görece gelişme, özellikle İstanbul ve Ankara gibi iki büyük kentte *monden* yaşamı hızlandırmış, magazinler sinema ve sosyete haberlerine daha geniş yer vermeye başlamış, bu tür yaşamın törensel nitelik taşıyan güzellik yarışmaları, balolar, özel yaşamın izlenmesi gibi pratiklerine öncelik tanımışlardır. Üst sınıf üyelerinin, ayrıcalıklı bir konum atfedilen yıldızların yaşamlarının ön plana çıkarılarak vurgulanmasının, sürekli anımsatılmasının, dedikodu konusu yapılmasının, [...], *ikonografik* bir işlev gördüğü açıktır: *Okur-birey*, bu kişilerde tenleştirilen değerleri öz konumuna *aşkınlaştırmakta*, kendi yaşam-deneyimlerinin ve değerlerinin *güçsüzlüğüne* inanmakta, somut koşullarının olumsuzluğundan hiç değilse bu görsel/gösterisel dünyada kurtulabilmeyi umut ederek üst sınıf ideolojisine *eklemlenmeye* çalışmaktadır.

Üst sınıf ideolojisine eklemlenmeye çalışma durumu, yaşanan *Hollywood*⁴⁵ rüzgarıyla yakından bağlantılıdır. Küresel çapta bir etkililiğe sahip olan Hollywood film endüstrisi, toplumları modadan turizme, kültürden ekonomiye birçok yolla etkileyen bir kitle iletişim aracı olarak görülebilir (Hobikoğlu & Çetinkaya, 2015, s. 1435). Hollywood endüstrisi ile Türkiye'ye o dönem sadece yeni filmler gelmemiş, filmler beraberinde yeni bir yaşam tarzı da getirmiştir. Hollywood filmleri sadece film olarak kalmayıp içerisinde barındırdığı ideolojik mesajlar veya propaganda unsurları ile ele alındığında kültürel emperyalizm bağlamında değerlendirilmektedir (Yeter, 2017, s. 75). Adorno'nun da (2014) söylediği gibi "Filmler, gündelik algı dünyasının aynısını yaratmayı amaçladığı için, dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi, yapımcıların esas aldıkları kural haline gelmiştir." (Aktaran: Yeter, 2017, s. 79).

Filmlerin etkisi ve gücüne Hollywood starlarının hayatlarına dair magazinsel haberlerin artışı da eklenince, *Hollywood* ve Amerikalı yıldızlara duyulan hayranlık o kadar büyümüştür ki gazetelerde ilginç haberlere rastlanmıştır. Örneğin, "Artiste âşık olan İzmirli Bir Kız Evinden Kaçtı: Uzun zamandır sevdiği Victor Mature'a kavuşmak için evinden kaçan Türkan aranıyor" haberinde görülen olay yaşanan ilginçliklerden biridir. Haberde kadının uzun zamandır hayranı olduğu Victor Mature için evinden kaçtığı ve Amerika'ya gitmek istediği yazılmıştır (Hürriyet, 4 Aralık 1952). Dönemin Amerikan

⁴⁵ 1950'li yıllarda yaşanan Hollywood hayranlığı Türk sinemasının büyümesinde de etkili olmuş ve Hollywood Yeşilçam aracılığı ile Türk sinemasına dahil olmuştur. Özellikle iyi adamı oynayan *Kral* lakaplı Ayhan Işık ve kötü adamı oynayan Önder Somer gençler arasında popüler olmuş ve tıpkı Hollywood starları gibi özenilerek yaşamak istenen hayatı temsil etmişlerdir (Cantek, 2008, s. 107).

filmlerinin yaygınlaşması ile *Hollywood* starlarının hayatları yakından takip edilmiş, onların yaşam tarzlarına özenme durumu ortaya çıkmış ve bu da özellikle muhafazakâr çevreler tarafından sıkça eleştirilmiştir. Örneğin, Server Bedi (Peyami Safa) *Hürriyet* gazetesini eleştirmek için ele aldığı kadın portresinde moda tutkusu, Hollywood özlemi, sinema veya fiziksel güzellik gibi konuları eleştiri yapmada bir araç olarak kullanmıştır (Cantek, 2008, s. 93). Sonuçta, dönem gazete ve dergilerinde Hollywood da dahil olmak üzere Amerikan başkanının tatilini nerede geçirdiğinden Amerika'ya giden bir gazetecinin izlenimlerine ya da *Amerikan köpeklerinin muhteşem hayatlarına* kadar Amerika içerikli haberlere rastlanabilmektedir (Küçükkülahlı, 2017, ss. 533-534). Son olarak basın ile ilgili önemli gelişmelerden biri de günümüzün cemiyet hayatı muhabirliğinin *Beyoğlu Muhabirliği* adı altında o dönem temellerinin atılmış olmasıdır.

Conrad Hilton ve İstanbul Hilton maketi (Bengi, 2020, s. 125).

İstanbul'a gelen yabancı diplomatların veya yıldızların haberlerini yapma amacıyla olan Beyoğlu muhabirleri için yine 1955'te açılan ve Amerikan hayat tarzını yansıtan Hilton oteli oldukça önemli bir haber kaynağı olmuştur (Şenol-Cantek, 2016, s. 431). Hilton otellerinin sahibi Conrad Hilton İstanbul'da açılacak otelin projesi için Türkiye'ye geldiğinde basına verdiği açıklamada otelin Amerikan tipi içinde barı, lokantası, dansingleri ve eğlence yerleri olan bir otel olacağını belirtmiştir (Bengi, 2020, s. 124). Hilton Oteli'nin açılışı basında da

büyük bir yankı uyandırmış ve bu konuda çeşitli haberler yapılmıştır. Örneğin, *Hürriyet* gazetesi otelin açılışına gelen dünyaca ünlü yıldızlardan bahsetmiştir (*Hürriyet*, 10 Haziran 1955). Bir sonraki gün ise otelin açılış haberinde Türkiye'ye gelen yıldızların milli elbiselere hayran oldukları belirtilmiş ve "kıyafetleri teşhir eden genç kızları yıldızlar Hollywood'a çağırdılar." şeklinde bir başlık da yer almıştır (*Hürriyet*, 11 Haziran 1955). Ayrıca, Hilton Otelinin açılması Türkiye'de etkisi edebiyattan mimariye uzanan *Hiltonizm* ya da *Hiltonculuk* denen bir tabirin kullanılmasına yol açmıştır. Otel viskisi, modern barı, hamburgeri ve kral dairesi gibi pek çok farklı özelliği ile var olan diğer otellerden farklıydı (Bengi, 2020, ss. 127-128). Hiltonizm akımı da bu farklılıktan geliyordu. Modern Amerikan toplumunun bir yansıması ve somutlaşmış hali olarak

Hilton Oteli Amerikan yaşam tarzını sunuyordu veya Hiltonizmi tanıtıyordu. Hiltonizm Amerikan yaşam tarzı ve kültürünün önemli bir göstergesi olmuştur.

Ek olarak, Amerikan yaşam tarzının Türkiye’de yılbaşı kutlamalarını da etkilediği görülmektedir. Örneğin, 1951 yılında çıkan bir haberde yeni başlayan yılbaşı hazırlıklarının Beyoğlu piyasasını canlandığı ve Frenk an’anelerinin bu Noel bayramının artık Türkiye’de de etkili olmaya başladığı yazılmıştır (Milliyet, 25 Aralık 1951).

Dönemin gazete ve dergilerinde dikkat çeken noktalardan biri de 1950’li yıllarda Türk toplumunda kadının toplumsal rolleri ve *kontrollü* özgürlüğü hakkında bilgi veriyor olmasıdır. Sancar, Türk modernleşmesinde ulus inşası ile başlayan süreçten itibaren keskin cinsiyet rollerinin oluşturulduğunu ifade ettiği çalışmasında, modernleşmenin ilk safhası olan Erken Cumhuriyet Dönemi’nin yanı sıra, 1945-65 arasındaki dönemi cinsiyet rejiminin geçirmiş olduğu değişimler açısından *muhafazakâr modernleşme* dönemi olarak tanımlamış ve bu durumu gündelik gazetelerden örneklerle tespit etmiştir (Sancar, 2014, s. 232). Sancar, 1945-65 arası dönemin, gündelik hayatta yaşanan dönüşümler ışığında Batılı değerlerle tanışılan bir zaman aralığı olmasının yanında bu dönemde muhafazakâr değerlerin de korunmaya devam ettiğinin, kadınların özgürlük alanlarının sınırlandırıldığını, onlara özellikle aile içinde görevler atfedildiğinin ve böylece modern yaşamı temsil eden iyi birer eş ve anne olmaları gerektiğinin vurgulandığı bir dönem olduğunu tespit etmiştir (Sancar, 2014, s. 234).⁴⁶ Genel itibariyle dönemin basın hayatı ile ilgili gelişmeleri incelendiğinde, örneklerde de görüldüğü üzere, Amerikan hayat tarzının yansıtıldığı, sosyal yaşamın magazinsel yönünün ortaya çıktığı, sosyete hayatının görünür hâle geldiği ve kadının toplumsal roller ve kontrollü özgürlüğünün sıkça vurgulandığı ifade edilebilir.

⁴⁶ Sancar (2014), dönemin günlük gazetelerinde başlıca iki tür söylemsel alan tanımlamaktadır. Birincisi “eril göze seslenen ve onun tahayyülündeki kadını yeniden ve yeniden tanımlayan ideal kadın söylemi”dir. İkincisi ise “kent modernliğinin sınırını çizen ve bunun için de aileye yönelik tehlikelere işaret eden suç, facia ve ahlak dışı davranışları tanımlayarak haber yapan suç söylemi”dir. Birinci söylem alanı bağlamında en çok karşılaşılan haber türü güzel kadınlarla ilgili haberler olmuş ve yazarın deyimleriyle güzellik ile kadın arasında aşılmaz bir özdeşlik kurulmuştur. Bu bağlamda güzellik yarışmaları önemli rol oynamış ve genç kızların sıkça yapılan bu yarışmalara katılımı teşvik edilerek yarışmadan derece alanlar modern ve terbiyeli “Türk kızı” imgesinin yaratılmasında öncü rol oynamışlardır (s. 239-242).

3.2.6. Kılık Kıyafet

Dönemin kılık kıyafet modasına gelinecek olunursa, Amerikan etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği ve modern/Batılı olma yolunda kıyafet tarzlarının da bir dönüşüme uğradığı görülmüştür. Yani modern tüketim toplumu olma yolunda adımların atıldığı bu dönemde giyim modaları da önemli rol oynayan sektörlerden biri olmuştur (Ormanlar, 1999, s. 61). Dönemin kıyafet modasına genel olarak bakıldığında, kadınların gardırobuna çeşitli şapka ve eldiven modellerinin girdiği, vücudu seksi ve olgun gösterdiğine inanılan korselerden vazgeçilmediği, kolay ve ütü gerektirmeyen kumaşların tercih edildiği ve dar kalem eteklerin revaçta olduğu görülmüştür. Erkeklerin giyimine bakıldığında ise canlı ve rahat bir tarzın tercih edildiği görülmüştür. Modada renklilik ve canlılığın hâkimiyeti Ormanlar'ın da ifade ettiği gibi “rengârenk, egzotik bitki desenleri, Tahiti gün batımları, limuzinler, rodeo yarışları, güzel kızlar gibi *Amerikan Rüyası*'nın naif betimlemeleri, kısa kollu *Havai* gömleklerin ve kravatların kumaş desenleri [...]” şeklinde tasvir edilebilir (Ormanlar, 1999, ss. 61-64). Ayrıca, blue-jean pantolonların da bu dönemde popülerleştiği görülmektedir. O zamana değin Amerikan kovboy filmlerini akıllara getiren blue-jean pantolonlar, 50'lerde fazlaca rağbet görmüş ve Türkiye'de ilk olarak 1955'te *Muhteşem Kot* tarafından üretilmiştir. Hatta 1958'de İzmir Fuarı'nda Amerikan pavyonunun *Singer* dikiş makinalarına ayrılan kısmında günde 350 blue-jean üretilmiştir (Bengi, 2020, s. 50). Ek olarak, naylon çorabın yaygınlaşması da bu yıllarda gerçekleşen yeniliklerdendir. Örneğin, naylon çorap reklamının yapıldığı bir haberin başlığı şu şekildedir: “Herkesin takdir ettiği gibi, siz de bacaklarımın güzelliğini ve zerafetini takdir edersiniz. Fakat şunu biliniz ki: Bacaklarımın esas güzelliğini giydiğim çorabın inceliğine, elastikiyetine ve rengine borçluyum...” (Cumhuriyet, 20 Ekim 1953). Son olarak, dönemin modasında Başbakan Adnan Menderes'in giyim tarzı da etkili olmuş ve terzisi Kemal Milaslı'nın Menderes'e özel diktiği takım elbiseler *Menderes modası*'nın oluşmasını sağlamıştır (Öztaş & Korucu, 2017, s. 165). Görüldüğü gibi, Amerikan rüyası giyim tarzına da yansımış, canlı ve renkli bu hayat kılık kıyafette de yankısını bulmuştur.

3.2.7. Eğlence Hayatı ve Müzik

Dönemin gündelik hayatında yaşanan değişimlerden biri de eğlence ve müzik tarzlarında yaşanan değişimdir. Eğlenceyi *zamanın tek düzeliğini kırma eylemi, normalin ötesine geçme* ya da *zamanın dışında bir zaman* gibi ifadelerle tanımlayan Öztürkmen, eğlencenin aynı zamanda gündelik hayatı dönüştüren bir toplumsal ifade biçimi olduğunun da altını çizmiştir (Öztürkmen, 1999, s. 179). İşte gündelik hayatı dönüştüren bu toplumsal ifade biçimi 1950’li yıllarda derin bir biçimde hissedilmiştir. Özellikle genç jenerasyon arasında popülerlik kazanan, Amerika menşeli *Strip-Tease* ve *Rock and Roll* dansları dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu iki yeni dans türü dönemin romanlarına yansımış, gazete ve dergilerdeki yazılarda sıkça adından söz ettirmiştir.⁴⁷ Örneğin, “Yeni salgın: Rock and Roll dansı” başlığıyla yayımlanan bir haberde bu yeni dans türünün popülerliğinin artacağına müjdesi verilmiş gibidir:

Şehrimiz gazinolarından biri tarafından tertiplenen "Rock and roll" partisi büyük bir heveskar kitlesinin iştirakiyle yapılmıştır. Tamamen gençlerden müteşekkil davetliler dört saat süren partide resimde görüldüğü gibi sallanıp yuvarlanmışlardır (Hürriyet, 23 Aralık 1956).

Dansın yaygınlaşmasıyla ilerleyen zamanlarda “Rock and Roll dansının yasak edilmesi isteniyor”, “sebepler: ar ve haya duygularını rencide etmesi” veya “Strip-Tease ve Rock’n Roll’un Yasak Edilmesi İstendi: Milli Türk Talebe Birliği bu hususta teşebbüse geçti” gibi haberlere de rastlanmış ve dansın heveslilerinin yanı sıra rahatsızlık duyan bir kitlenin olduğu da görülmüştür (Hürriyet, 30 Aralık 1956; Milliyet, 8 Ocak 1957). Dönemin en popüler dans türü *rock and roll* olmasının yanında samba, mambo, rumba, raspa gibi dansların da Türkiye’ye geldiği görülmüştür. Dans tarzında görülen bu değişim Erken Cumhuriyet’in balo ve eğlencelerinin asrî dansı tango ve valstan

⁴⁷ Örneğin, Halide Edip Adıvar 1950’lerde Türkiye’ye giren Batılı değerlerin yarattığı ikilemi konu aldığı *Akile Hanım Sokağı* isimli romanında *Strip-Tease* ve *Rock and Roll* dansını ele almıştır. Romanın ikinci kısmında ana karakterlerden Nermin’in İstanbul’da, kocasının ise Roma’da tanıştığı yeni dans türü *Rock and Roll* konu edinilmiştir. Üçüncü kısımda ise bir İstanbul beyefendisi olan mimar-mühendis Sadi Arslan’ın Taksim Gazinosu’nda *Strip-Tease* dansını izlemeye gitmesi ve sonrasında tanıştığı *Hacıağa’yı* da oraya götürmesi konu alınmıştır. Romanda karakterlerin bu yeni dans türüyle tanışması ve yaşadıkları kültürel ikilem vurgulanmıştır (Adıvar, 2017). Ek olarak, bu iki dans türünün ahlakı bozarak milli bünyemiz için tehlike teşkil ettiği gerekçesiyle *Milli Türk Talebe Birliği* tarafından yasaklanması talebine varan olaylar yaşanmıştır. Şikâyetin üzerine *Sabah* yazarı Sabri Esat Siyavuşgil *Bir Dans Yüzünden* isimli yazısında dans üzerine bu kadar çok konuşmanın gereksizliğine değinmiş ve gençlerin milli kalkınma gibi daha önemli konulara yönelmesi gerektiğini vurgulamıştır (Bengi, 2020, ss. 44, 249).

Amerikan yaşamının eğlence kavramı olan *rock and roll*'a doğru bir yolculuk olarak tanımlanabilir (Öztürkmen, 1999, s. 182).

Ek olarak, büyük şehirlerde gazino kültürü ortaya çıkmış ve bu eğlence merkezlerinin sayısında büyük artış görülmüştür. Kırsaldan kente göç eden kesimin de tercih ettiği gazinolar bu yeni sınıfın hem kendi kökenlerini hem de Batılı dünyanın değerlerini bir arada yaşamak istediği yerlerden olmuştur. Böylece klasik Türk müziği de bu doğrultuda uyarlanmış ve ilk konserini 1951 yılında veren Zeki Müren dönemin en popüler klasik müzik sanatçılarından olmuştur (Stokes, 2012, ss. 54, 72). Zeki Müren, 1950'li yıllarda musikîden Türk Sanat Müziğine geçişi temsil eden ve böylece altmışlarda müzikte yaşanacak olan rönesansı başlatan kişi olarak kabul edilebilir (Bengi, 2016, s. 470). Ayrıca, Bengi'nin deyimiyle "1955'e gelindiğinde Zeki Müren, artık lüks eşya sınıfından sıyrılıp her eve girmeye başlayan, radyolardan sesi durmaksızın yankılanan, gazetelerinin ve radyo-magazin dergilerinin sayfalarından düşmeyen, bir sürü plak doldurmuş, iki filmde başrol oynamış popüler bir figürdü" (Bengi, 2016, s. 466). 1952 yılında *Çiçek* dergisinin *yegâne caz yıldızımız* olarak tanımladığı, ünlü Taksim Belediye Gazinosu'nda çıkan ve kendisini dinlemeye gelen Amerikan filosu askerlerini bile hayran bırakan Celal İnce de unutulmamalıdır. İnce'nin 1954'te imza attığı *Amerikan Dostluk Şarkısı* (The Song of Friendship) ise Amerika ile yakın ilişkilerin kurulduğu bu dönemde, yapılan Amerikan propagandasının naçizane örneklerindedir (Bengi, 2020, s. 62).⁴⁸ Ayrıca radyo da dönemin başlıca eğlence araçlarından biri olmuş, 1952 sonu itibariyle 546 bin 677 olan radyo sayısı 1956'da 1 milyonu aşmıştır. *Philips*, *Siemens* ve *Orion* gibi çok satan markaların reklamları gazete sayfalarını kaplamıştır (Bengi, 2020, s. 241). Radyonun yanında 33 devirli taş-plak çalan gramofon ve elektrikli gramofonlar popüler olmuş fakat bunlar genelde üst gelir grubuna hitap etmiştir (Alkan, 2016, s. 598).

Son olarak 1950'lerin eğlence hayatına gelen yeniliklerden biri sayılabilecek *Hula-Hoop* oyununu unutmamak gerekir. 1957 yılında Los Angeles'ta bir oyuncak şirketi tarafından üretilen bu oyuncağın Türkiye'ye gelişi büyük bir yankı uyandırmıştır. Nitekim, "Hula-hoop'dan zengin olanlar!", "Hula-hoop rock'n'roll'un yerini alıyor", "Dün Galatasaray'da bazı gençler Amerika'nın meşhur çemberini takarak Hula-Hup oynamışlardır. Hula-Hup çemberleri şehrimizde 920 kuruşa satılmaya başlamıştır.",

⁴⁸ Amerikan Dostluk Şarkısı için bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=0VYs5vwBiGs>

“Hula-hoop çemberleri yakında piyasaya arz ediliyor.” veya “Müjde. Şeklini bozmayan, Amerikan ölçülerine uygun, hakiki plastik: Hula Hoop çemberi satışa arz edilmiştir. Toptan satış yerleri: Sinbor Koll. Şti. Galata ve Beko Ticaret T.A.Ş. Beyoğlu”

Kaynak: Hürriyet, 19 Ekim 1958

Kaynak: Hürriyet, 6 Aralık 1958

şeklindeki haberlere 1958 yılında sıkça rastlanmıştır (Akçura, 2020). İstanbul'dan Anadolu'ya, Türkiye'nin birçok şehrine yayılan hula hoop oyunu için özel gösteriler ve yarışmalar düzenlenmiştir. Ankara'da Amerikalı bir çavuşun kızının hula hoop yaparken fenalaşması ve mide diyaframının patlaması sonucu hayatını kaybetmesi ise oyunun sağlığa zararlı olduğu yönünde haberlerin artmasına sebep olmuştur (Bengi, 2020, s. 131).

3.2.8. Hacıağalar

1950'li yıllar gündelik hayatı denilince kırsaldan kente göç eden, şehrin kenarında gecekondualarda yaşayan, yeni modern/Batılı hayat tarzına adapte olmaya çalışan ve *köyden indim şehire* sloganıyla eleştirilere konu olan bir kesimi de unutmamak gerekir (Şenol-Cantek, 2016, s. 434). Köyden kente göç eden Anadolu'luların büyük şehirde yaşadıkları dışlanmışlık, alay edilme ve aynı zamanda adapte olamama durumu dönemi anlatan romanlara da yansımıştır ki Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* ve onun devamı olan *Gurbet Kuşları* isimli romanı bunu en güzel şekilde yansıtmıştır. *Bereketli Topraklar Üzerinde*'de Ç. Köyünden Çukurova'ya çalışmaya giden üç arkadaşın hikayesi anlatılırken, *Gurbet Kuşları*'nda bu üç arkadaştan İflahsızın Yusuf'un oğlu Memed'in ellilerin ikinci yarısından sonra İstanbul'a çalışmak, para

kazanmak ve köydeki ailesini yanına alma ümidiyle şehre gitme hikayesi anlatılır. Orhan Kemal, köyden büyük şehre göçmüş bu kişilerin alay edilmesini ve şehirde istenmemesini Memed'in arkadaşı Kastamonulu ile gittiği kahvehanede yaşadıklarından sonra “büyük şehir insanının huyuydu bu. Köyünü, kentini bırakıp büyük şehre ekmek için düşmüş yaban bakışlı, bozuk üst başlı, şivesi bozuklarla alay ederler, onları büyük şehre yakışmayan taraflarından dolayı tefe alırlardı” sözleri ile ifade etmiştir (Kemal, 2019, ss. 182-183). Orhan Kemal (2019, s. 246) aynı romanında köylerinden kalkıp İstanbul'a gelen bu Gurbet Kuşları'nın Haydarpaşa Garı'ndan şehre girişlerini etkileyici bir biçimde tasvir etmiş ve İstanbul'da istenmeyen bu insanları şu şekilde anlatmıştır:

Büyük şehrin sevmediği hatta nefret ettiği insanlardı bunlar. İstanbul'u kılık kıyafetleri, yaban yaban bakışlarıyla çirkinleştiriyor hatta kirletiyorlardı. Vatandaş matandaş, zaten nazla niyazla gelen Batılı turistlerin midelerini bulandırmaya hakları yoktu, olamazdı, olmamalıydı. İşi hükümet önemle ele almalı, kanun çıkarmalı, sokmamalıydı büyük şehre! Bu çirkinlik, bu kir, bu pas “Milli ayıbımız” olabilirdi; bu ayıbın köylerde kalması, taşınınca köylere geri itilmesi “Milli ödev” olmalıydı!

Kırdan kente göç edip şehrin kenar mahallelerinde zorlu yaşam koşullarıyla beraber farklı bir kültüre de adapte olmaya çalışan kesimin yanı sıra göç edenlerin içlerinde birden zenginleşip kentin yüksek sosyetesinin içine dahil olmuş bir kesim daha vardır: *Hacıağalar*. Bu zengin toprak ağaları “zengin olmasına karşın büyükşehir adabına aşına olamamış, eğitimsiz, görgü kurallarından habersiz, eğlence hayatı ve kadınlara iştah duyan, bu uğurda servet harcamaktan çekinmeyen, gösterişçi erkek stereotipi” şeklinde tanımlanabilir (Şenol-Cantek, 2016, s. 434). Halide Edip de *Akile Hanım Sokağı*'nda (2017) İstanbul'un yüksek sosyete içerisine giren ve cemiyet hayatına adapte olmaya çalışırken komik hallere düşen hacıağa tiplemesinden bahsetmiştir. Romanın karakterlerinden Sadi Aslan'ın iş yapmak için tanıştığı hacıağanın merakı ve ısrarı üzerine *strip-tease* dansı izlemeye gitme hikayeleri anlatılmıştır.⁴⁹ Romanda İsmail Bey yani *hacıağa* şu şekilde tanıtılmıştır:

Vaktiyle ticaret hayatına sokak satıcısı olarak atılmış, sonradan milyoner hacıağalar arasına girip İstanbul'a intibak etmiş mâruf müteahhit [...]. Ağalıktan beyliğe sıçrayan bu Konyalı müteahhit, hiçbir tahsili olmadığı halde İstanbul'un münevver sınıfı arasında yaşamaya muvaffak olmuş, onların konuşma tarzını benimsemişti. Hatta ticari terimlerin

⁴⁹ Romana konu olan *strip-tease* dansı izleme macerası o dönem hacıağaların eğlence hayatına veya gazinolara olan düşkünlüklerini gösterir niteliktedir. Nitekim, 1950'lerde hacıağaların eğlence hayatlarında büyük paralar harcamaları gazino sahiplerinin de büyük paralar harcamasını beraberinde getirmiş ve gazinolarda çalışmak için birçok Ankara Radyosu sanatçısı İstanbul'a gelerek iktisadi bir değişim yaratmıştır (Cantek, 2005, s. 244).

Fransızcasını bile az çok beceriyordu. Her halde son yılların çok dikkate değer bir tipiydi (Adıvar, 2017, s. 164).

Romanda İstanbul'da edindiği konumdan bu şekilde bahsedilmesinin yanı sıra fiziksel özellikler olarak da bir hacıya tiplemesinin yapıldığı görülmektedir. Adıvar, müteahhit İsmail Bey'in fiziksel özelliklerini şöyle betimlemiştir: "Kıyafeti, boyunbağından pabuçlarına kadar gösterişsiz, fakat düzgün ve temiz bir İstanbul efendisinin tabii kılığının bir modeliydi. Şişmanlığa pek kaçmayan sağlam ve iri bünyesi, Anadolu toprağının mahsulü olduğunu hissettiriyordu" (Adıvar, 2017, s. 165). Görüldüğü üzere Adıvar, *hacıya*yı anlatırken İstanbul gibi modernleşmenin beşiği sayılan bir şehirde, Anadolu'dan gelen bu zengin ağaların yaşadıkları ikilemi ve eğrettiliklerini modern İstanbullu kıyafetleri içinde Anadolu tipinin nasıl kendini ele verdiğini betimleyerek ifade etmiştir. Hacıya tiplemesi dönemin şarkılarına dahi yansımıştır. Örneğin, Sema Moritz'in seslendirdiği *İstanbul Hatırası* (2008) isimli şarkının sözleri taşrada zenginleşip İstanbul'a gelerek, paralarını buradaki eğlence yerlerinde harcayan hacıağaları tamı tamına tasvir etmektedir. Şarkının sözleri ise şu şekildedir:

Taşradan gelmişti adamın biri.
 Tamam, benim için yüzülecek ensesi hem kalın bir beydi.
 Ama eti butu fazlaca yağlı, sanki kalbe ezelden bana bağlı,
 Ceplerinde papelleri pek pek çok,
 Aptaldır şüphem yok, göğsümü süzdüm, cilveli kıırtım sevindi.
 Sokuldum yanına dedim: Gezelim olmaz mı güzelim,
 O koca kolumu omzuma koy, sual yok.
 Kol kola giderken biz girdik bir bara,
 Sızdırdım cebinden avuçla para, zavallıya içirdim,
 Dünyasından geçirdim.
 Yola girmişti bütün benim işler.
 Aldırdım elbiseler, İpekliler hem neler,
 Polinor marka son model gramafon plaklar.
 Sevmişti beni elbet, yaşadık uzun müddet.
 Memlekete gidecekti nihayet.
 Bıraktım ben onda çok tatlı bir hatıra.
 Aklı kaldı unutulmaz güzel İstanbul'da (Moritz, 2008).

Tüm bunlara ek olarak, İstanbul gibi büyük ve eğlence hayatı hareketli şehirlere gelen bu *hacıağalar* Erken Cumhuriyet döneminin eleştiri konusu olan *bobstilleri* andırmaktadır. Kısacası *bobstil* ve *hacıya* tiplmeleri kültürel olarak Batı'ya özenme durumuyla ortaya çıkmış bir yozlaşma halini temsil eden iki ayrı uç örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenol-Cantek, 2016, s. 435). Sonuç olarak, köyden kente göç etmiş iki ayrı insan grubundan söz edilebilir. Birincisi, çalışmak ve köydeki ailesine

para göndermek ya da onları da yanlarına alabilmek için göç eden şehrin yoksul mahallelerinde yaşayan Anadolulular, ikincisi ise Anadolu'da zenginleşip İstanbul'un renkli hayatına dahil olmak için gelmiş *hacıağalar*. İki grupta da büyük şehre uyum sağlayamama, kılık kıyafet veya şiveleri ile kendilerini ele verme ve bu yüzden de alaya alınma durumu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, bu bölümde 1950'li yılların siyasal hayatına kısaca değinildikten sonra dönemin gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümler incelendi. Söz konusu dönemde kılık kıyafetten yeme içmeye, kullanılan eşyalardan eğlence hayatına kadar gündelik hayatın sıradan pratiklerinde bir değişim rüzgarının yaşandığı belirtildi. Böylece, DP'nin seçimleri kazanmasıyla çok partili hayata geçiş yaparak yeni bir siyasal hayata giriş yapan Türkiye'nin sosyal hayatında da pek çok yenilikle karşılaştığı, gündelik hayat pratiklerinde Amerikan hayat tarzının hâkim olmaya başladığı ve bir tür *Amerikanlaşmanın* gerçekleştiği görülmüş oldu. Bir sonraki bölümde, teorik çerçeveye bağlantılı olarak ve sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen bulgular ışığında, 1950'lerde yaşanan *Amerikanlaşma* Adana ili özelinde incelenecektir. Zira, Adana 1950'lerde Türkiye genelinde hâkim olmaya başlayan Amerikan hayat tarzının en somut örneklerinin görüldüğü ve yaşanan değişimin en derinden hissedildiği yerlerin başında gelmiştir.

4. BÖLÜM

1950'Lİ YILLARDA ADANA'DA GÜNDELİK HAYAT VE SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

4.1. ADANA'NIN ÇALIŞMA İÇİN ÖNEMİ

Tarihi, kültürü ve yemekleri ile her zaman isminden bahsedilen önemli şehirlerden biri olan Adana, 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal dönüşümden büyük ölçüde etkilenen kentlerden biri olmuştur. 1950'lerde bölgenin bereketli topraklarına dönemin tarım politikaları da eklenince Adana hızlı bir şekilde kalkınmış ve ekonomisi zengin bir şehir haline gelmiştir. Ekonomik anlamda yaşanan bu zenginleşme dönemin siyasal politikalarıyla ve *Amerikanlaşma* etkisiyle de birleşince Adana 1950'lerin Türkiye'sine dair önemli ip uçları veren ve araştırma yapmaya elverişli bir yer haline gelmiştir. Bu özellikleri sayesinde, 1950'lerde gündelik hayatta yaşanan dönüşüm İstanbul gibi büyük bir şehirde nasıl derinden hissedildiye, Adana'da da o derece yoğun bir biçimde hissedilebilmiştir.

Öncelikle, DP hükümetinin uyguladığı Amerikan yanlısı politikalar, özellikle Marshall Yardımı'nın uygulamaya konması gibi gelişmeler tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana'da da değişimi beraberinde getirmiştir. İktisadi ve politik gelişmelerle beraber gündelik hayatta yaşanan bu değişimler elbette Adana'ya da yoğun bir şekilde yansımıştır. Fakat Adana'yı özel yapan, yani 1950'li yılları araştırmak için önemli ve elverişli bir kent kılan önemli bir boyut daha vardır ki o da şehirde kurulan *İncirlik Üssü*'dür. Zira, daha sonra da görülebileceği gibi çalışma kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmelerinde de Adana'da o yıllarda gündelik hayatta yaşanan değişimin en önemli sebeplerinin başında İncirlik Üssü'nün geldiği ve orada görevli Amerikalı askerler ile onların ailelerinin gündelik hayata büyük etkisinin olduğu tespit edilmiştir. İncirlik Üssü'nün yapım aşamasında yavaş yavaş şehre gelmeye başlayan Amerikalılar, Adana halkı ile iç içe yaşamış ve gündelik hayatın dönüşmesinde ve modern tüketim toplumuna evriliş aşamasında değişen gündelik hayat pratiklerinde etkili olmuşlardır. Böylece, gündelik hayatın değişime uğramasında etkili olan ilk faktör, yaşanan ekonomik refah ve bunun şehre getirdiği zenginliktir denebilir. Kentte yaşanan ekonomik kalkınma ve refah

sonucunda gündelik hayatta yaşanan değişimlerin yanında, ikinci olarak, dönemin *Amerikanlaşma* politikaları da Adana'da yankısını bulmuş ve gündelik hayatın dönüşümünde önemli rol oynamıştır. Batı bloğuna dahil olma amacıyla izlenen Amerikan yanlısı politikalarla bağlantılı olarak, özellikle kentte kurulan İncirlik Üssü gündelik hayatta yaşanan değişimlerin başlıca etkeni olmuştur. Sonuç olarak, 1950'lerde Türkiye'nin gündelik hayatında yaşanan değişimler Adana'da hem ülke genelinde yaşanan değişim ve dönüşüm sebebiyle bütünü bir parçası olarak hem de özel olarak şehirde bulunan İncirlik Üssü sebebiyle oldukça derinden hissedilmiştir. Ekonomik kalkınma ve dönemin tarım politikalarının bölgenin bereketli topraklarına avantaj sağlaması kentin zenginleşmesine katkıda bulunmuş, şehirde kurulan İncirlik Üssü de bu kalkınmanın üzerine gündelik hayatı dönüştüren en önemli etkenlerden olmuştur. Bu sebeplerden ötürü, Adana 1950'ler Türkiye'sini araştırma ve anlamada kullanılabilecek incelemeye oldukça elverişli bir kenttir.

1950'lerde Adana'nın gündelik hayatında yaşanan bu değişim ve dönüşümlerin izini konu hakkında yazılmış, literatürde yer alan kitap ve makalelerin yanı sıra dönemin gazete ve dergilerinden, romanlarından, filmlerinden ya da kişisel hatıratlardan sürmek mümkündür. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde konu hakkında yazılmış diğer yazılı kaynaklarla da desteklenerek, sözlü tarih yöntemi ile o dönemi bizzat yaşamış kişilerden elde edilen bulgularla 1950'ler Adana'sının gündelik hayatında ne gibi değişimler olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

4.2. ADANA'NIN TARİHİ

Adana bölgesi yüzyıllar boyunca konumu itibarıyla önem verilen yerlerden olmuştur. Adana'nın bulunduğu konum, iklim özellikleri ve bereketli toprakları kentin her daim özel bir yere sahip olmasında önemli rol oynamıştır. Adana Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nde yer alan kalabalık şehirlerinden biridir.⁵⁰ Etnik çeşitliliği, yemekleri, tarihi ve kültürel özellikleri ile önemli bir yere sahiptir. Adana denilince pamuğu, yemekleri bilhassa kebabı, Taş Köprüsü, Seyhan Barajı, portakal çiçekleri ve festivalleri gibi pek çok özelliği akıllara gelmektedir. Tüm bunların yanı sıra Yılmaz Güney, Abidin Dino,

⁵⁰ TÜİK 2019 verilerine göre 2.237.940 kişilik nüfusu ile Antalya'dan sonra altıncı sırada yer alan en kalabalık şehir Adana'dır ("Temel İstatistikler", 2019). Adana 1867 yılında il haline getirilmiş, 1871 yılında Adana Belediyesi kurulmuştur. Adana Belediyesi 5 Haziran 1986 tarihinde çıkarılan 3306 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesi statüsüne girmiştir. Başlangıçta Seyhan ve Yüreğir olmak üzere iki merkez ilçe oluşturulan Adana ilinin günümüzde beş merkez ilçesi vardır (Tarihçe, 2020).

Yaşar Kemal veya Orhan Kemal gibi pek çok sanatçı ve yazar da Adana'nın simgelerinden olmuşlardır. Şehrin ayırt edici özellikleri ve simgeleri bir yana, Adana'nın tarihsel olarak da köklü bir geçmişi olduğu unutulmamalıdır.

Gazeteci-yazar Çetin Yiğenoğlu, Adana'nın tarihini üç liberal dalgayla açıklamıştır. Birincisi, Çukurova'nın pamuk tarımına açıldığı 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması ile İngiliz tacirlerin bölgeye el attığı dönemdir. Bu dönemde ayrıca Amerikan İç Savaşı'nın (1861) çıkmasıyla Amerika pamuk üretimindeki liderliğini kaybetmiş bu da bölgenin potansiyelini bir hayli arttırmıştır. İkinci dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarımın modernleşmesiyle gerçekleşen verimin arttığı dönemdir. Bu dönemde Adana yoğun bir şekilde göç almış ve kapitalizm kente nüfuz etmiştir. Adana bu dönemde Celal Bayar'ın *her mahallede bir milyoner* yaratma vaadinin gerçekleşmeye en yaklaştığı yerdir. Üçüncü dönem ise, 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye ekonomisinin yeni bir evreye girdiği dönemdir (H. Kozanoğlu, 2016, ss. 212-214). Tez kapsamında incelenen dönem ikinci dönem olarak adlandırılan, Adana'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan ve 1950-1960 arasını kapsayan dönemdir.

Modern Adana şehrinin ilk yerleşim yeri Çukurova'nın orta yerinde, Seyhan Nehri'nin kıyısında Tepebağ olarak adlandırılan bölgedir. Günümüz Adana şehri Seyhan nehrinden, savaş ve depremlerden korunmak için yüksekçe bir tepede yer alan ve güvenli bir yer olan ve Tepebağ denilen bu bölgede kurulmaya başlanmıştır (Ersöz, 2017, ss. 5-6). Akdeniz sahilleri ve Kilikya olarak da bilinen Adana şehrinin bulunduğu bu bölge genellikle Çukurova bölgesi ya da sadece Çukurova olarak da anılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada Adana şehrinin tarihinden bahsedilirken Çukurova bölgesi veya Çukurova ismi de zaman zaman kullanılacaktır.

Çukurova bölgesinin tarihine bakıldığında Adana, Ramazanoğulları Beyliği'nden Osmanlı Devleti'ne geçmeden önce Hititler, Asurlular, Pers İmparatorluğu, Helenistik Dönem, Roma İmparatorluğu, Bizans, Selçuklular ve Memlükler gibi pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Kentin isminin *Adad* ile başlayıp ve *Adanus*, *Ezene*, *Batana* ve *Edene*'den *Adana*'ya evrildiği söylenmektedir. Efsaneye göre ise gök tanrısı Uranüs'ün *Adanus* ve *Sarus* adındaki iki oğlunun savaşarak Adana civarına gelmesi sonucu *Adanus*'un adını şehre, *Sarus*'un da Seyhan nehrine verdiği söylenmektedir (Habora, 2009, ss. 30, 96).

Osmanlı Devleti Adana ve çevresini 1517’de Ramazanoğulları Beyliği’nden savaşımsız bir şekilde aldıktan sonra, bölgede Ramazanoğulları’nın valiliği altındaki yönetim 1608 yılına kadar devam etmiştir (Emiroğlu, 2016, s. 268). Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında kalan Adana bölgesi, Birinci Dünya Savaşı’nda kısa süreliğine Fransızların kontrolüne geçse de Kurtuluş Savaşı ile birlikte 1922 yılında Fransızlar bölgeden çekilmişlerdir.” (Yurtsever, 2017, s. 168).

4.2.1. Adana’nın Göç Alan Kozmopolit Yapısı

Bölgede, Osmanlı döneminde zaman zaman isyanlara da sebep olan iskân politikaları uygulanmıştır. Güneydoğudan kaçan göçebe aşiretler, Türkmen ve Yörük gruplar iskân politikalarına tabi tutulmuş ve bölgeye yerleştirilmeye çalışılmışlardır. Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan oldukça önemli aktörler olan ve Osmanlı Devleti’nin yerleştirme planlarına karşı çıkan bu gruplar, göçebe-hayvancı yaşam biçiminde direnmişler ve uzun yıllar boyunca bölgede gerilime sebep olmuşlardır (Aydın, 2016, s. 113). Bölgenin göç alan hareketli yapısı etnik çeşitlilik bakımından Adana’nın renkli bir yapıya sahip olmasına sebep olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda Türkler, Türkmenler, Araplar, Nusayriler, Ermeniler ve Kürtlerden oluşan kabilelerin kentin etnik çeşitliliğini gözler önüne serdiği Batılı seyyahların eserlerinden de görülmektedir (Gümüş, 2016, s. 76). Örneğin, Ener’e göre (1993), 1850’lerde “Çukurova’nın halkı ırk ve mezhep bakımından çok karışık ve çeşitlidir. Kentlerde Türkler, Rum ve Ermeniler otururlar. Bir de (Levant)ler vardır ki... esas itibarıyla Yunanlılardır [...]” (Aktaran: Gümüş, 2016, s. 80). Çukurova bölgesinin etnik çeşitliliği Osmanlı döneminden sonra Cumhuriyet döneminde de sürekliliğini korumuştur. Örneğin, araştırmanın ele aldığı zaman dilimi olan 1950’li yıllara bakıldığında, çocukluğunda babasının berber dükkanının da içinde bulunduğu pasaja dair anılarından bahseden Özgentürk (2016, s. 26), Adana’ya miras kalan etnik yapıdaki bu çeşitliliği ve kentin kozmopolit yapısı içerisinde uyumlu bir şekilde yaşamlarını sürdüren insanları şu sözleriyle ifade etmektedir:

Bu pasajda terzi, berber, kolonyacı... farklı işler yapan insanlar çalışırdı. Bunların arasında Ermeniler, Kürtler, Araplar, Yahudiler, Türkler vardı. Bu pasaj Beyrut gibiydi. Âmin Maoluf’un romanlarını okurken sıkça bu pasajı hatırlamışım. Çok uluslu bir pasajdı bu. Çocukluğum ve ilk gençlik yıllarım, din, dil ve ulus açısından birbirleriyle hiçbir problemi olmayan bu topluluğun içinde geçti. [...] Adana’daysa her anlamda iç içeydi farklı kültürel/ulusal kökenden gelen insanlar. Para biriktirip gidip pasta aldığım

pastacı Dimitri adında bir Rum'du mesela. Adana'da o yıllarda farklılıklar arasındaki temas hiçbir şekilde kesilmiyordu. Sentetik bir ayrılmadan çok organik bir bütünlüktü.

Osmanlı döneminden miras kalan bu çok etnikli yapının getirdiği gündelik hayattaki çok renklilik Cumhuriyet döneminde gerçekleşen göçlerle birlikte daha da derinleşmiştir. Çukurova bölgesinde ilki Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşen ve aşiretlerle gerilime sebep olan iskân politikaları, ikincisi ise 1950'lerden itibaren Batı'dan Çukurova'ya gelip yerleşen Yörükler olmak üzere bölgede iki yerleşme dalgasının yaşandığı bilinmektedir (Aydın, 2016, s. 139). Daha sonraki dönemlerde ise, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, daha çok mevsimlik işçi göçleri görülmüştür. Bölgenin verimli ve tarıma elverişli toprakları kentin göç almasında en önemli sebeplerdendir. Romanlara ve filmlere konu olan *ırgatlık* yani tarım işçiliği bölgede en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde pastoral hayat yapısının bozulması, kıl keçiciliğinin önemini kaybetmesi ve Çukurova gibi verimli yerlerin ucuz iş gücüne ihtiyaç duyması ırgatlığı bu bölgede önemli bir geçim kolu yapmıştır (Gümüş, 2016, ss. 90-91). *Mevsimlik, geçici ve gezici* diye de anılan bu tarım işçilerinin, 1950'li yıllarda Çukurova'ya göç etmeleri ile birlikte başlayan kır-kent ikilemi ve bu ikilemin beraberinde getirdiği kültürel çatışma gündelik hayatın önemli bir boyutunu gözler önüne sermektedir.

4.2.2. Adana ve Pamuk

Adana, Osmanlı Devleti'nden bu yana tarım ve ticarete canlılık göstererek bölge ekonomisine katkıda bulunmuştur. Adana'nın ekonomik anlamda özel bir yere sahip olmasında pamuk üretiminin etkisi inkâr edilemez. Pamuk üretimi ve tarımın gelişmeye başlaması Kavalalılar'ın bölgeye egemen olduğu dönemde başlamış ve çeşitli projelerle pamuğun yanında buğday, arpa, şeker kamışı gibi ürünlerin kalitesinin artırılması hedeflenmiştir (Emiroğlu, 2016, s. 270). Pamuğun bölgede önemli bir ihraç ürünü haline gelmesi ise asıl olarak dünyanın önde gelen pamuk üreticilerinden Amerika'nın 1861 yılında çıkan iç savaş sonucu pamuk üretim liderliğini kaybetmesi ile gerçekleşmiştir. Amerikan İç Savaşı (1861) sonucunda İngiltere gibi ülkeler pamuk üreten başka yerleri keşfe yönelmişlerdir. Adana'nın pamuk yetiştiriciliğindeki önemi bu dönemde anlaşılmış ve Adana dünyadaki pamuk kıtlığına çare olmuştur (Yaktı, 2013, s. 273). Bu tarihten sonra pamuk üretimi Adana'da başlıca geçim kaynağı olmuş ve ticarete hayati öneme sahip bir ürün haline gelmiştir. Örneğin, Birinci Dünya

Savaşı'ndan önce Adana'daki pamuk tarımıyla ilgilenen Almanlar burada şirket kurmuş, pamuk ekicilerine krediler vermiş, tohum ve makineler sağlamışlardır. 1916 yılına kadar Adana'daki pamuğun en büyük alıcısı Almanlar olmuştur (Korhan, 2019, s. 60). Birinci Dünya Savaşı arifesinde doğal afetler, çekirge istilası ve iş gücü eksikliği gibi sebeplerle pamuk hasadında büyük bir düşüş yaşansa da 20. yüzyılda tarımda mekanizasyon ile buharla çalışan makineler ve pulluk çekimine yarayan lokomotifler ile bunun üstesinden gelinmiş ve Adana'da pamuk tekrar eski önemine kavuşmuştur (Toprak, 2009, ss. 70-72). Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk kez 1924 yılında Adana Ticaret Borsası öncülüğünde toplanan Adana Pamuk Kongresi de bölgede pamuğa verilen değer önemli bir göstergesidir (Yurtsever, 2017, s. 207). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da pamuk üretimi, diğer pek çok tarım ürünüyle birlikte, kent ekonomisinde önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca pamuk bölgede sanayinin gelişmesinde de etkili olmuş ve yağ, sabun, iplik, elyaf ve tekstil gibi pamuğun yan ürünleri sayesinde sanayi sektöründe büyük bir atılım yaşanmıştır (Emiroğlu, 2016, s. 267). 1940'lı yıllara kadar Adana sanayisinin belkemiğini oluşturan pamuk işleme tesisleri teknolojinin de ilerlemesiyle büyük gelişme göstermiş ve 1950'lerden başlayarak dokuma ve yağ sanayiye odaklanılmıştır (Emiroğlu, 2016, s. 296).

Çalışmanın konusu olan 1950'li yıllar Adana'sında pamuk ve pamuğa dayalı sanayi oldukça önemlidir. 1950'ler Adana'sı denilince akla gelen pamuk işçileri, dönemin en önemli yazarlarından, kendisi de Adanalı olan Orhan Kemal'in eserlerine de yansımıştır. Çelik'in (2016, s. 48) de söylediği gibi Orhan Kemal'de "[...] pamuk bir biçimde romanların ve şehrin her yerinde karşımıza çıkar. Şehre pamuk tarlalarından girmiş, asfalta çıkmadan önce pamuk balyaları taşıyan kamyonların tozunu yutmuştuk. Çarşıya vardığımızda da karşımıza toptancılar, perakendeciler çıkar. Fabrikadan alınan top top bezler eline, ayağına çabuk terziler marifetiyle kesilip biçilerek bekar çamaşırı, don gömlek haline getirilir buradaki iç içe dükkanlarda". Özetle, Orhan Kemal'in eserlerinde; Adana denilince akla gelen pamuk, şehre ırgatlık için göç eden işçiler, bu işçinin hızla gelişmekte olan bu büyük şehirde modern dünyaya adapte olma çabası ve yine bu işçinin gündelik hayatta yaşadığı ikilem net bir biçimde görülmektedir.

4.2.3. DP'li Yıllarda Adana

Adana'nın, 1950'lerde yaşanan ekonomik kalkınma ve sanayileşme sonucu giderek daha da önemli kentlerden biri haline geldiği belirtilmişti. 14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı CHP'den devralan DP, Adana'da da oyların büyük çoğunluğunu almayı başarmıştır.⁵¹ Adana halkı için, özellikle de bölgenin büyük toprak sahipleri için, *Demirkıratlar* adeta kurtarıcı olmuşlardır. Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan bu şehirde, çiftçiye verilen kredi vb. kolaylıklara Tek Parti devrinin toprak vergilerinin kaldırılması gibi politikalar da eklenince DP hükümeti Adana halkından büyük destek almıştır. Sonuçta, 1950'li yılların başlarında tarımda modernleşme hareketleri ile verimlilik artmış, Marshall Yardımı ile traktörler gelmiş, Seyhan Barajı inşa edilmiş ve hızlı bir şekilde göç alarak refaha kavuşan bir Adana kenti ortaya çıkmıştır (H. Kozanoğlu, 2016, s. 214). Daha 1950'lerin başlarındayken, tarımda makinalaşma, ucuz kredi ve makine ithalatı veya Kore Savaşı'nın⁵² getirdiği fiyat canlanması gibi gelişmeler büyük toprak sahibi ailelerin zenginleşmesini ve sanayiye yatırım yapmalarını sağlamıştır. O dönem yaşanan zenginleşmeden payını alan bu aileler Türkiye sanayiine uzun yıllar hâkim olacaktır (Zürcher, 2000, s. 331).

4.3. 1950'LERDE ADANA'DA GÜNDELİK HAYAT

4.3.1. Türkiye Genelinde Yaşanan Değişimlerin Adana'daki Yansımaları

4.3.1.1. Traktör ve Otomobil

1950'lerde Türkiye genelinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve ABD ile kurulan yakın ilişkiler sonucunda gündelik hayatta görülen yenilikler Adana'da da yankısını bulmuştur. Tarım ve sanayiye öncelik verilmesiyle değişen iktisadi yaşam koşulları sosyal hayata da yansımış ve böylece canlı ve hareketli bir sosyal yaşam ortaya

⁵¹1950, 1954 ve 1957 yılları seçim çevrelerine göre seçim sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007>

⁵² Kore Savaşı iki açıdan pamuğun öneminin artmasına sebep olmuştur. Birincisi ordunun giysi ihtiyacının karşılandığı tekstil alanında, ikincisi ise yine ordunun ihtiyacı olan barut üretiminde kullanıldığından pamuğa olan talebi arttırmıştır (Gülalp, 2007, s. 96).

çıkmıştır (Madendağ, 2018a, s. 82). Örneğin, ABD öncülüğünde gerçekleşen ekonomik gelişmelerden Marshall Yardımı'nın tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana üzerinde yaptığı etki de unutulmamalıdır. *Marshall Yardımıyla* Türkiye'ye yeni giren Amerikan mallarının başında traktörün geldiğinden bahsedilmiştir. Ekonomisi tarıma dayalı olan şehirlerin başında gelen Adana'da da traktör sayısı bir anda artmış ve kentin yeni bir evreye girmesinde ön ayak olmuştur. Üretimi arttırması bir yana, traktör kullanımının yaygınlaşması bu makinanın amacı dışında kullanımına da sebep olmuştur. Yaşar Kemal 1949'dan itibaren traktörün Türkiye'ye, özelde ise Çukurova topraklarına girişiyle yaşanan ilginçlikleri şöyle anlatmıştır:

Traktör, Çukurova'da insanın hayatına öylesine karışmış ki, onu öküz yerine, at, eşek, araba ve bicümle taşıtlar yerine kullanıyorlar. Yalnız bu kadar mı? Çukurovada traktör öyle yerlerde, öyle hallerde kullanılıyor ki, hayretten insanın parmağı ağzında kalır. Bazı zenginler, traktörü ihtiyaç için değil de renkleri biçimleri için alıyorlar. Bir zengin dostumla, bir gün kasabadan Adanaya gitmiştik. Caddelerde gezerken, yolumuz bir acentanın önüne düştü. Camdan, renk renk traktörler görünüyordu. Zengin dostum içeri girdi. Bir kırmızı traktörü almak için pazarlığa girişti: "Yahu," dedim. "Senin iki tane traktörün yok muydu?" Cevap verdi: "Çocuk, kırmızısını da istedi." Bunun dışında başka acayiplikler de oluyor. Eskiden düğünlerde ata binip cirit oynarlardı. Seğmenler, gelinin etrafında dört dönerlerdi. Şimdi burada da atın yerini traktör almıştır. Bir düğün alayı gördüm; römork takılmış, süslenmiş traktörlerden ibaretti ve davul zurnalarla kasabanın içinden görülmemiş bir şekilde geçip gitti. Adanada yazlık barların önünde, römork takılmış traktör dizileri bekler. Traktörün başına gelenler, yalnız bunlardan da ibaret değildir. Mesela beş altı, on traktörü bir araya getirip aynen at yarışları gibi yarış yaptırıyorlar. Bir acayip hadise daha ki, Yüreğir toprağında aynen vaki olmuştur. İki köy halkı bahse tutuşmuşlar: "Sizin köyün traktörü güçlü ama; bizim köyünkü daha güçlü.." Ve iki köyden en güçlü iki traktörü seçip, tarlada bunları birbirine bağlayarak çekmişler. Yani, traktör güreşi. Davullarla; zurnalarla iki köy halkı arasında traktör güreşi... (Kemal, 1976, ss. 493-494).

Görüldüğü üzere, traktör kullanımının yaygınlaşması ve bunun ihtiyaçtan öteye geçmesi gündelik hayatta ilginç manzaraları beraberinde getirmiştir. Görüşmecilerden Gülalp de traktörün gelişimiyle yaşanan gelişmeleri ve taşıma aracı olarak kullanımını şöyle ifade etmektedir:

Traktörün gelmesi çiftçiye büyük bir destek oldu. Yani, ürünün artmasına sebep oldu. Çünkü pullukla tarlanın sürülmesi başka, traktörle sürülmesi başka. Verim arttı. Dolayısıyla, şimdi traktör taşıyıcı bir araç, yani dört tekerlekli. Adam köyden şehre gelecek neyle gelsin? Yani kağnıyla mı gelsin. Traktörüyle geliyor yani (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

1950'ler Adana'sında traktörle beraber otomobil sayısında da bir artış olmuş ve Amerikan arabaları modası başlamıştır. Yaşar Kemal, Çukurova'da traktörden sonra

çıkan otomobil modasını şöyle anlatır: “Bir traktör hummasıdır sardı Çukurova’yı... Sonra otomobillerle doldu şehir. Eskiden tek tük tentesi bozuk, arkasından bir fabrika kadar duman fişkirtan bozuk otomobiller görürdün bozuk caddelerde. Caddeler son model otomobillerle doldu” (Kemal, 1976, s. 491). 1950’li yıllarda Amerika’dan ithal edilen otomobiller arasında Chevrolet tipi otomobillerin yanı sıra zenginlerin tercih ettiği Cadillac’lar da vardır. Hatta Adanalı bazı zenginlerin Cadillac arabaya olan merakının karikatüristlerin diline düştüğü, tarlayı bile öküz olmayınca Cadillac araba ile sürdüklerine dair hikâyeler üretilmiştir (Gülalp, 2007, s. 98). Görüşmelerde de o dönemin modası Amerikan arabalarının Adana’daki etkisi şu şekilde dile getirilmiştir:

İşte o zaman Adanalının eline fazla para geçti mi yine karikatürler başladı. Efendim, sigarasını parayla yakıyor da yok Cadillacla tarlaları çift sürüyor falan diye. Böyle karikatürler çıktı o zamanlar (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

1950’lerdeki bu değişim ve lüks otomobil tutkusunun Adana’yı nasıl kasıp kavurduğu başka bir görüşmeci tarafından ise şu şekilde ifade edilmiştir:

50’li yıllarda Türkiye’de otomobil çok azdı. Fakat Adana’da, 50’li yıllarda Türkiye’de, İstanbul’da Ankara’da olmayan otomobiller Adana’da vardı. İncirlik’te Amerikalılar getirirlerdi. 50’li yıllarda Adana’daki lüks Amerikan otomobilleri nerdeyse bütün Türkiye’deki sayıdan belki daha fazla belki eşitti. Önceleri satamıyorlardı. Sonra satmaya başladılar. Halk süratle araba almaya başladı. Araba düşkünü oldular. Yani korkunç bir değişim oldu. Millet at arabasından faytondan otomobile geçti (Yalçın, Emekli Müze Müdürü, 74).

Habora (2009, s. 104) da 1950’lerde Amerikan arabalarının Adana’ya gelişini filmlerde gördükleri Amerikan Jeeplerinin ortalıkta boy göstermeye başladığı şeklinde ifade ederek anılarına kaydetmiştir. Sonuç olarak, Adana’nın gündelik hayatında yaşanan en büyük değişimlerden biri şehre yeni gelen traktörler ve otomobiller olmuştur. Adana halkının yeni yeni tanışmaya başladığı bu Amerikan malları o dönem çocukluk çağında olan görüşmecilerin hemen hemen hepsinin hafızalarında yer etmiştir.

4.3.1.2. Hacıağalar

Adana’da canlanan ekonomik hayat beraberinde büyük bir zengin kesimi ortaya çıkarmıştır. Genelini toprak ağalarının oluşturduğu bu zengin kişiler *hacıağa* tiplemesinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. 1950’lerde birden zenginleşen ve Adana ile özdeşleşen fabrikatör hacıağa tiplemesi şu şekilde özetlenebilir:

50'lere kadar ti'ye alınan, gülünçleştirilen zengin tiplemesinin Kayserili tüccar olduğunu görürüz. Doğaldır. Sanayileşmesi zayıf kalmış bir ülkede, servet tüccarların elinde bulunur ve 'uyanık tüccar' tipinin simgesi Kayserilidir. Sonra Türkiye ufak ufak sanayileşmeye başlar. Tarıma bağlı sanayileşme ön plana çıkar. Uçsuz bucaksız pamuk tarlalarıyla Adana, bu sanayileşme hamlesinin önemli merkezlerinden biri olur. Artık zenginler, 'fabrikatörler'dir. Komedinin, mizahın odağındaki güçlü ve gülünç tip ise Adanalı fabrikatördür. '60'ların siyah beyaz komedi filmlerinde Adanalı fabrikatör ile ailesi bol bol karşımıza çıkar. Fabrikatör olmuş ama hacıağalıktan kurtulamamış bir baba, serseri ve çapkın oğulları, belalı kızları, pavyon sahneleri, gazino sahneler, kavga-döğüş, sansürün izin verdiği argo, küfür... (C. Kozanoğlu, 2016, s. 173).

Adana'nın simgesi haline gelen Çukurovalı-Adanalı toprak sahibi hacıağalar kazandıkları büyük paralar ile İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göç etmişler ve buraların eğlence hayatlarında, barlarda, gazinolarda veya pavyonlarda görünür olmaya başlamışlardır. Alaya alınan ve mizahi metinlerle karikatürlerde sıkça karşılaşılan hacıağaların, kurnaz görünümüne rağmen kadın satıcıları, fahişeler ve gazino sahipleri tarafından kandırılmaları, taşralı görüntüleri ve şehre olan uyumsuzlukları karikatürlere konu olmalarına sebep olan özelliklerindedir (Cantek, 2005, ss. 241-242).

Eğlence hayatının sıkça karşılaşılan simalarından olan *hacıağalar* zaman zaman tepki çekerek eleştirilmişlerdir. Sözlü tarih görüşmelerinde de görüşmeciler *hacıağa* tiplemesinden bahsetmişlerdir. 1950'lerde Adana'da giderek zenginleşen bu toprak ağalarının servetlerini yine o dönem Adana'da da açılan pavyonlarda ve çeşitli eğlence mekanlarında harcadıkları belirtilmiştir (Ali Şakir, İş Adamı, 74). Bu durumun özellikle pamukla gelen zenginleşme sonucunda ortaya çıktığını vurgulayan Veysel Bey, zengin ağaların eğlence hayatına olan düşkünlüğüne şu şekilde değinmiştir: "Pamuk bu kadar para ediyorsa Çukurovalı napıcak kazandığı parayı? Harcıcak. Gece hayatında, eğlence hayatından tutun da birçok konuda sanayi yatırımları yapılmasına da vasıta olmuştur." (Veysel, Emekli Memur, 81). Görüşmecilerden Tayfun Bey, *hacıağaların* eskiden kalma tarıma dayalı toprak zenginleri olduklarını, fakat DP döneminde daha da zenginleştiklerini ve pavyonlara sık sık gittiklerini belirtmiştir. Sonuç olarak, 1950'li yıllar Tekerek'in (2016, s. 312) de ifade ettiği gibi: "Beyaz altın pamuğun nimetlerinden yararlanan Adanalı zenginlerin, kumarhanelerden gece kulüplerine, barlardan pavyonlara, İstanbul'dan Cannes'a uzanan dillere destan eğlence seansları, sınırsız para savurmanın, hovardalığın bu dönemdeki yansımalarıdır."

4.3.1.3. Kristal Palas ve Şehir Kulüpleri

Adana'da 1950'lerde modernleşme ve Batılılaşma rüzgarıyla yeni bir kültürün benimsenmeye başlamasında ve gündelik hayatta görülen değişimlerde *Kristal Palas* isimli otelin açılmasının payı büyüktür. 1950'lerde açılan Kristal Palas isimli bu otelin cam kaplı bir teras katının olduğunu ve bu katın lokanta ve gazino olarak kullanıldığını belirten Gülalp, anılarını anlattığı kitabında otele dair şunları söylemiştir:

Başlangıçta müzikli lokanta olarak faaliyete geçti. Akşam yemeğinde canlı müzik var. Yemek esnasında hafif batı müziği, yemekten sonra dans parçaları çalıyorlar. Bu şekilde hem hoşça yemek yenilen hem de dans edilerek eğlenilebilen bir mekân oluştu. O sıralarda Amerikan filmlerinde görmeye alıştığımız danslı yemek yenilen lokantalar gibi. Buna benzer bir uygulamayı öğrenci iken İstanbul'daki Taksim Belediye Gazinosu'nda görmüştüm (Gülalp, 2007, s. 129).

1950'li yıllarda Kristal Palas,

Kaynak:

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=46361&start=75>

Kristal Palas örneği Batılı yaşam tarzının bir parçası olarak Batılılar gibi eğlenme kültürünü Adana'ya taşımış ve o günü yaşayanların hafızalarına modern bir biçimde müzik eşliğinde yemek yeme kültürü olarak kazınmıştır. Bu bağlamda, 1955'te İstanbul'da açılan Hilton Oteli ile Kristal Palas arasında bir benzerlik kurulabilir. İki otel de Türkiye'ye yeni yeni hâkim olmaya başlayan Batılı eğlence anlayışının birer göstergesidir. Bu bağlamda Kristal Palas *Hiltonizmin* Adana'daki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Şehir kulüpleri, Kristal Palas'ın modern tarzdaki teras katında olduğu gibi boş zamanı değerlendirmede sıkça tercih edilen yerlerden olmuştur. Şehirde daha çok yaşlı ve CHP'li kişilerin uğrak yeri olan Adana Kulübü'ne alternatif olarak, 1950'de açılan Çukurova Kulübü DP'lilerin ve genç kesimin boş vakitlerini değerlendirdikleri yerlerden biri olmuştur (Gülalp, 2007, s. 147). Gülalp anılarında şehir kulüplerinin işlevini şu şekilde anlatmaktadır:

Bu tür kulüpler batıdan esinlenen tarzı ile, iş adamları, şehir erkanı, yüksek seviyede bürokratların akşam işten çıkışları ile eve gidişleri arasında bir araya geldikleri, oturup sohbet ettikleri, içtikleri, oyun oynadıkları, gerektiğinde yemek yedikleri lokallerdir. Medeni bir yaşam tarzının oluşmasında, kişiler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynarlar (Gülalp, 2007, s. 148).

Genel olarak bürokrat kesimine ve iş adamlarına hitap eden bu kulüplerin, o dönem için *batılı tarzda* bir yer olmasına ve medeni bir yaşam tarzının oluşmasında önemli işleve sahip olmasına yapılan vurgu dikkate değerdir.

Sonuç olarak, Adana'nın gündelik hayatında yaşanan değişimlerde ülke genelinde yaşanan ekonomik gelişmeler ve ABD ile kurulan yakın ilişkiler önemli rol oynamıştır. Şehre ilk kez gelen traktörler ve otomobiller ABD ile yakın ilişkilerin sonucu niteliğinde olmakla beraber ekonomik kalkınmanın vermiş olduğu bir sonuç olarak da değerlendirilebilir. Tarımın özellikle de pamuk tarımının artmasıyla ekonomik olarak zenginleşen Adana'da hacıağa gibi tipler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Kristal Palas ve şehir kulüpleri örneği Türkiye genelinde yaşanan Batılılaşma veya modernleşme durumunun Adana'da da yankısını bulduğunu göstermektedir. Tüm bu gelişmeler gündelik hayatın renklenmesine Adana şehrinin de farklı bir döneme girdiğini gösterir niteliktedir.

Adana'da gündelik hayatta yaşanan değişimlerin bir kısmı tüm bu ekonomik zenginliğin ve ülke genelinde yaşanan *Amerikanlaşma* dalgasının birer yansıması niteliğinde olmasına rağmen şehrin gündelik hayatında yaşanan değişimlerde en önemli etkiyi İncirlik Üssü yapmıştır. Zira, Adana'da 1950'li yıllarda gündelik hayat araştırılmaya başlandığında varılan nokta nihayetinde şehirde bulunan Amerikalıların gündelik hayattaki doğrudan etkisi olacaktır. O dönem şehre İncirlik Üssü'nde görev yapmak üzere gelen Amerikalı personeller ve aileleri Adana halkı ile iç içe yaşamışlar, kimi zaman dostluklar kurmuşlar kimi zaman da birbirlerinden şikayetçi oldukları durumlar ortaya çıkmıştır. DP'nin Amerikan yanlısı politikalarına ve özendirilen Amerikan yaşam tarzına Adana'da bulunan Amerikalı ailelerin yaşam tarzı bizzat somut örnek teşkil etmiş bu da Türkiye'de gündelik hayatta yaşanan değişimlerin Adana'da bir adım daha önden görülmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla o dönemin Adana'sında gündelik hayatta yaşanan değişimler Türkiye genelinde gündelik hayatta yaşanan değişimlere nazaran daha ilgi çekici bir hal almıştır.

4.3.2. İncirlik Üssü'nün Gündelik Hayata Etkisi

4.3.2.1. İncirlik Üssü

Dünya tarihine bakıldığında Roma, Portekiz, Osmanlı ve İngiltere gibi İmparatorluklar etkileyici askerî üs sistemlerine sahip olsalar da hiçbiri ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yakaladığı fırsat ile kısa bir sürede geniş bir coğrafyada kurduğu üsler kadar etkili olamamıştır (Bölme, 2012, s. 91). Türkiye de ABD'nin dünya liderliğine oynadığı bu dönemde çeşitli ülkelerde inşa ettiği üslere ev sahibi yapan önemli ülkelerden biri olmuştur. Adana da dahil pek çok ilde kurulan Amerikan askerî üsleri Türkiye'nin Amerika ile olan ittifakının sembolü olarak uzun yıllar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak İzmir, Ankara, Kahramanmaraş veya Konya gibi pek çok ilde Amerikan Üssü bulunmasına rağmen İncirlik'in önemi daima farklı olmuştur. İncirlik Üssü diğer pek çok üsten farklı olarak Amerikan hegemonyasının Türkiye'deki varlığının sembolü olmuştur (Bölme, 2012, s. 402). ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı siyaseti Robert Cox'un *yönetilenin otoriteyi, güç kullanılmasına gerek kalmadan, kabul ettiği veya rıza gösterdiği durum* olarak tanımladığı hegemonya kavramı üzerinden okuyan Bölme, ABD'nin hegemonyasını sağlamlaştırabilmek için kapitalist ekonomi ve askerî üsler ile bunu temellendirdiğini ifade etmiştir. Yazara göre böylece, demokrasi ve özgürlük söylemine dayanan değerler, açık pazar anlayışı ve Amerikan kültürünün bir araya gelmesi ile güçlü bir ideolojik taban da inşa edilmektedir (Bölme, 2012b, s. 53). İncirlik Üssü de bu şekilde güçlü bir ideolojik taban inşa ederek Amerikan hegemonyasının Türkiye'deki devamını teşvik etmiştir.

İncirlik Üssü'nün kuruluş fikri 1949 yılında SSCB'nin atom bombası denemesinden sonra ABD'nin değişen dünya politikasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra ABD, NCS 68 raporu ile acil bir şekilde askerî gücünü kuvvetlendirme yoluna gitmiştir (Bölme, 2007, s. 82).⁵³ Dünya genelinde askerî gücünü kuvvetlendirme yoluna giden ABD, Türkiye'yi stratejik bir ortak olarak topraklarında bir üs konuşlandırmaya uygun olduğundan ötürü öncelikli önem verdiği ülkeler arasında ilk sıralara koymuştur.⁵⁴ Türkiye'nin ABD için stratejik konumu açısından önemli olmasının sebebi

⁵³ NCS 68 raporu SSCB'ye yakın ülkelerde inşa edilecek olan üslerin önemini pekiştirerek muhtemel bir SSCB saldırısında kurulan üslerle karşılık verebilmeyi amaçlamaktadır (Çevik, 2015, s. 66).

⁵⁴ *Stratejik ortaklık* kavramının tanımına dair konsensüs eksikliği olduğunu, bu sebeple de ABD bağlamında stratejik ortaklığın ABD'nin karşı taraf ile kurduğu ilişkinin tarihine ve gündemine göre

Türkiye'nin SSCB'den Kahire-Süveyş ve Ortadoğu petrol bölgesine kadar uzanan ana hava, deniz ve kara yollarına hâkim olması ve muhtemel bir SSCB saldırısında Amerikan bombardımanını destekleyebilecek askerî kapasiteye sahip olması olarak gösterilebilir (Bölme, 2012a, s. 164). Bu sebeplerden ötürü ABD'nin Yunanistan ve İspanya gibi başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye topraklarında da üslere sahip olma fikri 1940'lı yılların sonlarında gündemine girmiş ve NATO üyeliğinden sonra da bu projeler hayata geçirilmiştir.

ABD'nin bu üs projelerinden biri olan ve ilk ismi *Adana Hava Üssü* olan *İncirlik Hava Üssü* 1952'de NATO'ya resmen üye olunduktan sonra tamamlanmıştır (Bölme, 2012a, s. 195).⁵⁵ İnşaatı tamamlandıktan sonra 1954 yılında Türkiye'ye resmen devredilen bu hava üssü uzun yıllar önemini korumuş ve ABD'nin kullandığı dünyadaki en büyük on üç üs arasında yer almıştır (Bölme, 2012a, s. 408). İncirlik Üssü bugüne kadar NATO kapsamında olup olmadığına dair tartışmaları da beraberinde getirerek birçok askerî operasyonda kullanılmıştır. Örneğin, ilk dönemlerinde meteorolojik gözlemler, SSCB'yi gözlemlemek için ve 1958'de Lübnan krizine destek için kullanılmıştır. Ayrıca Birinci Körfez Savaşı'nda Kuzey Irak'taki Amerikan birliklerine hava desteği buradan gönderilmiş, üs 2003 yılındaki Irak işgali sırasında ise hazırlanan tezkerenin TBMM tarafından reddedilmesiyle sadece lojistik destek amacıyla kullanılabilmiştir (Köker, 2019).

İncirlik Üssü inşa edildiği ilk tarihten itibaren bünyesinde çalışmak üzere şehre gelen Amerikalılar sayesinde ABD hegemonyasının doğrudan hissedilmesinde büyük rol oynamıştır. Kuşkusuz ki, bir ülkenin başka bir ülke toprakları üzerinde askerî bir üsse sahip olması askerî, stratejik veya siyasi alanda yeni gelişmelerin meydana gelmesine sebep olurken orada yaşayan halkların da bundan etkilenerek işin kültürel boyutunun ön plana çıkmasında ön ayak olabilmektedir. Bölme (2012a, s. 405), Amerikan üslerinin askerî ittifaklardan öteye geçebilen bu yönünü şu şekilde belirtmektedir:

değiştirdiğini belirten Ovalı (2019, s. 160), ABD'nin Soğuk Savaş ve sonrasında NATO gibi ittifaklar aracılığı ile kurduğu ortaklıklara ek olarak ikili ilişkiler vasıtasıyla kurduğu stratejik ortaklıkların da olduğunu vurgulamıştır.

⁵⁵ Bölme (2012, s. 197), NATO'ya üyelik ile beraber askerî üslerin kurulmasının yolunu açan antlaşmanın da imzalandığını şu şekilde ifade etmektedir: "Türkiye, NATO üyeliğinin ardından, bütün üyeler tarafından imzalanmış olan *NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi*'ni (Status of Forces Agreement-SOFA) 25 Ağustos 1952'de imzalamıştır. Bu sözleşme ile ABD'nin Türkiye'de askerî üsler ve tesisler kurması ve askerî personel bulundurması hem kabul edilmiş hem de bunların tabi olacakları kurallar belirlenmiştir."

[..] askerî ittifakların parçası halinde olan bu üsler, ittifaka dahil tüm ülke ordularını dönüştürmede ve tek tipleştirmekte önemli rol oynamaktadırlar. Dönüştürme sadece askerî boyutuyla sınırlı kalmamakta, ülkenin bütün kararları üzerinde etkili olacak sonuçlar doğurmaktadır. Bir ülkede Amerikan üslerinin açılması beraberinde o ülkenin Amerikan şirketlerine ve sermayesine açılmasını getirmektedir. Üs Kapatma ve Düzenleme Raporu'nda yer alan ifadedeki gibi "Bir üs yapısı, askerî düşüncenin ötesinde anlam taşır. Her şeyden önce ikili, uluslararası, kültürel ve ekonomik sonuçları olan siyasî bir düzenlemedir.

Görüldüğü gibi İncirlik Üssü askerî bir üs olmanın ve stratejik olarak siyasal bir partnerlik getirmenin ötesinde ekonomik ve kültürel anlamda da Amerikan değerlerinin Adana'ya doğrudan sirayet etmesine sebep olmuştur. Bu etkilerin gündelik hayatta muazzam yansımaları olmuştur. Sözlü tarih görüşmelerinin hemen hepsinde görüşmeciler 1950'lerde Adana'da gündelik hayatta yaşanan değişim ve dönüşümlerde İncirlik Üssü'nün etkili olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye'ye gelen bu yeni Amerikan rüzgarının Adana'da yayılmasına, görüşmecilerin anlattıklarından da anlaşılacağı üzere, şehirdeki Amerikalılar ön ayak olmuşlardır. Ev eşyalarından, kılık kıyafete ve eğlence hayatına kadar yaşanan büyük bir değişim vardır. Bu bağlamda, İncirlik Üssü Adana'nın küçük Amerika olmasında aktif rol oynamıştır.

4.3.2.2. İncirlik Üssü ve Gündelik Hayat

4.3.2.2.1. Amerikalılarla İlk Karşılaşmalar

Amerikalıların Adana'ya gelişi 1946'lardadır. Yani İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra Adana'da bir araştırma yaptılar. Herhalde bir askerî, bilhassa bu Sovyetlere karşı. Çünkü cepheleştii ya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya. Sovyetlere karşı bir kalkan oluşturma gayretiyle. O zaman bir heyet geldi Adanaya. Uzun süre bir iki sene kaldılar burada. Ben de tesadüfen onlarla tanıştım, konuştum. O zaman kolejin son sınıfındaydım, tabii İngilizce bildiğim için hoşuma gidiyordu. Kitaplar alıyordum, *Life* dergisi alıyorduk. E onların da evine gidip bir Amerikan kahvesi içiyorduk. Bizim için çok yeni bişey yani. Amerikan kahvesi (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Cevdet Bey'in Amerikalıların ilk kez Adana'ya geldiği tarihlere dair hatırladıkları ve söyledikleri oldukça değerli olup önemli ipuçları vermektedir. Söylediklerinden, asıl etkisi 1950'lerde hissedilen bu Amerikan rüzgarının ilk sinyallerinin 1940'ların sonlarına doğru verildiğini ve Tek Parti döneminin sonlarında bu etkinin hissedilmeye

başladığı görülebilmektedir.⁵⁶ Siyasî olarak da 1940'ların sonlarına doğru Amerika ile iyi ilişkilerin kurulmaya başlandığından ve Batı bloğu yanlısı politikalar uygulanmasından daha önceki bölümde bahsedilmişti. O dönemde Amerikan hayat tarzının Adana'ya yavaş yavaş girmeye başladığı, askerî üs daha proje halinde iken ilk sinyallerin verilmeye başladığı kişisel hatıralarda da görülmektedir. Cevdet Bey, 1940'ların sonlarında şehre gelmeye başlayan Amerikalılarla ilk karşılaştığı zamanları ve lise yıllarında yaşadıklarını şu şekilde anlatır:

Okuldan, Tarsus'tan, cumartesi günü geliyordum. Onlar bir köşk kiralamışlardı. Onlara gidiyorduk, bir iki arkadaşlık kurdum onlarla. Evvela hiç anlamamıştım bunlar niye burda? Biz arkadaşlık ediyorduk, kahvesinden içiyorduk. O *pocket books*'lar var. *Pocket books*ları İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'da, bu cephedeki askerler için ve halk için cepte taşınan, kitap ama dikine değil de yanlamasına, cebe sığıyor. Bütün romanlar bilmem neler, bütün eski edebî eserler herşey var. Yani kitaplar, *pocket books* diyorlar buna. *Pocket books*lardan alıyorduk onlardan. Mesela ben onları alırdım. *Life* dergisi vardı onları izlerdik orda falan. Konuşurduk. Ahbaplık ederdik. Hatta o zaman şey vardı, şimdiki gibi sosyal medya falan yok. *pen friend* diye bir tabir vardır. Mektup arkadaşı. *Pen friend* derdik ona. Hatta bir tanesi bana kardeşinin adresini verdi. Amerika'da onlan mektuplaştık falan, öyle bir arkadaşlık yani. Lise talebesinin yani. Sonra da anladım ki bunlar İncirlik'te bir üs tesisi için ön hazırlık yapıyorlarmış. Onu sonradan anladım yani. Nitekim ellili yılların başında İncirlik'te üs tesisine başladılar. Tabi üs yapılırken işte askerler geldi, mühendisler geldi. Üs yapıldı. Kuruluş aşaması şu bu derken, Adana'ya Amerikalı bir şey geldi, halktan insanlar geldi (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Ardından birkaç yıl içerisinde Üssün inşaatının da tamamlanmasıyla şehirde sayıları artan Amerikalılardan şu şekilde bahsetmiştir:

[...] ama şimdi bu uçakların kalkacağı üslerde ihtiyaçlar çok. Belki 50 uçak. 50 uçağın bilmem 100 pilotu var. Ama, bunların yemesi içmesi, sosyal ihtiyaçlarının giderilmesi. Üsse 60 kişi hizmet ediyor ama onlara yardım eden, üste, üç bin kişi var. Fırını var, lokali var. Bir şehir, kasaba oluşturuyorlar yani. Şimdi o oluşturulan kasabada asker olan var asker olmayan var. Yani hepsi asker değil bunların. Aileleri var, çocukları var. Yani bu şekilde. Şimdi bunlar Türkiye'de bu şekilde Adana'da bir de İzmir'de, bir de Ankara'da ve Samsun'da şurada burda birçok şeyleri var. Tabi büyüklü küçüklü değişiyor. Bu merkezlerde hep askerler var (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Görüldüğü üzere, İncirlik Üssü'nün kurulmasıyla Amerikalı askerler, diğer çalışanlar ve onların aileleri olmak üzere Adana'da bir Amerikalı nüfus artışı yaşanmıştır. İncirlik Üssü personeli ve aileleriyle birlikte küçük bir kasaba oluşturmuştur. Görüşmecilerden Kâmil Bey çocukluk yıllarında şehirde yaşayan Amerikalılarla ilk karşılaşmasını şu şekilde anlatmaktadır:

⁵⁶ Tek Parti devrinin sonlarına doğru Batı bloğuna dahil olma ve Amerika ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan anlaşmalarla başladığı önceki bölümde belirtilmişti.

İlk şahitliğim şurada oldu. 54-55 yıllarıydı. Adana'da Demirköprü diye bir yer vardır. Seyhan Nehri üzerinde. O Demirköprü'nün ora Adana'da bulunan çeltik fabrikalarının çeltik kabuklarını akşam üzeri gelip döktükleri bir yerdir orası. O çeltik kabuklarına da çevredeki bütün kumrular, kuşlar, serçeler gelir, orada artıklardan beslenirlerdi. Biz o zamanlar akşam üzerleri böyle silah sesleri duyardık. Nedir diye merak edip giderdik. Oraya yakın bi yerlerde oturduğumuz için. Aa bi de gidip baktım ki ilk defa bir tüfek, ilk defa otomatik tüfeği orda gördüm. Amerikalılar gelmişler, Vinchester, sonradan öğrendiğimiz markası da, beşli otomatik tüfeklere böyle fişekler takıyorlar ve takır takır takır silah sıkıyorlardı ve kuşlar ölüyordu. Biz de çocuk akli, yani o zaman doğa nedir, kuşları seviyoruz ama kuş lastiğimiz var sapanla da biz de vuruyorduk. Ondan sonra eve götürdüğümüz de olurdu. Hatta annemizden babamızdan azar işitirdik niye alıyosun bunları falan diye. Yani o tarihlerde Amerikalıları tanımaya başladım [...] Hey Jonny, merhaba merhaba derlerdi. Hey abey derlerdi felan öyle laflar derlerdi. Sonra yaşımız biraz büyüdükçe şehirle ilişkilerimiz biraz başladıkça baktık ki Amerikalılar Adana'da ev tutmuşlar, ev kiralamışlar. Evler kiralanıyor vs. Ve orada birçok Amerikalı aileleriyle çocuklarıyla yaşantılarını gördük, görmeye başladık (Kâmil, Emekli Mimar, 73).

Adana'da Amerikalılar ile ilgili anılarını anlatırken o günlere geri dönen ve duygulanan başka bir görüşmeci Alinur Bey de Amerikalılar ile küçükken kurduğu dostlukları, birlikte mahalle futbolu oynadıklarını da hatırlayarak, yabancı arkadaşları hakkında şunları söylemiştir:

Bizim evimiz gecekonduydu. Babam yapmıştı. Ahşaplardan, bulduğu tahtayla ilave oda ilave oda filan. Çok mutluyduk ama boş ver gerisini. Mahallede bir Yakup amca vardı. Oğlu Abdurrahman benim arkadaşım. Yakup amcanın karısı Amerikalılara temizliğe gidermiş. Abdurrahman'ı da beraber yanında götürürmüş, bırakacağı kimse yok. Amerikalılar Abdurrahman diyemediği için Naci diyorlardı ona, daha kısa. O da Naci olduğunu kabul ediyordu. Oraya gidince İngilizceyi öyle öğrenmiş ki akıl alır gibi değil. Sonra biz Naci ile beraber annesinin gittiği evlere giderdik. Naci çok iyi arkadaşım. Bir Naci bir ben. Başka kimse olmazdı yani. Gittiğimiz evlerden bir tanesinin oğlu David. O da bize arkadaş oldu. Küçük bir iki o da Türkçe konuşuyor. Ben hiç bilmiyorum. Naci tercüme ediyor. Şunu yap dedi diyor, bunu yap dedi diyor. Elizabeth diye de bir kız kardeşi vardı. David'in saçları kızıl kahverengiydi, kızın saçları nasıl siyahtı. Bizim evimiz şurada gecekonda, Abdurrahmanların evi şurada gecekonda. Arkada bir cadde var. Adını şu anda hatırlamıyorum. Hemen onun arkasında da beş altı katlı binada hepsi Amerikalı otururdu. Zannediyorum dördüncü katta David oturuyor, üçüncü katta Mike diye bir başka çocuk daha vardı. Hayatımda böyle fırlama bir çocuğu ilk defa görüyorum yani. Nasıl, ele avuca sığmaz derler ya. Mike bir kere hiç unutmuyorum. Bu balkonların kenarında demirden böyle boru gibi bir şeyler vardı. Mike en alttan başladı onlarla yukarıya çıktı. Mahalleden de bağıyorlar: "Lan Mike in aşağı düşücen." (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Kaynak: Alinur Uğurpakkan arşivi. 1955-56 yıllarına ait bir fotoğraf. Kareli gömleklili olan Alinur Bey, önünde beyaz tişörtlü olan Amerikalı arkadaşı David, David'in önünde kız kardeşi Nuran, elinde silah olan Abdurrahman (Naci) ve diğer mahalle arkadaşları.

İncirlik Üssü'nde görev yapan Amerikalılar ve ailelerinin gündelik hayata olan etkisi, Adana'nın ünlü iş adamlarından Sakıp Sabancı'nın hatıralarına da yansımıştır. Sabancı, *İşte Hayatım* (1985, s. 47) isimli kitabında şehre gelen Amerikalıların gündelik hayata getirdikleri yenilikleri şu sözleriyle dile getirmiştir:

Onların Adana'ya gelmesi şehrin hayatını değiştirdi. Amerikalı askerler, askerî satış mağazaları PX'lerden kaçak çıkardıkları yiyecek içecek maddelerini, giyim eşyalarını, buzdolaplarını, kullanılmış arabaları satıyorlardı. Birçok kimse Amerikalılarla dost olmak için İngilizce öğreniyordu...

Sabancı'nın anılarında da görüldüğü gibi kentte bulunan Amerikalılar yiyecek içecekten giyim eşyalarına, buzdolabından arabalara birçok Amerikan malını Adana halkı ile tanıştırmıştır. Habora da (2009, s. 176) anılarında şehirde yaşayan Amerikalılar sayesinde naylon gömlek, teyp, pikap gibi mallar ile tanışıldığından, Ray Charles gibi ünlü sanatçıların İncirlik sayesinde Adana'ya konser vermeye geldiğinden bahsetmiştir. Yazar, arkadaşları ile yaşadığı Amerikalılara dair bir anısını da şu şekilde dile getirir:

Ve bir gece, bir evde Amerikalılar parti verirken, baskına çıktık. Çocuğuz, ne yapacağız ki?... Tuttuk, bir Amerikalının arabasını soyduk. Bir şişe viski, yirmiye yakın Seven Up gazozu (o zamanlar Adana'da böyle bir gazozu bilen yoktu) çaldık. Ben erketeciydim. Haaa, bir de kadın plaj terliği çaldık... Üç kişi, o viskiyi bitirdik, tabii gazozları da (Habora, 2009, s. 107).

Özetle, 1940'ların sonlarından itibaren Adana'ya İncirlik Üssü'nde çalışmaya gelen Amerikalıların aileleri ve çocukları Adana halkı ile uzun süre iç içe yaşamış ve iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Görüşmeciler çocukluk yıllarına ait hatıralarında Amerikalılar ile kurulan dostane ilişkilerden bahsetmişlerdir. Amerikalılarla kurulan iyi ilişkiler bu iki halkın birbirini tanımasını, birbirlerinin gündelik hayatına tanıklık etmelerini ve

kültürel bir etkileşim yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Böylece o yıllara ait oldukça renkli görüntüler hafızalarda yer etmiştir. Şehre gelen Amerikalıların ve ailelerinin yedikleri, içtikleri, evleri, kıyafetleri veya eğlenme tarzları kısacası yaşam tarzları Adana'da *modernlik* ile özdeşleştirilecek ve uzun yıllar boyu da sosyal hayatta büyük bir dönüşüme vesile olacaktır.

4.3.2.2.2. Dayanıklı Tüketim Malları

İncirlik Üssü sayesinde Adana halkı dayanıklı tüketim malları ile Türkiye'deki birçok yerden daha önce tanışabilmiştir. Çocukluk yıllarında Amerikalılar ile ilk kez tanışmaya başlayan Kâmil Bey Adana'da, en çok da İncirlik Üssü Amerikalıları sayesinde tanıdığı Amerikan mallarını, Amerikan yaşam tarzını, bu gibi durumlarda yaşadığı şaşkınlık ve hayreti de göstererek şöyle ifade etmiştir:

İlkokul dört veya beşe giderken bi komşumuz vardı. Yani ben demiryolcu çocuğuyum. Bu arkadaşım da demiryolcu çocuğuydu. Babası Adana'nın bağları dedikleri, yani baraj yolu, şimdiki baraj yolu tarafındaki yerlerde bi evleri vardı, ev yapmışlardı. O tarihte onların evinde kiracı olarak bir Amerikalı otururdu. Ve biz çocukken onlara giderdik, onlarla oynardık hep. Bi kere şu vardı. Arabalarının olması, herkesin arabası vardı. Her Amerikalının arabasının olmasının haricinde her evde *air condition* vardı. Klima vardı. Klimanın lüksünü konforunu görmek. Hatta ve hatta bizim evlerimizde o zamanlar sinek telli dolaplar vardı. Tel dolabı⁵⁷ derler. Eti dahi tel dolaba atarlar, sinekler gelmesin diye. İşte odanın veya evin esen bir yerine o asılır, orda kalır. Yani onun için çok fazla miktarda et stoklamak mümkün değildir. Onlar, yani buzdolabı falan bilmezdik. Onların evinde buzdolabı görmüştük (Kâmil, Emekli Mimar, 73).

Kâmil Bey'in çocukluk anılarını anlatırken her Amerikalının arabasının olduğunu vurgulaması, gittikleri evlerde ilk kez gördüğü klimalar ve belki de en hayret verici olanı kendi evlerindeki tel dolabın yerine buzdolabı gibi bir makinenin olduğunu görmesi dikkate değerdir. Ek olarak, Kâmil Bey buzdolabı gibi başka bir eşya olan su soğutucusu ile ilk tanışmasını ise şöyle hatırlamaktadır:

Mesela bir anım vardır. Bizim evimiz Toprak Mahsulleri Ofisi'nin karşısındaydı. Ofis müdürü çok babacan bir adamdı. O da mahalleye çok sempatik gelirdi. Çünkü yaptığı bir şey vardı. Hiç unutmam. *Frigidare* marka bir su soğutucusu vardı. Orda çalışan işçiler için. Belli ki o bi yerden alınmış. Ya İncirlik'ten ya Amerika'dan ya bişeyden. Biz mahallenin iki üç tane çocuğu elimizde testilerle giderdik, ordan soğuk su alıp getirirdik öğlene doğru, öğlen yemeğinde soğuk su içelim diye (Kâmil, Emekli Mimar, 73).

⁵⁷ Tel dolap görüşmeciler tarafından o dönemde içerisinde yiyecek içeceklerin saklandığı, evin serin bir köşesinde yer alan ve içerisindekileri sinekten korumak için tel ile kaplı olan dolaplar olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi buzdolabı ve su soğutucusu gibi ev eşyaları o yıllar için muazzam bir yenilik getirmiştir. Evlerde yaygın bir biçimde kullanılan tel dolapların yerini almaya başlayan buzdolabı yine Adana'nın o yıllarına şahit olmuş başka bir görüşmecinin aklında şu şekilde kalmıştır:

Evde bir kere buzdolabı yoktu, tel dolap vardı. 7 yaşımdan sonra buzdolabı evimize girdi. O dönemde klima yok, televizyon yok. Birçok evde radyo bile yoktu. Mahalleler toplanıp radyo olan eve gider orda haberleri izlemiş benden önce. Biz onu televizyonda uyguladık. Klima olmadığı için, Adana çok sıcaktı, damlarda yataydık. Damlarda cibinlik diye beyaz tül, sivri sinek girmesin diye cibinlik altında yataydık. O tarihte bir uçak pilotunun ifadesi şöyleymiş: Adana'nın üzerinden yaz sabahı geçtiğim zaman bütün damlarda cibinlik var, her taraf bembeyaz diye ifade etmiştir. Ben hatırlıyorum onu (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Görüşmecilerin anlattıklarından dayanılmaz sıcakıyla ünlü bir kent olan Adana için o yıllarda buzdolabı ve klimanın kentte nasıl büyük bir merakla karşılandığı tahmin edilebilir. Buzdolabı gibi mallar Adana halkının şehirdeki Amerikalılar sayesinde ilk kez tanıştığı ev eşyalarından en çok talep edileni olmuştur kuşkusuz. Yaşar Kemal de 1950'li yılların tüm Türkiye'sinde olduğu gibi Adana'da da dayanıklı tüketim mallarından buzdolabının evlere girmeye başladığını, bir süre sonra köylere kadar giden buzdolaplarının etkisinin büyük olduğunu ve milletin yaşamasını öğrendiğini ifade etmiştir (Kemal, 1976, s. 492). Yine bir başka görüşmeci İncirlik Üssü sayesinde evlerine alınan ilk buzdolabını şu şekilde hatırlamaktadır:

Babamın çok iyi bir arkadaşı İncirlik'te çalışırdı. Adana'da sanyorum ilk alanlardan biriyiz. Buzdolabı. *Frigidare*. İlk onu aldık. Adam orda bulmuş, babama sattı yani. Babam da aldı eve geldi (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Özellikle, İncirlik Üssü'nde görevli Amerikalıların giderken bıraktıkları, buzdolabı da dahil, ikinci el eşyalar görüşmecilerden Tayfun Bey'de ise farklı bir duyguya sebep olmuş ve bu durum şu şekilde hafızasında yer etmiştir:

Bir de şöyle... Gücüme giderdi benim o. Amerikalılar tayin olup Türkiye'yi terk edecekleri zaman ev eşyalarını, kullanmış oldukları buzdolabı, o zaman Türkiye'de buzdolabı yoktu. Çok az evde vardı. Buzdolabı, çamaşır makinesi, işte ayakkabıları bilmem neler... Satarak giderlerdi. Napıcaklar onları? Millet böyle birbirini yerd onları almak için. Öyle gücüme giderdi ki benim. Ulan bunun alası var burda derdim (Tayfun, Turizm Yatırımcısı, 76).

Görüşmecilerden Yalçın Bey de İncirlik'te görevi bitip giden Amerikalılardan kalan buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim mallarının Adana halkı üzerindeki özendirici etkisini şu şekilde dile getirmiştir:

Halk bol bol buzdolabı gördü. Mesela mahallede bir kişinin buzdolabı oldu mu herkes ona su istemeye giderdi. Veya etimiz ekmeğimiz sizde kalsın diye. Çamaşır makinasına bakmaya giderlerdi. Nasıl çalışıyor çamaşır makinası? Bulaşık makinesi *dish washer*lar nasıl çalışıyor diye. Millet böyle aa derdi, çamaşır yıkıyormuş. Allah Allah bulaşıkları yıkıyormuş içine koyuyormuşsun nasıl yıkıyormuş? Bakmaya giderdi herkes böyle. Ve heveslenme de olurdu. Herkes ondan almaya edinmeye gayret ederdi (Yalçın, Emekli Müze Müdürü, 74).

Sonuçta, o dönem evlere yeni yeni girmeye başlayan dayanıklı ev aletleri kişilerde farklı izlenimlerle hafızalara kazınmıştır. Görüşmeciler buzdolabı, çamaşır makinesi ve bulaşık makinesi gibi ev eşyalarının önce üst sınıftan kişiler olmak üzere yavaş yavaş evlere girmeye başladığını belirtmişlerdir. En önemli gelişmelerden biri Adana halkının o zamana değin kullandığı tel dolapların tarihe karışarak yerini buzdolabına bırakması olduğu söylenebilir. Artık evlere hiç de alışık olunmayan eşyalar girmeye başlamıştır. O zamanlar büyük şaşkınlıkla karşılanan bu eşyalar yıllar sonra modern zamanın en temel gereksinimlerinden biri olarak tüm evlerde yer alacak olan eşyalardır.

4.3.2.2.3. Kılık Kıyafet

Kente yeni yeni gelmeye başlayan Amerikan malları araba veya buzdolabı gibi eşyalardan ibaret değildir. Türkiye’de kılık kıyafette yaşanan ve daha çok İstanbul gibi büyük şehirlerde görünür olan değişim rüzgârı Adana’da da yankısını bulmuştur. Hemen hemen tüm görüşmeciler Adana’da kılık kıyafette görülen bu değişimi hissetmiş ve şehirde bulunan Amerikalıların yeni moda kılık kıyafete etkisinden bahsetmişlerdir. Özellikle *blue-jean* kot pantolonun büyük yankı uyandırdığını belirten Veysel Bey, Amerikalı işçilerin giydiği bir kıyafet olan kot pantolonun Türkiye’de ilk kez Adana’da giyilmeye başlandığını ifade etmiştir. Ali Şakir Bey de o dönem ortaya çıkan *blue-jean* rüzgarını şu şekilde anlatmıştır:

Türkler kravat gömlek alışkanlığı varken, onlar *blue-jean* ve basit bir tişörtle... Biz onlara ne kadar zevksiz insanlar gözüyle bakardık. Ondan sonra gençler yetişince kot *blue-jean* alışkanlığı başladı. O çok büyüdü (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

İncirlik Üssü Amerikalıları sayesinde kılık kıyafet alışkanlıklarında büyük ölçüde bir değişim yaşandığını belirten Alınur Bey kot pantolonların ilk kez Amerikalılarda görülüp yaygınlaşmaya başlamasının ardından Adana’da ilk küçük ölçekli kot üretiminin de başladığını hatırlamaktadır:

İncirlik'teki Amerikalılar kot pantolonla gezdikçe, blue-jeanle... Eee... Bunlar önce satılmıyordu hiç, onlar giyyordu. Adana'da gelip yerleşmiş bir grup vardı. Onlar kot pantolonuna uygun bir kumaşla kot pantolon diktiler. Nasıl satıyorlar biliyo musun? [...] Orta okul yıllarıydı hemen bir tane aldım, okulda giydim. Ama o kadar kaba ki... Blue-jeanle hiç alakası yok (gülüyor). Ama çok benziyor. Türkmenler vardı. Küçük saatin orda dükkanları vardı Türkmenlerin. Bir tanesi nerden bulduysa bulmuş. Kendi dikiyordu. Bir orda satıldı. Sonradan el altından önce satılmaya başlandı. Çok zenginler giymeye başladı (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Alinur Bey kot pantolonun yanı sıra Amerikalılardan görüp edindikleri spor ayakkabılardan ve gömlek gibi giysilerden de bahsetmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

Gest derdik biz. Hani şu şimdi çıkan var ya. Converse. Ama nasıl satılıyor biliyor musun? Aslında yasak. Eskisini de parası olan yenisini de satıyor... Elbise mesela, atıyor oraya kadın, ceket gömlek, en çok gömlek olurdu. Onları oraya güzelce askılara koyardı. Bir tane iki tane değil, dört beş tane vardı. Onların bir sokağı vardı böyle. Hepsi orda, biz de giderdik alırdık yani (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

1950'li yıllarda yeni yeni popülerleşen Adana halkının da ilk kez tanıştığı naylon gömlek bu dönemin ayrıcalıklı giysilerinden olmuştur. Habora (2009, s. 108), o dönem satın aldığı naylon gömlek ve diğer Amerikan malları ile ilgili şunları söylemektedir:

O yıllarda Amerikan malları (Amerikan bit pazarı malları), Adana piyasasını kaplamıştı... Ben bile dolaylı olarak aldım, örneğin Revereer marka bir teyp ile iki buçuk milyon liraya naylon bir gömlek. Adana'da, Amerikan malı naylon gömleği giyen, belki de ilk kişiydim. Belki değil, kesinlikle eminim.

Amerikan modasının yavaş yavaş kente hâkim olmaya başladığı ve böylece yeni bir giyim kuşam tarzının kentte yankısını bulduğu o yıllarda yayın yapan altı yerel gazeteyi inceledikleri çalışmalarında Bilecen ve Madendağ (2016), o dönem referans noktası Amerika olan Batılı hayat tarzının dönemin yerel gazetelerine bol bol yansıdığını ve dönem modasına ilişkin haberlerin çokça bu yerel gazetelerde yer aldığını tespit etmişlerdir. Örneğin, 1956 yılında Yeni Adana⁵⁸ gazetesinin bir sayısında kadınlara modaya uygun olarak gündüzleri ve geceleri nasıl giyinmeleri gerektiğini belirten bir yazının içeriği şu şekildedir: “Sabahları giymek için beyaz çizgili gri kumaştan bir döpiyes etekte bir pli vardır... Gece kokteyle giymek için parlak gri kumaştan şık bir

⁵⁸ Bugün de yayın hayatına devam eden Yeni Adana gazetesi Türkiye'nin önemli yerel gazetelerindendir. İlk kez 25 Aralık 1918'de Adana Fransız İşgali altında iken Ahmet Remzi Bey ve Avni Bey tarafından çıkarılmaya başlanan Yeni Adana gazetesi, Fransızları desteklemediği için daha üç sayısı çıkmışken valilik tarafından kapatılmıştır. Bundan sonra bir kez daha yayın hayatına başlayan ve tekrar Fransızlar tarafından kapatılan gazete bu sefer 1920 yılında *Yeni Adana* ismiyle bir vagonda yayın hayatına tekrardan başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.yeniadana.net/hakkimizda-5.html>

tayyör.” Yeni Adana’nın 1957 yılında “Bu sene gece elbiselerinde daha ziyade saten kullanılmaktadır. Biçimlere gelince göğüsler ve sırtlar oldukça açıktır. Göğüsleri basık gösterecek biçimlere daha fazla iltifat edilmektedir. Bu arada bütün vücut hatlarını ortaya koyacak dar ve uzun tuvaletler de görülüyorsa da bunları giymek için çok muntazam bir vücuda sahip olmak lazım geldiğinden pek tavsiye edilmez.” gibi haberlerin yer aldığı sayısında da giyimde batılılaşmanın izleri görülmektedir.

Kadını batılı tarzda giyinmeye teşvik eden haberler tek taraflı olarak değerlendirilmemelidir. Zira, kadın bedeninin nesneleştirilmesi ve kadının rolüne dair muhafazakâr tutum da tam olarak asla aşılamamıştır. Örneğin, 1955 yılında Demokrat gazetesinde çıkan ve aşağıda başlığı verilen haber ile kadınların moda gibi güzellik meseleleri bir kenara asli görevlerinin ev işleri olduğunun vurgulandığı da tespit edilmiştir: “Her ev kadını süpürmenin gelişigüzel yapılmayacağını bilir” (Aktaran: Madendağ & Bilecen, 2016, s. 87). Bu haber, daha önce de bahsedildiği gibi, Sancar’ın *muhafazakâr modernleşme* olarak adlandırdığı bu dönemde, kadınlara modern bireyler olmanın yanında birtakım roller atfedilerek muhafazakâr değerlerin korunduğu ve onların özgürlük alanlarının sınırlarının çizildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, modernleşme ile muhafazakâr değerler kıskacı arasında kalmış kadının Adana ili özelinde yerel bir gazetede dahi unutulmadığı ve toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar tekrar üretildiği net bir biçimde görülebilmektedir.

Son olarak, Adana’nın yerel basınına yansıyan haberlerde Batı medeniyetini temsil etmeyen, hâlâ şalvar giydiği için eleştirilen bir kesim de vardır. 1951’de Yeni Adana’daki şu haber giyim kuşamı farklı olan bu kişiler yüzünden Amerikalılara karşı duyulan utanç ve mahcubiyetin olduğunu da göstermektedir: “Daha kötü olan taraf, Adana’da misafir bulunan Amerikalıların, bizden olmayan bu fesli, sarıklı, agelli, meşlahlı, entarili, beyaz donlu, siyah donlu insanların fotoğraflarını çekerek Amerika’ya göndermeleridir” (Aktaran: Madendağ & Bilecen, 2016, s. 88).

Sonuç olarak, 1950’lerin batılı ve modern görünümüne uygun olarak kılık kıyafette de bir değişim rüzgârı yaşanmıştır. Özellikle, Amerikalılar sayesinde şehirde görülmeye başlanan ve popüler olan *blue-jean* pantolonlardan çoğu görüşmeci bahsetmiştir. Modern bir görüntü verdiği söylenen bu pantolonları giymenin birer ayrıcalık olduğu da belirtilmektedir. Kot pantolonların herkes tarafından tercih edilen gündelik birer giysi olarak yaygınlaşması daha sonraki yıllarda gerçekleşecektir. *Blue-jean* pantolonların

yanı sıra naylon gömlek veya spor ayakkabı da dönemin diğer önemli kılık kıyafet yeniliklerindedir. Kadınlarda da Batılı tarzda yeni elbiseler veya etekler moda olmaya başlamıştır. Fakat kadın bedeninin nesneleştirilmesi ve kadına dair muhafazakâr tutumun devam ettirildiği basına yansıyan haberlerden görülmektedir.

4.3.2.2.4. Yeme-İçme

1950’lerde Adana’da yeme-içme alışkanlıklarında yaşanan değişime gelinecek olunursa, Adana’nın 1950’lerde gündelik hayatta yaşadığı dönüşümden mutfak ve yeme-içme alışkanlıklarının diğer gündelik hayat pratiklerine nazaran daha az etkilendiği söylenebilir. Zira, sözlü tarih görüşmelerinde genel itibarıyla görüşmeciler, kılık kıyafet, eğlence veya müzik kültüründe yaşanan değişimin mutfak kültürüne oranla daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Adana’nın göç alan kozmopolit yapısının yemeklerine de yansıdığı ve bu sebeple zengin bir mutfak kültürünün olduğundan bahsedilmiştir. Dağdeviren (2016, s. 325), Adana’nın yüzyıllardır korunan mutfak kültüründen bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır: “Adana, memleketine gelen bütün uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır, hâlen de yapmaktadır. Sadece son 150 yıllık süreci göz önüne alırsak ne kadar büyük bir değişim yaşandığını görmemiz mümkün olur. Doğa ve insan erozyonu yaşanmış, ama yemekler hep kalmıştır, eski adlarıyla anılmışlardır yapılış ve sunulduklarındaki değişime karşın.” Dolayısıyla, yüzyıllar boyu birçok uygarlığa ev sahipliği yapan ve zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Adana, 1950’lerde şehre gelen Amerikalıların yeme-içme kültürleri etkisi altında kalmamış ve bu alanda çok büyük bir dönüşüm yaşamamıştır. Örneğin, Ali Şakir Bey bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Adana’nın kendine has bir mutfağı var. Amerikalıların mutfağı çok etkilediği söylenemez. Sadece okullarda süt tozu dağıtılırdı. Bir de fakirlere peynir dağıtılırdı. Bir de yağ. Süt tozu, peynir ve margarin dağıtıldı o dönem.” Asıl Adana mutfağının Amerikalıları etkilediğini ifade eden Ali Şakir Bey’e *fast food* tarzı Amerikan yemek kültürünün Adana kebaba rakip olup olmadığı sorulduğunda öyle bir durumun söz konusu olmadığını hatta ilerleyen yıllarda İncirlik’in içine dahi bir Adana kebabçısının açıldığını belirtmiştir. Fakat bu durum, yine de Amerikalıların gündelik hayatlarında tükettikleri yiyecek içecek türlerinin hiçbirinin Adana’da talep edilmediği ve tüketilmediği anlamına gelmemektedir. Adana halkı her alanda olduğu gibi yeme-içme alanında da yeniliklerle karşılaşmıştır. Örneğin, görüşmecilerden Alınur Bey,

çocukluğunda ve gençliğinde evlerine gittiği Amerikalılar sayesinde ilk kez görüp denediği yiyecek içecek türlerinden şu şekilde bahsetmiştir:

Evlerine giderdik. Evet evlerine giderdik. Hayatımızda ilk kez tattığımız tatlar. İlk kez öğrendiğimiz tatlar. Mesela bizde bir tek gazoz vardı Adana’da o zaman. Hatta gazoz uzun süre el arabasında böyle bir basınçlı sodalı bir makine olurdu. Bardağa limon, dibine koyardı. O basınçlıdan da gazlı bişi sıkardı. Gazoz olurdu yani... Sonra o da fabrika kurdu şişeli falan yaptı ama biz oraya gittiğimizde (Amerikalıların evlerine) herşey şişeli. Teneke kutuyu ilk kez orada gördüm. Yani teneke kutu, kola kutusu. Hayatımızda ilk kez görüyoruz böyle. Ve başka markalar *Seven Up* vardı. Bişi daha vardı böyle ben onu çok severdim. Böyle çok farklı bişey. Kadınlar verirdi hemen açarlardı. Eve giderken illa bize bişeyler verirlerdi. Eve götürürdüm ben de kardeşlerime hemen “bakın ne kadar güzel”. Ama ilk kez lezzetlerle tanışıyoruz. İlk kez bişeylerle tanışıyoruz (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Amerikalı arkadaşı David’in evine gittiğinde ilk kez tanıştığı tatlardan biri olan çikletin kokusunun hâlâ burnuna geldiğini ifade eden Alinur Bey o günleri şöyle hafızasına kazımıştır:

Bir çiklet vardı mesela (David’in) annesi verirdi. Onu hiç unutamiyorum. Eve giderken illa bize bişiler verirdi yani. Böyle yiyecekler falan. Giyecek falan değil ama çiklet verirdi işte, bilmiyorum yani hamurlu unlu mamuller. Poşetlerde bişiler verirdi, şekerlemeler verirdi. Ama o çikleti hiç unutamiyorum inanın. Amerika’da gittim, aradım, yok. Hâlâ burnumda sanki yemin ediyorum. Gittim aradım her yerde. Böyle mor ve pembe bir etiketi var. Bak hiç unutmam. Şöyle küp şeklindedir (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Görüşmecilerden iki kişinin hatırladığına göre, o dönem Adana halkının ilk kez tanıştığı yiyeceklerden biri de konserve ettir. Tayfun Bey dağıtılan etlerle ilgili şunları söylemektedir: “Bir sene et sıkıntısı oldu. Konserve et satıldı Adana’da. İkinci Dünya Savaşı’nda kalmış etler dendi. Derin dondurucuya konmuş. Amerikan yardımı diye.” Yine Kâmil Bey de o yıllarda süt tozunun yanı sıra konserve etlerinden de çok fazla tükettiğini belirtmiştir.

Görüşmecilerin yeme-içme konusunda dikkat çektiği noktalardan biri de o dönem ilk kez ülkeye gelen margarin yağlar olmuştur. Örneğin, Alinur Bey o dönem Türkiye’ye yeni gelen *Vita* marka yağların yıllarca kullanılan sade yağ ve tereyağına nasıl alternatif oluşturduğunu şu sözleriyle anlatmıştır:

Benim çocukluğumda sade yağ yedik biz. Sade yağ tereyağının biraz daha iyisi. Böyle çok güzel kokar yemeklerde. Sade yağ şimdiki sana gibi ama daha sarı. Biz sade yağ yedik. Satılırdı. Tereyağı gelirdi. Biraz daha ucuzdu o. Sade yağ biraz daha pahalı. Daha sonra *Vita* yağı çıktı. O kadar hem lezzetli değildi hem de vitamin olarak da o kadar değildi açıkçası (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Cevdet Bey de yağlarla ilgili yaşanan değişimi, sade yağ ve tereyağın farkını ve bu iki yağa alternatif olan *Vita* ile *Sana* 'nın üretiminin başlamasını şu şekilde anlatmıştır:

Margarin bir sanayi ürünüdür. Türkiye’de tabii sanayi yoktu. Türkiye’nin o döneme kadar evlerde yağ ihtiyacı tamamen tereyağının eritilerek saklanmasıyla karşılanırdı. Sade yağ dediğimiz bir tabir var. Sade yağ tereyağının eritilerek, ayranının alınıp, hafif tuzlanarak, daha doğrusu tereyağının içerisinde su var belirli oranda. Eritilerek o su çıkıyor, sadece yağ kalıyor. Adı sade yağdı onun. Ve mis gibi kokardı. Yemeklere onu kullanırdık. Veyahutta hayvani yağlar. Margarin sıvı yağın dondurulmuş şeklidir. Tamamen bitkisel. Bitkisel yağ olduğu için 55-60 yılları arasında Hollandalı *Unilever* geldi ilk tesisini İstanbul Bakırköy’de kurdu. [...] Türkiye’ye özgü bir margarin ürettiler. Sade yağa benzer bir margarin. Şekli kokusu sade yağ. Onların adı *Vita*’ydı. *Sanalar* da çıktı. *Sana* tereyağ benzeri *Vita* sade yağ benzeriydi (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Özetle, görüşmelerin anlattıklarından yeme-içme alışkanlıklarında ve mutfak kültüründe büyük bir değişimin söz konusu olmadığı fakat Adana halkının bu dönemde yeni tür yiyecek içeceklerle tanıştığı sonucuna varılmıştır. Süt tozu, margarin yağ, konserve et, çikolata, çiklet veya gazoz gibi ürünler hafızalarda yer eden ve o dönem ilk kez karşılaşılan yiyecek içecek türlerindedir.

4.3.2.2.5. Boş Zaman ve Eğlence Hayatı

1950’lerde gündelik hayatın önemli bileşenlerinden biri olarak boş zamanda ve boş zamanı değerlendirme alışkanlıklarında da önemli dönüşümler yaşanmıştır. O yıllarda Türkiye genelinde boş zamanı değerlendirmede ve eğlence alışkanlıklarında bir değişim söz konusu olduğundan, sinemalarda esen Hollywood rüzgarından, yeni müzik türlerinden ve *rock and roll* gibi yeni dans türlerinin popülerleşmesinden bahsedilmiştir. 1950’lerde Adana’nın eğlence hayatında yaşanan canlanma, üst sınıfın iki grubu olan toprak ağaları ve sanayicilerin zenginleşmesiyle bu iki kesimin bol keseden para harcamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır (Madendağ, 2018, s. 84). Tanju’nun (1985) da belirttiği gibi, canlanan ekonomik hayat beraberinde canlı bir eğlence anlayışı da getirmiştir ve Adana “sinemaları, lokantaları, otelleri, gazinoları, barları ile zengin paytoncuların yolda pazarlık kestiği özel aşk evleriyle bekar erkek hayatının hayli renklendiği bir yer olup çıkmıştır” (Aktaran: Madendağ & Bilecen, 2016, s. 90). Yani Amerikan yaşam tarzının etkisi ile yeni gelen dans ve müzik türleri, ünlü Hollywood filmlerinin gösterimleri, gece hayatının ortaya çıkması gibi gelişmeler İncirlik Üssü’nün büyük etkisiyle Adana’da da yankısını bulmuştur.

4.3.2.2.5.1. Sinema ve Hollywood Rüzgârı

İlk olarak, Adana’da yaşanan değişimde eğlence sektöründe en çok etki yazlık sinemalarda görülmüştür (Çanak, 2003, s. 407).⁵⁹ O yıllarda Adana’da zaten var olan bir yazlık sinema kültürüne Hollywood filmleri rüzgârı etkisini göstermiştir. Örneğin, görüşmecilerden Alinur Bey o dönem izledikleri Hollywood filmlerini Adana’da zaten birebir yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Bizim evimizin yanında yazlık sinema vardı. Amerikan filmleri oynatılırdı. Orda izlerdik yani Amerikan hayatı. Orda izliyorsun. Aa bir bakıyorsun ordaki evlere sen gidiyorsun. Müthiş bişi ya bu. Yani o yaşam tarzına, aynı yaşam tarzına gidiyorsun. Çocukların yatak odası vardı. Ay inanmıyorum ya. Çocukların yatak odası var yani bizim evler... Bi tek babam bir süre sonra bana bir oda ayırdı, böyle kendi yaptı. Yatağım var, rafım var, kitaplarım. Kardeşlerim de kiremitte yatarlardı, öbür odada. Ondan sonra bir eve gidiyorsun bakıyorsun, David’in ayrı bir odası var, Elizabeth’in başka bir odası (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

“Orda izliyorsun. Aa bir bakıyorsun ordaki evlere sen gidiyorsun” ifadesi şehirdeki Amerikalı ailelerin ve dönemin Amerikan hayat tarzının Adana halkı üzerindeki etkisini açıklar niteliktedir. Adana’nın 1950’lerde yaşanan *Amerikanlaşma* bağlamında, Türkiye’deki birçok şehirden bir adım önde gitme durumu bu örnekle yakından görülebilmektedir. Türkiye’de esen Hollywood filmi rüzgârı Batılı, modern ve Amerikalı yaşam tarzına özendirici bir etki yapmıştır. Fakat Adana’da, filmlerde görülen modern hayat, zaten bir taraftan İncirlik Üssü sayesinde yaşanmaktadır da. Bu da İncirlik Üssü’nün bu sürece etkisini ve Adana’da yaşanan dönüşümün boyutunu gözler önüne sermektedir. Habora (2009), 1950’lerde Adana’da boş bir alana İncirlik’ten gelen Amerikalıların kurduğu sinemadan bahsetmiştir. Kendisinin de bu film gösterimlerine gittiğini belirten yazar, o dönem Amerikan filmlerinin özellikle Audie Murphy, Victor Mature ve annesinin kendisine benzettiği Cornel Wilde’nin hayranı olduğunu belirtmiştir (Habora, 2009, s. 105). Bu bağlamda, o yıllarda Hollywood ve Amerikan film starlarına duyulan hayranlığın hatıralarda bıraktığı iz dikkate değerdir.

Adana’da sıcak yaz aylarında çokça tercih edilen yazlık sinemalar o yıllarda Hollywood rüzgarının etkisiyle daha da popüler hâle gelmiştir. Adana’da yazlık sinemalar *çekirdek çitlemek, ağlamak ve gazoz içmekle* özdeşleşen boş zaman aktivitelerinden olmuştur

⁵⁹ Adana’da sinema kültürü ve yazlık sinemalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Çanak (2003, ss. 406-409).

(Ziyalan, 2016, s. 189). Alsaray, Yıldız, Özsaray ve Erciyes Sinemaları gibi 1950'lerin Adana'sındaki ünlü sinemaların önüne kurulan tezgahlarda *Pekos Bill* ve *Oklahoma* gibi dergilerin satılması da belleklerde yer eden hatıralardandır (Habora, 2009, s. 132). Görüşmecilerden Tayfun Bey de Adana'da sinemaların popülerliğinden, Alsaray Sineması'ndan, Alsaray'ın yazlık versiyonu olan Işık Sineması'ndan bahsetmiştir (Tayfun, Turizm Yatırımcısı, 76) Aynı şekilde Ali Şakir Bey de Adana'da yazlık sinemaların popülerliğinden ve eskiden izlediği bir Amerikan filminden şu şekilde bahsetmiştir:

Güneş bütün gün evi ısıtmış, gece evde yatak odasına girdiğiniz zaman duvarlar sıcak kusardı. Klima yok, millet kendini dışarı atar, havanın biraz daha soğumasını beklerdi yatmak için, ya da dama çıkmak için. O dönemde de zamanını yazlık sinemada geçirirdi. Her kışlık sinemanın bir de yazlığı olurdu. Alsaray sinemasının yazlığında Tyrone Power ve Kim Novak diye bir ikilinin *Eddy Duchin Story* diye bir filmi izlemiştim.⁶⁰ (Filmin melodisinin çok güzel olduğunu söylüyor ve devam ediyor) Biz de burda bir plakçımız vardı. Gider ona, hep İncirlik vasıtasıyla, dünyada ilk moda plaklar Adana'ya gelirdi İncirlik vasıtasıyla. Biz ordan alırdık. *Eddy Duchin Story* plağını getirtemedi adam bir türlü. Ben de yurt dışına gittiğimde bit pazarı gezerim. Sonraları İngiltere'de bir bit pazarında buldum o plağı. Hâlâ da dinlerim (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Özetle, sinemanın Amerikan yaşam tarzına eğilim ve özenme konusunda gösterdiği etkisi göz ardı edilemez. Hele ki Adana'da, İncirlik Üssü personeli ve ailelerin yaşadığı hayatın filmlerde görülen hayatla birebir olması Adana halkının bu yaşam tarzına bizzat şahit olması demektir. Dönemin atmosferi içerisinde Amerika'nın kendi değerlerini yaymak amacıyla yaptığı propagandalar bir yana filmlerin de Amerikan hayat tarzı ve değerlerinin yaygınlaşmasında etkili olduğu görülmektedir. Görüşmecilerden Alinur Bey de sinema makinistliği yapan babası sayesinde birçok kez Amerikan filmi izleyebildiğini ve filmlerde gördüğü modern hayatlardan nasıl etkilendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Benim babam sinema makinistiydi, film oynatan. Asıl işi radyo tamirciliği ama onu da yapardı. Adana'da Türk-Amerikan Derneği vardı. Şimdiki Kız Lisesi'nin karşısında da yerleri vardı. Yanılmıyorsam salı ya da cuma günleri orda, Amerikan Derneği'nde babam makineyi çalıştırmak için oraya giderdi. Beni de götürürdü. Biz oraya gittiğimizde ben orada çok Amerikan filmi izledim. Amerikan filmi oynatırlardı. Oynatılanlardan bir tanesi mesela, izcilerle ilgili. Nasıl izci olunacak, izci kurumu nasıl olacak? Onların yaşamlarını gösteriyor. Çadırları, nasıl bıçak yapılıp vs. Ben orda izlediğim kadarıyla içim gitti. Ya ne kadar güzel bir yaşam. Ne güzel öğreniyorlar diye düşündüm. Bir de orada haber filmleri gösterirlerdi. Amerika'dan haber filmleri, aile yaşamları. Arabalarıyla

⁶⁰ 1956 yapımı bir Amerikan filmi olan *Eddy Duchin Story* Türkiye'de ilk kez 1958'de gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.imdb.com/title/tt0049170/>

aileler geziyorlar, çocuk koşuyor bisikletine biniyor. Ben çok özendim (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Amerikan hayat tarzı, Hollywood filmlerinin yanı sıra Amerikan haber filmleriyle de gösterilmiştir. Filmlerde gösterilen hayatlar, kullanılan eşyalar, farklı yiyecek ve içecekler aynı zamanda reklamlarla da desteklenmiş ve *Amerikanlaşma* tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İki kutba ayrılmış bir dünyada Amerikan değerlerinin doğru ve iyi olanı temsil ettiği iddiasıyla yapılan propagandalar Adana’da yankısını bulmuştur. Bu bağlamda zaten Türkiye genelinde *Marshall Planı* vurgusuyla yapılan radyo yayınlarının propagandanın başlıca aracı olduğu ve bir *Amerikan Resmî Kültürel Yayılma Programı*’nın uygulandığı unutulmamalıdır (Alkan, 2016, s. 595). Örneğin Veysel Bey 1951-1952 yıllarında öğrenciyken, sınıflarına Amerikalı bir çiftin geldiğinden, onlara kurşun kalem, silgi ve kravat gibi hediyeler getirdiğinden bahsetmiştir (Veysel, Emekli Memur, 81). Yine, Adana özelinde bir örnek verilecek olunursa:

Okullarda da film gösteriliyordu. Sokağa tükürme, evde elini yıkamadan sofraya oturma gibi. Amerikan filmleri. Okullarda dördüncü ve beşinci sınıflarda kütüphaneye giderdik. Sinema kurulurdu. İkişer sınıf giderdik biz. Onları seyrederdik işte. Sokakta sen tükürürsen çöpçü süpürürken toz halinde kalkar, sana bulaşır, sonra toprağın altından bitkilere karışır falan filan (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Ek olarak, Adana’da *Hollywood* rüzgarının ne derece etkili olduğunu göstermek adına *Hollywood Mahallesinden* bahsedilebilir. *Bereketli Topraklar Üzerinde*’nin (2018, s. 372) kahramanlarından İflahsızın Yusuf’un memleketine dönüş yolunda trene binmek için geçtiği, banka evleriyle kalın bedenli okalıptüs ağaçlarının yer aldığı mahalle olarak tanımlanan *Holivut Mahallesi*, gerçek isminden farklı olarak bilinen ve dönemin kente hâkim olan Hollywood rüzgarını yansıtan bir mahalledir. Adana’da o dönem Hollywood starlarının ve onların yaşam tarzının etkisi o kadar yoğun yaşanmıştır ki bir mahallenin ismi sırf Batılı ve modern tarzdaki inşası ve içerisinde yaşayanların yaşam tarzından dolayı *Hollywood Mahallesi* diye anılır olmuştur. Görüşmecilerden Ali Şakir Bey mahallenin modern ve Batılı tarzda insanların yaşadığı yer olmasından ötürü bu isimle anıldığını ifade etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir:

Hollywood Mahallesi Adana’nın en popüler mahallelerindedir. Gerçek ismi Yüzevler Mahallesi. Orada yüz tane dubleks ev yapılmış, ama çiçek bahçesi, cennete girer gibi girerdin. Gençler oralarda takılırdı. Şortlu kızlar bisiklete binerlerdi (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Ali Şakir Beyin şortlu kadınları modernlikle özdeşleştirmesi dikkate değer bir noktadır. Başka bir görüşmeci ise halk arasında *Hollywood Mahallesi* olarak bilinen bu mahalle hakkında şunları söylemiştir:

Yüzevler Mahallesi Yapı Kredi Bankasının bir girişimi idi. Çok varlıklı Adanalılar burada yapılan bahçe içerisinde iki katlı evleri satın almıştı. O zamanlar Amerikan filmlerinde gördüğümüz bahçe içerisindeki evleri andırıyordu. Evlerde, tıpkı Amerikan evlerinde olduğu gibi kapalı araç garajları da vardı. Ailelerin *teenager* gençleri birlikte sokaklarda gezer, bahçe duvarlarının üzerinde oturup sohbet ederlerdi. Tabi giysiler de tıpkı filmlerdeki Amerikan gençleri tarzında idi. Doğrusu, benim gibi gençlerin de içi giderdi bunlara. Kiskanmazdım şahsen çünkü hemen adapte olmuşum, ben de onlar gibi yaşamaya başlamıştım... Daha sonra Yüzevler tamamen değişti, o güzelim evler yıkılıp yerlerine apartmanlar dikildi (Alinur, Karikatürist-Grafiker, 72).

Adana'da Hollywood Mahallesi olarak bilinen Yüzevler Mahallesinde 1950'lerde yapılan modern tarzdaki evlerden son bir örnek.

Kaynak: Alinur Uğurpakkın arşivi.

İki görüşmecinin de modern tarzına vurgu yaparak bahsettiği *Hollywood Mahallesi*, garajlı ve bahçeli evleriyle gerek mimari yapısıyla gerekse içinde yaşayanların modern görüntüsüyle Amerikan filmlerinde görülen batılı ve modern yaşam tarzının somut bir örneği olmuştur. Görüşmecilerin anlattıklarından garajlı evlerin, bir arada takılan Batılı tarzda giyinmiş gençlerin veya şort giyip bisiklete binen kadınların Batılı ve modern görünümü işaret ettiği ve zihinlerde bu şekilde tasavvur ettiği görülmüştür.

4.3.2.2.5.2. Yeni Bir Dans Kültürü

En çok neden etkilendi Adanalı dersiniz müzik derim. Amerikalının yeme-içme kültürü yok ki, Adanalının kültürü var. Yani hiç özenmedi Adanalı Amerikalıya yeme-içme konusunda. Hiç. Biz giderdik tek tük. Çok güzel dondurmaları vardı mesela. Elli altmış çeşit dondurma... Dondurma yemeye giderdik İncirlik'e [...] Yani o tarihte çok sayıda

gencin rock and roll yaptığını bilirim ben. Çocuklukta, ellili yıllarda. Daha sonra twist falan çıktı. Çaçı çıktı... (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Ali Şakir Bey'in sözlerinden görüldüğü üzere, 1950'ler Adana'sında müzik ve dans kültüründe önemli bir değişim yaşanmış ve yeni yeni tarzlar gündeme gelmiştir. Ayrıca, Cevdet Bey de tango müziği ile başlayan bir *dinner dance* kültürünün oluşumunu ve ardından *rock and roll*, *swing* ve *twist* gibi dans türleriyle devam eden yeni dans türlerinin ortaya çıkışını Amerikan sosyal yaşam tarzına vurgu yaparak şu şekilde ifade etmiştir:

Mesela senede, yine, İncirlik açıldıktan sonra bir iki defa bir şehirde biz veriyorduk bir yemek, bir onlar veriyordu, İncirlik'te yemek veriyordu. E tabi bu yemek dediğimiz daha ziyade, o zamanki sofralarda ben sana *dinner dance* diye bir tabir vardı. O zamanın eğlence tarzı bu. Akşam yemeğinde beraber olup dans etmek. Yani müzikli akşam yemeği. Dernek bazında (Türk-Amerikan Derneği) ama bu *dinner dance* tabiri bütün eğlence dünyasında oldu. Sosyolojik bişey bu. E tabi, Amerikan tarzı sosyal bir yaşam tarzıdır o (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

1950'lerde yeni başlayan *rock and roll* dalgasına şahit olan diğer bir görüşmeci ise bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Yani o tarihte çok sayıda gencin *rock and roll* yaptığını bilirim ben. Çocuklukta, ellili yıllarda. Daha sonra *twist* falan çıktı. Çaçı ..." (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

4.3.2.2.5.3. Amerikalıların Eğlence Anlayışlarına Tepkiler

Şehirde yaşayan Amerikalıların eğlence hayatındaki varlığı kimi zaman eleştirilere de neden olmuştur. Türk Sözü ve Yeni Adana gibi yerel gazetelerde, Amerikalıların geceleri nara atarak ya da polislerin uyarılarına uymayarak şehrin huzurunu ve genel ahlakı bozdukları yönünde haberler yapılmıştır (Madendağ & Bilecen, 2016, s. 94). Yani, 1950'lerde Adana'da Amerikalıların varlığından rahatsız olan ve onları eleştiren bir kesim de mevcuttur. Amerikalılardan ve onların hayat tarzlarından rahatsızlık duyan muhafazakâr kesim sözlü tarih katılımcılarının da anılarında yer etmiştir. Örneğin Veysel Bey, Amerikalıların pavyonlara ve gece kulüplerine çok sık gitmelerinden dolayı huzursuzluklar çıktığından ve bu yüzden de tepki çektiklerinden bahsetmiştir. Yine Tayfun Bey de sonraları ortaya çıkan bir tepkiden şöyle bahsetmiştir:

Önceleri çok uyumluydu Adanalılarla bunlar. Fakat zaman içinde daha kalitesiz Amerikalılar geldi. Netice olarak bir süre sonra bazı olaylar oldu. Kavga ettiler, olay çıkardılar. O zaman tepki aldılar tabii (Tayfun, Turizm yatırımcısı ,76).

Cevdet Bey ise Adana’da yaşayan Amerikalıların sosyal yaşamları sebebiyle tepki gören kesimini bir tarafa, aile hayatı yaşayan ve dostluklar kurulabilen kesimini bir tarafa koyarak bir ayrıma gitmiştir. Ayrım yaptığı iki grup Amerikalı kesimden, bekar olanların yaşam tarzından dolayı tepki topladığını vurgulaması dikkate değer olup muhafazakâr bakış açısının o dönem nasıl hâkim olduğunu gösterir niteliktedir:

Şimdi o sırada Amerikalıların Adana’da bıraktığı izlenimi geleceğim. Bunu ikiye ayırmak lazım diye düşünürüm ben. Bir, sivil evli Amerikalılar. İki, bekar asker Amerikalılar. Şimdi bekarların, tabi, olumlu bir intiba bırakması biraz zor. Şimdi bunlar tabi gelip de şehirde bilmem içki içip de nara atmaları (gülüyor) hoş karşılanmaz. Ama öbür taraftan adam evli, evi var, karısı var. Bilmem gidiyosun oturuyosun evine gidiyosun, çay kahve içiyorsun. Ondan sonra bilmem, birlikte piknik yapıyosun veyahutta bilmem bi yere gidiyosun, civarlarda keşfe gidiyosun. O zaman deniz kenarı hep bakir, oralara gidiyosun, dağa gidiyosun, hanımlar diyolar ki “ya gel sana Türk yemeği öğreteyim”, diğeri diyo “gel sana Amerikan yemeği öğreteyim” diyo. Yani böyle bir sosyal ilişki oluyo. Onlar başka (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Sonuç olarak, 1950’lerde Adana halkının boş zamanı değerlendirme alışkanlıkları olarak eğlence hayatında birtakım yenilikler meydana gelmiştir. Görüşmecilerin anlattıklarından da anlaşılacağı üzere, *Amerikanlaşma* rüzgarıyla gelen Hollywood filmleri kuşkusuz en önemli gelişmelerdendir. Yazlık sinema kültürüne sahip bir şehir olan Adana’da halk yeni gelen Amerikan filmlerinde yepyeni bir yaşam tarzıyla karşı karşıya gelmiş, bunu sadece filmlerde izlemekle kalmamış, İncirlik Üssü Amerikalıları sayesinde birebir deneyimleme fırsatı da bulmuştur. Sinemanın yanı sıra rock and roll gibi Amerika menşeli yeni danslar Adana’da da popüler olmuştur. İncirlik Üssü Amerikalıları şehirde yeni bir eğlence kültürünün oluşmasında rol oynarken bazen de tepkilere maruz kalmışlar ve eleştirilmişlerdir.

4.3.2.2.6. Türk-Amerikan Derneği

Amerikan Haberler Merkezi öncülüğünde 1954 yılında Ankara’da açılan *Türk-Amerikan Derneği*’nin 1955 yılında Adana’da açılan şubesi, yaşanan kültürel değişimde önemli oluşumlardan biri olmuştur. Nitekim, derneğin şehirde bulunan İncirlik Üssü’nün de etkisiyle açılan şubesinin faaliyetleri hakkında Gülalp şunları söylemiştir:

Ankara’da Türk Amerikan Derneği diye bir dernek kurdular. Amaç daha ziyade, gelen ve şehre yerleşen Amerikalıları Türkiye ile Türklerle olan entegrasyonunu kolaylaştırmak, Türklerin Amerikalılarla olan arkadaşlıklarını arttırmak. Ankara’da kurulan derneğin hemen İzmir ve Adana’da da birer şubesi kuruldu. 1955 yılında Adana’da şubenin

açılmasında en önemli olan neden, İncirlik Üssü'ne Amerikalı asker veya tesislerde hizmet eden sivillerin gelmesi idi. Onlar şehirde ev kiralayıp halkımızın arasına giriyorlardı. Bu yıl içinde, Amerika hükümetinin Adana'da konsolosluk teşkilatı yoktu. Bunun üzerine Amerikan Haberler Merkezi teşkilat olarak bir büro açmış ve küçük bir kütüphane kurarak Amerika hakkında bilgi ve propaganda hizmetlerini yürütmeye çalışıyordu. Bu büroya destek olmak üzere, Adana'daki Türk ve Amerikalı vatandaşların üyeliklerinden oluşan, Ankara'daki Türk-Amerikan Derneği'nin Adana şubesi faaliyete geçti. Türk-Amerikan Derneği İngilizce dersleri vermeye başladı. Yani İncirlik'te çalışmak isteyenler (Türkler) var. İngilizce öğrenmesi lazım. Onlara ders veriyordu. Amerikalılar gönüllü hocalık yapıyordu. Biz yapıyorduk. Öğretmenler yapıyordu. Amerikalılara Türkçe dersi veriliyordu. Bu şekilde bir durum vardı (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Görüşmecilerden Tayfun Bey de Adana'da açılan Türk-Amerikan Derneği'nin şubesi hakkında Amerikalılar ve Türkler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak adına dil kursları açıldığından bahsetmiştir ve kurslar hakkında bildiklerini şu şekilde ifade etmiştir:

Şimdi bu havaalanı yapılırken normal vatandaşlarla veya yöneticilerle ilişki kurmaları lazım. İngilizce bilen çok az. Bize İngilizce öğretmenleri gelir. Devlet o zaman dört yüz lira maaş veriyor bunlara. Ama mecburi hizmetleri var. On sene on beş sene devlette çalışmak zorundalar. Bunlar Adana'ya tayin olurlar. Şimdi devlet veriyor dört yüz lira, Amerikalılar veriyor üç bin lira. Öyle bir para ki. Bunlar gelir, iki ay üç ay sonra istifa eder, mecburi hizmet bedelini borçlanırlar, tercüman olarak İncirlik'te çalışırlardı (Tayfun, Turizm yatırımcısı ,76).

Türk-Amerikan Derneği'nin Adana şubesinde uzun yıllar aktif olarak çalışan Cevdet Bey derneğin faaliyetleri hakkında şunları söylemektedir:

Yedi kişiden oluşan yönetim kurulunda tüzük gereği dört Türk ve üç Amerikan vatandaşı vardır. Fahri çalışan yönetim kurulu üyeleri diğer arkadaşlar arasından seçtikleri değişik komiteler aracılığı ile faaliyetini sürdürür. Bunlar arasında karşılıklı ev ziyaretleri, yurt içi yakın yerlere yapılan müşterek geziler, hanımlar arası yemek kursları, yılda en az birer kez İncirlik ve Adana şehrinde yapılan müşterek yemekli-müzik eğlenceli toplantılar sayılabilir. İngilizce ve Türkçe kurslar, derneğin profesyonel yönetimi tarafından yürütülmekte idi (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Gülalp'in sözlerinden başkentte kurulan bir derneğin Adana gibi bir şehirde şube açmasındaki en önemli sebebin İncirlik Üssü olduğu anlaşılmaktadır. Zira, üsse görev yapmak için gelmiş Amerikalıların Adana halkı ile kaynaştırılması amaçlanmış bu amaçla da çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. İngilizce ve Türkçe kurslardan yemekli toplantılara kadar çeşitlilik gösteren bu faaliyetlerde, şehre gelen Amerikalılara Türk kültürünü öğretmek amaçlandığı gibi, Amerikalılardan da Türklere kendi kültürlerini ve yaşam tarzlarını öğretmeleri beklenmiştir. Son olarak, Gülalp derneğin uzun yıllar süren faaliyetlerini ve etkinliğini anlattıktan sonra yıllar içinde merkezi Ankara'da bulunan

Türk-Amerikan Derneği'nden bağımsız oluşundan, Amerikan Haberler Merkezi çatısı altından çıkarak 1955'te ilk kurulduğu zamanki misyonunun değiştiğinden ve *Adana Lisan Eğitimi Vakfına* dönüşümünden bahsetmiştir. Vakfın hâlen aktif bir şekilde hizmetlerine devam ettiğini belirten Gülalp, Amerikalılarla artık bir bağlantılarının kalmadığını da vurgulamaktadır. Zira, İncirlik Üssü'nün de 1950'lerdeki kadar aktif olmadığı göz önüne alındığında, derneğin ve üssün zaman içinde sosyal hayat üzerinde etki alanlarının küçülmesinin şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Nitekim, İncirlik Üssü'nde yaşayan Amerikalıların sonraları üssün içine çekilmeleri ve halktan izole bir hayat sürmeleriyle başlayan bir süreç olduğu da unutulmamalıdır.

4.3.2.2.7. Boşboşçular: Tablada Satıştan Amerikan Pazarına

İncirlik Üssü'nün Adana'nın gündelik hayatına doğrudan bir etki yapmasında en önemli faktörlerden biri ünlü *boşboşçular* meselesidir. Sözlü tarih katılımcılarının hemen hemen hepsi Adana'nın bir zamanlar meşhur olmuş *boşboşçu* furyasını hatırlamakta ve anılarını anlatırken bu konuya değinmektedir. 1950'lerde İncirlik Üssündeki Amerikalıların tükettikleri kahve, çay, şeker veya bisküvi gibi ürünlerin kutularını ya da boş içecek şişelerini toplayan eskiciler bunları seyyar olarak Adana sokaklarında satmışlardır. Satış yaparlarken ise *boşboş!* diye bağırmaları isimlerinin boşboşçu olarak kalmasına sebep olmuştur. Boşboşçuların isimlerinin nereden geldiği Akalın tarafından şöyle anlatılmaktadır: “İngilizce bilmeyen eskiciler bu kutu ve şişeleri alıp alamayacaklarını işaret diliyle anlatmaya çalıştıklarında Amerikalılardan hiç de yabancı olmadığı bir sözcük duydular: ‘It is bosh! Bosh!...’ *Bosh...* Yani değersiz, gereksiz, ıvır zıvır... Amerikalılar kendileri için gereksiz şişe ve kutuları eskicilerin alabileceklerini söylerken kullandıkları bosh sözünü duyanlar iletişimi sağlayacak sihirli sözcüğü de öğrenmişlerdi... Türkçedeki boş sözünü çağrıştıran bu sözü eskiciler ‘içi boş’ olarak algılıyordu.” (Akalın, 2010, s. 1060). Görüşmelerden de anlaşıldığı üzere, 1950'lerde Adana'da yaşamış hemen hemen herkes bir şekilde *boşboşçulardan* alışveriş yapmıştır. 1950'lerde Amerikan mallarının Adana halkı ile buluşturulmasında en önemli araçlardan biri olan *boşboşçular* şöyle nitelenmektedir:

Amerikalıların attığı bu şeyler birileri tarafından toplanıyor. Halka satılıyor. Böyle tablalar, efendim, eskileri toplayanlar vardır. Hele bu Amerikalıların falan attığı şeylere... Çağırırken *boş boş, boşboşçu* falan der. Boşboşçu boşalmış, atılmış biraz da ambalaj, şişe, içki şişelerini satar (Veysel, Emekli Memur, 81).

Kaynak: Akalın, 2010, s. 1060

Amerikalıların attıkları malların bile değer kazandığını, *boşboşçular* vasıtasıyla satıldığını ve böylece bit pazarının kurulmasına vesile olduğunu vurgulayan Veysel Bey, sözlerine şöyle devam etmiştir: “Hatta gelenlerin çocukları falan var, çalışanların. Onların oyuncakları falan var. Çekip giderken ne yapacak, bu oyuncakları atacak. Bit pazarında Amerikan oyuncakları ortaya çıkmış oluyor (Veysel, Emekli Memur, 81). Kâmil Bey de *boşboşçuların* daha ziyade boş şişeleri ve ambalajları tablaların üzerinde mahalle aralarında gezerek sattığını vurgulamıştır:

O zamanlar evlerimizde ambalaj problemi vardı. Mesela su şişemiz yoktu. Çünkü şişeyle satılan bir mal yoktu ki o boşalmış şişeyi kullanalım. İşte Amerikalıların *boşboşçulara* satılan o su şişeleri, içki şişeleri o bizim evimizdeki, Türkiye’de yeni çıkmış buzdolaplarına su şişesi olurdu (Kâmil, Emekli Mimar, 73)

Görüşmecilerden Tayfun Bey de *boşboşçuların* sattığı bira şişelerini kumbara amaçlı kullandıklarını anımsamaktadır (Tayfun, Turizm yatırımcısı, 76). *Boşboşçuların* zaman geçtikçe daha da popüler oldukları ve işlerini büyüttükleri görüşmecilerin anlattıklarından anlaşılmaktadır. Nitekim, Alınur Bey *boşboşçuların* giderek büyüdüğünden ve bu kişilerin sonraları dükkanlara sahip olduklarından, tabladan dükkâna doğru bir geçiş yaşadıklarından bahsetmiştir (Alınur, Karikatürist-Grafiker, 72). *Boşboşçuluk* yapan kişilerin zaman içinde işlerini büyüttüğünde kendilerine ait pazar yeri benzeri bir yerde toplanmaları ve satış yapmaları şu şekilde ifade edilmiştir:

Bahsettiğimiz *boşboşçular*, bi çocuk parkı vardı, onun orada toplanırlardı. En son orası bi pazar yeri haline gelmişti. Yani artık insanlar *boşboşçudan* bişey almak için oraya adres olarak gidiyorlardı. Daha sonra bunlara çadır şeklinde tente şeklinde bir yer, parkın bir köşesinde yer tahsis etti ve onlar yerleşmeye başladılar. Daha sonra da şu an ki Amerikan Pazarı, yani aslında boşboşçular çarşısı dediğimiz yer ortaya çıktı (Kâmil, Emekli Mimar, 73).

İncirlik Üssü vasıtasıyla halkın satın aldığı ikinci el mallar arasında yatakların dahi bulunduğunu vurgulayan Kâmil Bey, 1960'larda ve 1970'lerde de bu durumun devam ettiğini belirterek şunları söylemiştir:

Mesela orada İncirlik'te bir otel var. Gelen misafirler komutanlar, yani askerlerin subayların yattığı yerler haricinde otel gibi sistemiyle. Şimdi orada her yatağın bir kartı var. Yani kaç defa kullanıldı? Bunların belirli bir yıl içerisinde mutlaka değiştirilmesi lazım. Bi iki sene kullanılacak mesela. İki sene sonra onların hepsini kaldırıyorlar, *trash* dedikleri çöp diye tabir ettikleri yere koyuyorlar. Bu yataklar, bu kadar iyi teknolojiyle yapılmış yataklar ki Türkiye'de daha pamuklu döşekler varken hani onlar yapılmış vaziyette. Onlar bazı eller tarafından *boşboşçulara* geliyordu. Yani yatak bile geliyordu, düşün. Buna benzer her türlü eşya. Çocuk oyuncağından tutun da her şeye. Cilt kremi, makyaj malzemesinden tutun da. Artık bu başka bir olaya dönüştü ondan sonra (Kâmil, Emekli Mimar, 73).

Görüşmecilerin anlattıklarından günümüzde de hâlâ *Amerikan Pazarı* olarak bilinen, birçok şehirde yer alan ve Amerikan mallarının satıldığı bu yerlerin Adana'daki kökeninin *boşboşçular* olduğu sonucuna varılmıştır. Amerikan pazarlarının Adana'da popüler olduğu ve 1980'lerden itibaren yaygınlaştığı görülmektedir.

Adana'daki Amerikan Pazarının günümüz hali. Dış ve iç görünümünden birer kare.

Ek olarak, *boşboşçuların* boş şişe ya da ambalaj gibi malları satmalarının yanında tablalarının altından yasal olmayan malları da sattıkları belirtilmiştir: “Tablalarda *boşboşçular* dedikleri boş Amerikan ambalaj, şişesiydi şusunu busunu satma numarasıyla tablanın altından Amerikan eşyası satardı adam. Şişe onun kamuflejeydi asıl onun altında sigarasından tutun çikolatasına çikletine.” (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Cevdet Bey de İncirlik'ten kaçak olarak elde edilen malların boşboşçular vasıtası ile satıldığını ve Adana halkının bu sayede pek çok Amerikan malıyla tanıştığını şöyle ifade etmektedir:

İlk zamanlar bu işi yapan, Amerikan pazarı işini, bir iki kişi vardı Adana'da. Yani İncirlik'te çalışan insanlardı bunlar. Getiriyorlardı evlerinde. Mesela tanyosun adamı gidiyosun evine. Ya bana bi karton sigara ver, diyosun. Yok ki sigara ya yabancı sigara. Bi karton sigara ver diyosun, olur abi diyor. Öyle gizli gizli veriyor, alıyor parasını. Bilmem bir viski istiyorsun veyahutta bilmem bir eşya istiyorsun. Bi klima diyorsun bana lazım. O veriyor yani. Öyleydi. Boşboşçular döneminde tek tük bir iki kişi vardı. Ama boşboşçular daha ziyade eski eşya ikinci elleri rahat satıyorlardı. Sonra Amerikan pazarları açıldı (Cevdet, Emekli İş Adamı, 91).

Ayrıca Amerikan mallarının satıldığı yerlerden biri olan ve görüşmecilerin hatıralarında da sıkça yer eden *PX* mağazalarının etkisi de göz ardı edilmemelidir. *PX* mağazaları NATO'ya üye olunduktan sonra Türkiye'ye Amerikalılar tarafından getirilen malların satıldığı mağazalardır. Amerikalıların gümrüksüz getirdikleri bu mallar içerisinde boş su şişeleri dahil birçok Amerikan ürünü satılmaktadır (Atamer, 2012). Örneğin, Cevdet Bey *boşboşçuların PX'ler* vasıtasıyla Amerikan pazarlarına dönüştüğünü ifade etmektedir. Yani boşboşçuların mallarını tedarik ettikleri yer olarak *PX* mağazaları önemli bir yere sahiptir. Bir diğer görüşmeci ise Amerikalıların alışveriş yaptığı bu *PX* mağazalarından elde edilen malların satılmasını şöyle nitelendirmektedir:

Blue-jeanler geldi. Bu İncirlik havaalanı açıldıktan sonra Türkler orada çalışmaya başladı. İşte orada *bellboyluk* yapıyorlar, *housekeepingte* çalışıyorlar, temizlik işinde, bahçe işinde Türkler çalışıyorlardı. Bunların çok uyanık olanları vardı. *PX* denilen mağazaları vardı bunların. Ankara'da Balgat'ta vardı. Dış İşleri Bakanlığı'nın arkasında orda da büyük bir *PX* vardı ve onlar alırlardı Adana'da da satarlardı. Yani orda mesela bir Amerikalıya iş yapıyosun, adam beş dolar on dolar yirmi dolar sana veriyo, bu paralarla ordan *PX'ten* gömlek, pantolon filan alırlardı. Adana'da da satarlardı. 10 liraya alırlardı, 100 liraya satarlardı. Spor ayakkabı, blue-jean... O zaman Türkiye'de yoktu. Gömlek, atlet, iç çamaşırı, fanila... (Tayfun, Turizm yatırımcısı, 76).

PX mağazaları hakkında başka bir görüşmeci de şunları söylemiştir:

İncirlik'teki o *PX'ten* filan mal alıp dışarıya bu tür dükkanlara getirir çok karla satarlardı. Biz de gider onlardan birçok çiklet, çikolata, coca-cola yani Türkiye'de bazı markalar bilinmezken ilk biz Adanalı gördü, tüketti onları. O bir tane Amerikan pazarı iki oldu, üç oldu, beş oldu. Sonra böyle çarşı haline dönüştü. Ondan sonra daha gelişti, Mısır Çarşısı, Kilis pazarı gibi artık çok yaygın İncirlikle alakası olmayan şeyler satılmaya başlandı (Ali Şakir, İş Adamı, 74).

Sonuç olarak, Adana’da *boşboşçular* olarak bilinen kişiler vasıtasıyla boş şişelerin ya da ambalajların küçük bir tabla üzerinde, mahalle aralarında dolaşarak satış yapılmasıyla, bir iki kişiyle başlayan bir gelenek devamında Amerikan Pazarı’nın oluşmasına vesile olmuştur. Amerikan mallarının giderek popüler olması, reklamlarının çoğalması ve tüketici için daha cezbedici hâle gelmesiyle Amerikan pazarları uzun yıllar önemini korumuş ve sıkça tercih edilen alışveriş yerlerinden olmuştur. Bu bağlamda, Amerikan mallarının temin edildiği mağazalardan *PX*’lerin önemi de göz ardı edilmemelidir. *Boşboşçular* Adana halkının gündelik hayatında yeni ürünlerle tanışmasında öncü rol oynayan, onları Amerikan mallarıyla tanıştıran önemli araçlar olmuşturlardır.

4.3.2.2.8. Uzun Yıllar Devam Eden Bir Etki

İncirlik Üssü’nün ve şehirde bulunan Amerikalıların gündelik hayata etkisi Adana’da sadece 1950’ler boyunca sürmemiş, daha sonraki uzun yıllar boyunca da devam etmiştir. Nitekim 1950’lerde başlayan bu etki 1960’lar, 1970’ler ve 1980’lere dair anılara da yansımıştır. Örneğin, Kozanoğlu, *PX* mağazalarından aldığı lolipoplardan, *Dove* sabunlardan ve *Hershey* çikolatalardan ve şehirde bulunan Amerikalılar sayesinde İngilizce öğrenebildiklerinden bahsetmiştir. Bunların yanı sıra, İncirlik Üssü sayesinde Harlem basketbol takımını Adana’da izleme fırsatı bulduğunu belirtmiştir (H. Kozanoğlu, 2016, ss. 219-222). 1970’li yıllarda Adana’ya dair anılarını anlatan Cangöz (2016, s. 372) ise Adana’da devam eden Amerikan etkisini şu sözleri ile anlatır:

İlk zenciyi Adana’da görmüştüm. (70’li yıllarda “siyaseten doğru olmak” henüz bilinmiyordu, “Afrikalı-Amerikalı” falan diye uğraşmıyor, direkt “zenci” diyebiliyordunuz!) İncirlik çalışanları o yıllarda şehirde oturabiliyorlardı ve sayelerinde *PX*’ten içinde kendimizi acaip havalı hissettiğimiz jean pantolonlar ve converseeler edinmiştik. Amerikan malı bir sürü ıvır zıvırı (kullanılmış cam kavanozlar dahil!) el arabasında satan “boşboşçu”lar vardı.

1960’lar ve 1970’ler Adana’sında etkisini devam ettiren Amerikan etkisi 1980’lerde de devam etmiştir. Taçlı Yazıcıoğlu (2016, s. 247), İncirlik Üssü’nün Adanalılığı beynelmilel hâle getiren özelliğine dikkat çekerek gündelik hayatta yarattığı etkiyi ve 1980’ler Adana’sına dair hatırladıklarını şu sözleriyle ifade etmiştir:

Bir arabamız da vardı. Ayşegül’ün babasının eski püskü Amerikan arabası. Eski Amerikan arabaları bizim orada çoktur. Biliyorsunuzdur şimdi siz, ama o zamanlar herkes bilmezdi, biz bile anlamını kavrayana kadar uzun zaman geçmişti. Bir Amerikan üssümüz vardı hatta bazen de Amerikalı komşularımız olurdu. Yılbaşı’nda kapılarının önüne

çamdan küçük çelenk asarlardı hatta bir tanesi de eşcinseldi. Vietnam gazisi olan bir Amerikalıyla da Adana’da tanışabilirdiniz. Bugün bile New York’un ortasında da Türk olduğunuzu duyup yanınıza yaklaşan Amerikalı, “Ben aslen Adanalıyım, orada doğdum, büyüdüm, sen neresindensin Türkiyenin?” diye sorduğunda, o zaman Adanalılık bilincinin beynelmilel olduğunu anlayabilirsiniz.

Ek olarak, o dönem Adana’da Türkiye’deki birçok ilden çok önce hamburger yenildiği, kutu kola içildiği ve Amerikan malı lastik ayakkabıların giyildiği gündelik hayatın yeniliklerine verilebilecek en güzel örneklerdendir (Yazıcıoğlu, 2016, s. 247).

Son olarak, Adana halkına Amerikan malı satışı yapan boşboşçular ve Amerikan Pazarlarının aksine İncirlik’te görevli askerler ve ailelerine satış yapan dükkanlardan ve Adanalı esnaflardan da söz edilmelidir. İncirlik Üssü’nün hemen yanındaki de yer alan, üste görev yapan Amerikalılara yönelik satışlar yapan ve günümüzde harabe halinde olan bu dükkanların *Falcon Bar, Golden Scissors Tailoring, Larry’s Jewellery, Nigel’s Carpets, Yellow Star Carpets, Charlie’s Carpets, Woody WoodPecker Furniture Store* gibi İngilizce tabelaları vardır. Bu dükkanlar şehirde bulunan Amerikalıların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte satış yapan yerlerdir. 1950’lerden başlayarak 1960’lar ve 1970’lerde altın dönemlerini yaşayan ve *Küçük Amerika* olarak anılan bu cadde geçmişte birçok Adanalının yatırım merkezi haline gelmiştir. Önceleri tarım ve hayvancılıkla uğraşan belde halkı Amerikalıların gelmesiyle onların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yüzlerce dükkân açmıştır. Hatta Amerikalılara kiraya vermek üzere onların zevklerine uygun evler bile inşa edilmiştir (Cumhuriyet, 17 Eylül 2008). Caddenin dükkanlarıyla, sayısız bar ve restoranlarıyla uzun yıllar boyu devam eden hareketliliği önce askerlerin üs içerisinde inşa edilen lojmanlara taşınmaları sonucu müşteri kaybetmeleriyle, sonraları ise üste görevli Amerikan asker sayısının zamanla düşmesiyle ve son olarak da askerlerin üs dışına çıkmalarının yasaklanmasıyla giderek yok olmuştur (Aytulu, 2015). Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, Adana halkının şehirde yaşayan Amerikalıların yaşam tarzına uygun olarak, dükkân tabelalarının dahi kendi dillerinde olacak şekilde, adeta küçük bir Amerikan kasabası görünümünde bir yer inşa etmeleridir. Caddede yer alan bu mağazalar ile Amerikalılar kendilerini evlerinde hissederken Adana halkı da Amerikalılarla daha yakın temaslar kurmuş böylece Amerikan değerlerini daha yakından tanımıştır. Bahsedilen caddede açılan dükkanlar *Amerikanlaşma* politikalarından tamamen bağımsız Adana halkının gelir elde etmek için başvurduğu yollardan biri olarak yaşanan toplumsal dönüşümde rol oynayan önemli etkenler arasında gösterilebilir.

İncirlik Üssü'nün yanındaki caddede yer alan günümüzde kullanılmayan İngilizce tabelalı dükkanlardan bazı örnekler.

Sonuç olarak, İncirlik Üssü bünyesinde çalışan Amerikalı personellerin ve ailelerinin yaşam tarzları Adana halkının gündelik hayatında sadece 1950'ler ile kalmamış uzun yıllar boyunca doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. 1950'lerde başlayan bu süreç 1960'lar, 1970'ler ve 1980'lerde de devam etmiş, bu dönemlerde Adana'da yaşamış birçok neslin hafızasında farklı yönleriyle yer etmiştir. Her ne kadar günümüzde çoğu harabeye dönmüş olsa da üssün hemen yanındaki caddede yer alan ve İngilizce isimleriyle küçük bir Amerikan kasabası havası veren dükkanlar da Adana halkının Amerikan kültürüyle ve tüketim değerleriyle iç içeliğini gösterir niteliktedir.

4.3.3. 1950'lerde Adana'da Gündelik Hayatın Lefebvre Çerçevesinden Değerlendirilmesi

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada Henri Lefebvre'nin gündelik hayat teorisi temel alınmıştır. Bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınan Adana'nın 1950'lerde gündelik hayat pratiklerinde yaşanan değişimler, Lefebvre'nin teorik perspektifi çerçevesinden okunmaya uygundur. Adana'daki değişimler Lefebvre'nin görüşleri çerçevesinden değerlendirilecek olunursa, ilk olarak yaşanan değişimlerin ve ortaya çıkan *Amerikanlaşmanın* sözlü tarih görüşmecileri tarafından modernlikle ve modernin simgesi olan Amerikan hayat tarzı ile ifade edildiği vurgulanmalıdır. Lefebvre, “zamanın ruhunun iki yüzü” olarak tanımladığı gündelik hayatın modernlikle eş zamanlı olarak ortaya çıktığını savunmuştur (Lefebvre, 2016, s. 35). Yani modernlikle gelen bir gündelik hayat olgusu vardır. Benzer şekilde, görüşmeciler 1950'ler Adanasının gündelik hayatında, yeni Batı ABD'nin hayat tarzını benimsemeyi modern olmak olarak nitelmiş, dinlenen müzik tarzlarından yeni yeni giyimeye başlanan kıyafetlere kadar bir değişimin yaşandığını ve modern Amerikan hayat tarzının Adana'ya hâkim olmaya başladığını ifade etmişlerdir. Yaşanan tüm bu değişimler Lefebvre'nin de sıkça değindiği modern tüketim toplumlarının ortak özelliklerindedir. Lefebvre modern kapitalist toplumlarda ortaya çıkan tüketim kültürünün ihtiyaçları manipüle ettiğine, ihtiyaçlar ile arzular arasında bir muğlaklık ortaya çıkardığına ve meydana gelen bu muğlaklıkla gündelik hayatın sürdürülebilir hale geldiğine dikkat çeker (Lefebvre, 2019, s. 237). Adana'ya 1950'lerde hâkim olmaya başlayan Amerikan hayat tarzı Lefebvre'nin ileri bahsettiği sürdürülebilir anlamda gündelik hayatın başlangıcı olarak nitelenebilir. Örneğin, 1950'lerde Adana'da popülerleşmeye başlayan Amerikan otomobilleri Lefebvre'nin gündelik hayat perspektifinden ele alınabilir. Lefebvre, tüketim toplumu içerisinde bir alt-sistem olarak değerlendirilebilecek olan otomobilin gündeliklik ile ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

Oldukça basit bir *işlevsel* (trafikte hareket etmek, yani yol almak...) ve *yapısal* (motor, şasi...) bir çözümleme ile gözler önüne seriliveren yoksul bir teknik nesne olan Otomobil, topluma ilişkin basit ve yoksul bir çözümleme içinde giderek daha da ağır basan önemli bir yer tutar. [...] Gerçekte ve hakikatte, Otomobil'in ele geçirdiği ve 'yapılandığı' şey toplum değil, *gündelik hayattır*. [...] Bugün gündelik hayat büyük ölçüde, motorların gürültüsü, onların akılcı kullanımı, arabaların üretiminin ve dağıtımının gerekleridir (Lefebvre, 2016, ss. 115-116).

Alıntıda da görüldüğü gibi, Lefebvre otomobilin basit bir teknik nesneden ibaret olmadığını ve söz konusu tüketim toplumlarının gündelik hayatlarındaki yerinin önemini vurgulamıştır. Lefebvre'nin görüşleri bağlamında değerlendirilebilecek olan diğer bir nokta, yine modern kapitalist tüketim toplumlarının vazgeçilmezi olan kitle iletişim araçlarının ve dayanıklı tüketim mallarının 1950'lerde Adana'da görülmeye başlamasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Adana halkı o yıllarda televizyon, radyo, buzdolabı ve su soğutucusu gibi yeni yeni ev eşyaları ile tanışmıştır. Lefebvre (2019, s. 82), tüm bu teknik aletler ile gündelik hayatın az gelişmişliğinin aşıldığına, böylelikle teknik boşluğun doldurulduğuna ve gündelik hayata dahil olan bu nesnelere zaman içinde *aşına olunan* hale geldiklerine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Lefebvre (2019, s. 84), gündelik hayata dahil olan radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının etkinliğini de şu şekilde ifade eder:

Radyo ve televizyon gündelik hayata yalnızca alıcıyla dahil olmazlar. Kaynağına gidip bu gündelik hayatı ararlar. [...] Radyo ve televizyon zımnı bir ilkedden yola çıkar: "Her şey, yani herhangi bir şey, sunulması, yani mevcut kılınması koşuluyla ilginç hatta tutku verici olabilir." Gündelik hayatı, bağlamından kopartarak, vurgulayarak, tuhaflık ya da pitoreskle renklendirerek, anlam yükleyerek sunma sanatı son derece yetkinlik kazandı. Böylelikle, yüksek ve parlak şahsiyetlerin yaşamı spikerler ve gazete ya da radyo düzenleyicileri aracılığıyla "sunulsa" bile, sonuçta bu gündelik hayattan başka bir şey asla değildir. [...] Sonuçta "lafı olağanüstü bir şekilde evirip çevirme" diyebileceğimiz şeyin gölgesidir ortaya çıkan şey...

Lefebvre'nin de ifade ettiği gibi, Adana'da 1950'lerde yaygınlaşmaya başlayan bu araçlar büyük ilgiyle karşılanarak tutku verici hale gelmiştir. Gündelik hayatın sıradanlığı televizyon gibi makinalarla *sunulabilir* hale gelmiştir. Nitekim, görüşmeciler de gerek sinemada gerekse televizyonlarda gördükleri Amerikan hayat tarzının kendilerine nasıl cazip geldiğinden bahsetmişlerdir. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana'da da o yıllarda Hollywood yıldızlarının yaşam tarzına duyulan ilginin arttığı ve Amerikan hayat tarzının tüketiciye cazip bir şekilde sunulduğu belirtilmiştir.

Adana'nın gündelik hayatta yaşadığı dönüşümde en önemli etkenin şehirde yer alan Amerikalılar olduğu belirtilmişti. Amerikalı ailelerin veya Hollywood yıldızlarının yaşam tarzlarının yanında tüketiciye sunulan Amerikan hayat tarzında reklamların etkisi de göz ardı edilemez. Adana'da o yıllarda gerek televizyon ve radyolarda gerekse dergi ve gazetelerde sıkça Amerikan ürünlerinin reklamı yapılmıştır. Bu durum Lefebvre'nin tüketimin gerçek olduğu kadar imgesel olduğuna ve reklamın da imgeselin tüketim hali olduğuna yaptığı vurguyu akıllara getirmektedir (Lefebvre, 2016, ss. 104-105).

Görüşmecilerin de bahsettiği gibi 1950’lerde Adana’da, okullarda ya da film gösterimleri sırasında sunulan reklamlar Lefebvre’nin bahsettiği anlamda bir imgesel tüketime yol açmıştır. Lefebvre, günümüz toplumlarında reklamların değişen niteliğini şu şekilde belirtir:

XIX. yüzyılda reklamın niteliği buydu: Bilgi vermek, betimlemek, arzu uyandırmak. Bu nitelik yok olmadı, fakat artık başka nitelikler tarafından üstbelirlenmekte. XX. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa’da Fransa’da hiçbir şey [...] bir surete sahip olmadan, onu çevreleyen reklam imgesi olmadan değer taşıyor. Bu imge sadece nesnenin gerçek maddiliğini değil, isteği, zevki de *kopyalıyor*. Aynı zamanda isteği ve zevki kurgusal hale getiriyor. Onları imgesel olan içine yerleştiriyor. “Mutluluğu”, yani tüketicinin tatminini sağlıyor. Böylece, malların tüketimini kışkırtmaya yönelik reklam, en önemli tüketim malı haline geliyor (Lefebvre, 2016, s. 120).

Lefebvre’nin Fransa ve Avrupa temelinde açıkladığı reklamların değişen niteliği 1950’ler Adanasında da karşımıza çıkmaktadır. 1950’lerde Adana’da reklamı yapılan Amerikan ürünleri sadece ürün hakkında bilgi vermek veya ürünü betimlemekle kalmamış, tüketicideki isteği imgesel hale getirerek tatmin duygusunu sağlamıştır. Böylece, Lefebvre’nin de ifade ettiği gibi üründen ziyade aslında reklam bir tüketim malı haline gelmiştir.

Ek olarak, daha önce de belirtildiği gibi Lefebvre gündelik hayatı *boş zaman*, *çalışma* ve *ailvi/özel yaşam* olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu ileri sürmüştür (Lefebvre, 2017, s. 37). O, çalışmama zamanını ve bu zamanın boş zaman aktivitelerine yol açarak ekonominin ve gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası hale gelişini ise şöyle ifade etmektedir:

Çalışmama, daha doğrusu çalışmama zamanı, emek gibi, üretim tarzının parçasıdır; ekonomiyi canlandırır; öncelikle, tüketim zamanı olduğu için bunu yapar, ardından, ürün ve artı-değer üreten büyük sektörler -turizm, boş vakit, *Show-business*, kültür ve kültür endüstrisi- bu çalışmama yola çıkarak oluşur. Dolayısıyla, gündelik hayat toplumsal zamanın bu kipliklerini, emek zamanını olduğu kadar çalışmama zamanını da -ki bu kullanıma özellikle bağlıdır- kapsar (Lefebvre, 2017, s. 19).

1950’lerde Adana’da Lefebvre’nin bahsettiği anlamda bir gündelik hayatın ortaya çıkışıyla boş zaman, çalışma ve özel yaşamın belirgin hale geldiği net bir şekilde görülmektedir. 1950’lerde Adana’da boş zaman aktivitelerinde büyük bir artış ve çeşitlilik görülmüştür. Nitekim, görüşmecilerin de bahsettiği bar ya da pavyon gibi yeni eğlence yerlerinin popülerleşmesi veya müzik eşliğinde yemek yenilen modern tarzda yeni yerlerin yaygınlaşması bunu doğrular niteliktedir. Yani, Adana halkı iş

zamanlarının dışında boş vakitlerini değerlendirecek yeni alışkanlıklar edinmiş bu da kısa zamanda gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Böylece, tıpkı çalışma gibi boş zamanı değerlendirmek de gündelik hayatın en önemli bileşeni haline gelmiştir. Lefebvre'nin de söylediği gibi boş zaman ve çalışma arasındaki birliğin tahayyül edilmesi, boş zamanın çalışmadan artan zamana göre programlanması (Lefebvre, 2017, s. 35) kapitalist tüketim toplumlarının bir özelliği olarak dikkate değerdir. 1950'lerde Adana'da da halkın boş zamanlarını değerlendirecek aktivitelerini arttırdığı ve işten arta kalan zamanlarda bu aktivitelere yoğunlaştığı ve bunu gündelik hayatının bir parçası haline getirdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, beslenmeden giyinmeye en sıradan pratiklerin değişim geçirdiği 1950'lerde gündelik hayatın kapsayıcı niteliği Adana ili örneğinde net bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde, genelde Türkiye'nin özelde ise Adana'nın gündelik hayatında tekrarlanır olanın keşfedilmesi söz konusudur. Lefebvre'nin deyişiyle en bayağı şekliyle gündelik hayat ona verilen anlamla ve en sıradan görülen ayrıntıların gözlemlenmesiyle analiz edilebilmektedir (Lefebvre, 2017, ss. 17-18). *Amerikanlaşma* rüzgarıyla kapitalist tüketim toplumu değerleri ülkeye nüfuz etmiş, gündelik hayatın tüm fragmanlarında ve sıradanlıklarında değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. 1950'lerde Adana'ya hâkim olan yeni dünya düzeninde Lefebvre'nin geç kapitalist toplumlarda olduğunu öne sürdüğü doğrusal bir zaman ve bu zamanda tekrarlanan iş ve tüketim dinamikleri vardır (Lefebvre, 2019, ss. 56-58). Modern öncesi toplumlardaki döngüsel zamanı parçalayarak ona hâkim olan ve doğrusal zamana doğru bir geçiş yapan modern insan Adana örneğinde de net bir şekilde görülebilmektedir. 1950'ler Adanasında gündelik hayatta yaşanan tüm bu değişim ve dönüşümlere bir bütün olarak bakıldığında, Lefebvre'nin ifade ettiği anlamda bir *bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu* ortaya çıkmıştır. Lefebvre söz konusu toplumlar için neden böyle bir adlandırma yaptığını şu şekilde ifade etmektedir: “[...] hem toplumun akılcı niteliği ve bu (bürokratik) akılcılığın sınırları, hem örgütlediği nesne (üretim yerine tüketim), hem de üzerine oturma çabasında olduğu *düzlem*, yani gündelik hayat belirtiliyor.” (Lefebvre, 2016, s. 73). Bu bağlamda, 1950'li yıllarda Adana'da meydana gelen değişim onun belirttiği anlamda bir gündelik hayat düzlemine oturmaktadır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sonra iki kutuplu bir dünya sistemi oluşmuş, ABD ve SSCB olmak üzere iki lider ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde bu iki ülkenin ideolojik ve kültürel çatışması dünya genelinde hissedilmiştir. Batı bloğu liderliğini üstlenen ABD bu dönemde gerek siyasal ve ekonomik gerekse kültürel bir strateji uygulamış, böylece kendi değerlerini yaymayı ve hegemon güç olmayı başarmıştır. ABD'nin bu dönemde uluslararası sistemde hegemon güç haline gelmesinde ve kendi kültürel değerlerini yaymasında en önemli faktör kapitalist sistemin kontrolünü elinde bulundurmasındandır. ABD'nin uluslararası sisteme hâkim olan kapitalist sistemi yönetme gücü Bretton Woods Konferansının bir gereği olarak imzalanan anlaşmalarla kurulan IMF ve DB gibi oluşumlar sayesinde gerçekleşmiştir. Bretton Woods'a ek olarak ABD Marshall Planı gibi ekonomik, Truman Doktrini gibi askerî yardım paketleriyle İkinci Dünya Savaşı'nda harap olmuş ülkelere yardımlar ederek gücünü konsolide etmeyi başarmıştır. SSCB karşısında Batı bloğu ülkelerini askerî olarak tek bir çatı altında toplamak için kurulan NATO'nun önemi de unutulmamalıdır. NATO'ya üyelik ve bu süreçte yapılan antlaşmalarla ABD'nin Batı bloğu ülkelerinde üsler inşa etmesi kolaylaşmış ve böylece ABD Soğuk Savaş atmosferinde askerî olarak da hegemonyasını inşa etmiştir. ABD, tüm bu siyasal ve ekonomik politikaların yanı sıra güçlü bir kültürel hegemonya inşa ederek, Amerikan değerlerinin dünya üzerinde yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemden başlayarak uzun yıllar devam edecek olan bu kültürel etki ve dominasyon *Amerikanlaşma* terimi ile ifade edilmiştir. Türkiye de 1950'li yıllarda Batı bloğundan yana olmuş, ABD yanlısı politikalar izlemiş ve uluslararası kapitalist sisteme entegrasyonunu gerçekleştirmiştir. Yani, 1950'lerde dünya genelinde Batı bloğunda yaşanan bu *Amerikanlaşma* rüzgârı Türkiye'yi de etkisi altına almıştır.

1950'de DP'nin CHP yönetiminden iktidarı devralmasıyla Türkiye'de çok partili yeni siyasal düzene geçilmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye'de sadece siyasal olarak yeni bir döneme girilmemiş gündelik hayatta da muazzam değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. ABD'nin Batı bloğu ülkelerinde kendi değerlerini yayma politikaları Türkiye'de ABD yanlısı DP hükümetinin politikalarıyla birleşince toplumsal anlamda gündelik hayat pratiklerinde büyük yenilikler meydana gelmiştir. Gündelik hayatın en sıradan görülen pratiklerinde yaşanan bu değişimler Türkiye'nin *Amerikanlaşma* rüzgarından ne derece

etkilendiğini net bir şekilde göstermektedir. 1946'da Missouri ve beraberindeki iki zırhlının Türkiye'ye gelişi, görünürdeki sebebi Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Erteğün'ün na'sını getirmek olsa da yaşanacak *Amerikanlaşma* rüzgarının habercisi niteliğindedir. Türkiye'de 1950'lerde yaşanan bu *Amerikanlaşma*, modernleşme çatısı altında gerçekleşmiştir. Zira bu dönemde yeni Batı ve modernleşmede örnek alınacak yeni rol model ABD olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminden itibaren modern ve çağdaş bir toplum olmak için model alınan Avrupa öncülüğündeki Batı medeniyeti yerini ABD öncülüğündeki Batı medeniyetine bırakmıştır.

1950'li yıllarda Türkiye'de toplum gündelik hayatta pek çok yeni Amerikan malıyla tanışmıştır. Örneğin, Marshall Yardımıyla gelen traktör ülkede öyle hızlı yaygınlaşmıştır ki amacı dışında ve fazlaca kullanımını gösteren ilginç olaylar ortaya çıkmıştır. Amerikan arabaları modası basında da sık sık reklamı yapılan bir başka yenilik olmuştur. Bunun yanı sıra toplum ilk kez yeni tatlarla tanışmış, yeme-içme alışkanlıklarında bir dönüşümün gerçekleşmeye başladığı görülmüştür. Örneğin, yine Marshall Yardımıyla gelen süt tozu okullarda dağıtılmış, kahvaltı sofralarında yerini almış ve yeni bir alışkanlık getirmiştir. Bu dönemde günümüzde her evin vazgeçilmez eşyalarından sayılan buzdolabı, süpürge, televizyon ve ütü gibi dayanıklı tüketim mallarının da ilk kez kullanılmaya başladığı görülmüştür. Kılık kıyafette yeni modalar görülmeye başlanmış, eğlence ve müzik anlayışlarında Batılı tarzda yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1950'lerde özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerdeki eğlence mekanlarında görülmeye başlanan ve günlerce gündemden düşmeyen *rock and roll* dansı Amerikan eğlence anlayışının Türkiye'yi nasıl etkisi altına aldığını gösterir niteliktedir. Amerikan eğlence tarzı, rock and roll gibi dans türleri muhafazakâr kesimlerce tepkiyle karşılanırsa ve yasaklanması dahi istense de toplumun büyük kesiminde büyük merak uyandırmıştır. Amerikan etkisinin yoğun bir şekilde hissedilmesinde basının öncülüğünü yaptığı Hollywood rüzgârı başı çekmektedir. Hollywood filmlerinin yaygınlaşması Hollywood yıldızlarının hayatına olan merakı da beraberinde getirmiş ve bu starlara dair haberlerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu haberler cemiyet hayatına olan merakı da uyandırmıştır. Magazinsel yönü dikkat çeken bu haberlere gazete ve dergilerde sıkça rastlanır olmuştur. 1955'te İstanbul'da hizmete açılan Hilton Oteli Amerikan yaşam tarzının benimsenmeye başlaması konusunda dikkate değer bir örnektir. Bu olay Amerikan yaşam tarzının modern hayat tarzı olarak

nasıl örnek alındığını ve oluşan bu *Hiltonizmin* edebiyattan mimariye kadar nasıl bir etki yarattığını göstermektedir.

1950'lerde Türkiye'de *yeni Batı ABD* öncülüğünde gerçekleşen modernleşme Lefebvre'nin kapitalist toplumların bir özelliği olan *modernitenin gündelik hayatı ortaya çıkardığı* görüşünü akıllara getirmektedir. Çalışmada gösterildiği gibi, Türkiye'de yaşanan bu sosyal dönüşüm Lefebvre'nin gündelik hayat sosyolojisine dair eleştirel bir bakışla öne sürdüğü kavramlarla açıklanabilir. Adana, Türkiye'de hâkim olmaya başlayan Amerikan hayat tarzı ve tüketim toplumu değerlerinin gözlemlenebildiği en önemli yerlerden biridir. Bir başka deyişle, Batı bloğu ülkelerinde yaygınlaşan ve Türkiye'de de yankısını bulan *Amerikanlaşmanın* Adana ilinde de yansımaları görülmüştür. Tarihsel olarak da ayırt edici özellikleriyle önemli bir yere sahip olan Adana 1950'lerde gündelik hayatta yaşanan dönüşümün yoğun hissedildiği yerlerden biridir. Adana 1950'lerin ilk yarısında hızla kalkınmış ve kentte ekonomik bir zenginleşme yaşanmıştır. 1950'lerde Adana'da gündelik hayatta yaşanan dönüşümleri ortaya koymak amacıyla yapılan sözlü tarih çalışmasında katılımcıların anlattıklarından yaşanan bu değişimlerin nasıl karşılandığı ve toplumsal anlamda yarattığı etki tespit edilmiştir. Katılımcılar Türkiye genelinde hâkim olan Amerikan hayat tarzını o dönem Adana'da yoğun bir şekilde hissettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin, tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana'ya da yeni gelen Amerikan arabaları ve traktörler şehirde büyük yankı uyandırmış ve katılımcıların hafızalarında yer etmiştir. Özellikle Adanalı zenginlerin lüks Amerikan arabalarına olan merakından bahsetmişlerdir. Görüşmeciler ekonomik olarak zenginleşen Adana şehrinde zengin toprak ağalarının eğlence anlayışlarına da değinmişler ve Adana'yla özdeşleşen *hacığa* tiplemesinden bahsetmişlerdir. Ayrıca Kristal Palas isimli otel ile şehir kulüplerinin açılması katılımcılardan birinin ifade ettiği gibi Batılı tarzda eğlence anlayışının kente hâkim olmaya başladığını gösteren gelişmelerdendir. Kristal Palas isimli otel tüm Türkiye'de yaygınlaşan Batılı eğlence tarzının ve Hiltonizmin Adana'daki tezahürü olması bakımından önem arz etmektedir.

Adana'nın yaşanan *Amerikanlaşma* rüzgarını yoğun bir şekilde hissetmesinde en önemli etken şehirde kurulan İncirlik Üssü'dür. İncirlik Üssü'nün açılması Türkiye'nin NATO üyeliğinin ardından SSCB karşısında ABD ile stratejik ortaklığını gösteren önemli gelişmelerdendir. Üssün gündelik hayata olan etkisi Adana'nın Türkiye'nin gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümlerde ayrıcalıklı bir yere sahip olmasına sebep

olmuştur. Adanalılar filmlerde görülen, gazete ve dergilerde okunan Amerikan hayat tarzıyla gündelik hayatlarında bizzat karşılaşmışlardır. Sözlü tarih katılımcılarının da bahsettiği gibi 1940'ların sonlarından itibaren Adana'da askerî bir üs kurma fikri proje halindeyken şehre gelmeye başlayan Amerikalılar sosyal hayatta görünür olmaya başlamışlardır. Yani 1950'lerde etkisi tavan yapacak bir *Amerikanlaşmanın* ilk göstergeleri 1940'ların sonlarındaki görülmeye başlamıştır. Görüşmelerden Amerikalıların şehirde halk ile iç içe yaşadıkları dönem boyunca Adanalılarla dostluklar kurduğu anlaşılmaktadır. Özellikle o yıllarda çocukluk dönemini yaşayan katılımcıların Amerikalı arkadaşları ile ilgili anlattıkları anıları, onların yedikleri içtikleri ya da evlerinden bahsetmeleri şehirde gerçekleşen Amerikan etkisine en güzel örneklerdendir. Böylece Türkiye genelinde görülen *Amerikanlaşma* etkisinin Adana'ya da yansıdığı verilen örneklerden ve görüşmecilerin anlattıklarından tespit edilmiştir. Amerikalılarla kurulan arkadaşlık veya komşuluk ilişkilerinin yanı sıra Adanalıların evlerini Amerikalılara kiraya vermesi veya Amerikalı ailelere gündelikçi olarak çalışmaya giden kadınların olması gibi durumlar da katılımcıların anlattıklarından tespit edilmiştir. Böylece kurulan iş ilişkilerinin de Amerikan yaşam tarzıyla bir iç içeliği getirdiği ve kültürel bir etkileşim gerçekleştiği sonucuna varılabilir. Amerikalılar ile kurulan dostane ilişkilerin yanı sıra zaman zaman şehirde onların varlığından rahatsız olarak eleştiren bir kesim olduğu da unutulmamalıdır. Katılımcıların hemen hemen hepsi İncirlik Üssü Amerikalıları sayesinde tanıştıkları, evlerine ilk kez giren ve tel dolapların yerini alan buzdolaplarından bahsetmişlerdir. Genellikle İncirlik Üssü'nde yaşayan Amerikalıların kullanmadıkları ikinci el buzdolaplarının evlerine alındığını belirtmişlerdir. Ayrıca, katılımcılar buzdolabının yanı sıra klima, televizyon veya bulaşık makinesi gibi ev aletleriyle ilk karşılaşmalarını anlatmışlardır. Kılık kıyafet alanında yaşanan değişimde de Amerikalıların etkisinin olduğunu belirten katılımcılar o dönem blue-jean pantolonlar veya naylon gömlekle ilk kez tanıştıklarını belirtmişlerdir. Hemen hemen her katılımcı süt tozu, margarin veya peynir gibi yeni yiyecek türleri ile ilk karşılaşmasına dair hatıralarından bahsetmiştir. Görüşmecilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda, Amerikalıların Adana'nın yeme-içme kültüründe büyük bir etki yaratmadıkları aksine kebabıyla ünlü zengin Adana mutfağının Amerikalıları etkisi aldığına dair bir sonuca varılmıştır. Peynir, konserve et, çiklet veya çikolata gibi farklı yiyeceklerle ilk kez tanışılrsa da mutfak kültüründe büyük bir dönüşüm yaşanmamıştır. Daha ziyade Adanalılar bazı yeni tür yiyecek içeceklerle tanışmışlardır. Görüşmecilerin anlattıklarından *Amerikanlaşmanın* en yoğun hissedildiği alanların başında boş zaman

ve eğlence hayatının geldiği tespit edilmiştir. Müzikli Batılı tarzda yemek yeme kültürünün ve *rock and roll* gibi dansların o dönem popüler olmaya başladığını belirtmişler, Adana'da Amerikalıların da sık sık tercih ettiği eğlence yerlerinden biri olan pavyonlara da değinmişlerdir. Boş zamanı değerlendirme ve eğlence kültürü olarak Adana ile özdeşleşmiş yazlık sinema kültürü bu dönemde popülerliğini daha da arttırmıştır. Zira, Hollywood filmlerinin yaygınlaşması sinemanın popülaritesinin daha da artmasına sebep olmuştur. Katılımcılardan ikisinin bahsettiği gerçek ismi Yüzevler Mahallesi olan fakat halk tarafından Hollywood Mahallesi olarak bilinen mahalle şehirdeki Amerikan etkisinin gözler önüne sermektedir. Modern yapısı ve yaşayanların Batılı yaşam tarzı sebebiyle mahalleye bu ismin verilmiş olması dikkate değerdir. Adana'da Amerikan etkisinin diğer bir boyutu merkezi Ankara'da yer alan Türk Amerikan Derneği'nin bir şubesinin de buraya açılmış olmasıdır. Türk Amerikan Derneği'nin Adana'da bir şube açması, katılımcıların anlattıklarından da anlaşılacağı üzere şehirde yer alan İncirlik Üssü sebebiyle Amerikalı nüfusunun fazla olmasındandır. Türk Amerikan Derneği iki kültürün kaynaşması için çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Bu durum Amerikan değerleri ile tanışılmasında önemli rol oynamıştır. Sözlü tarih görüşmecilerinin tümünün hatıralarında yer eden bir konu Adana'da o dönem ortaya çıkan ve popülerleşen boşboşçular meselesidir. Katılımcıların tümü boşboşçuların nasıl ortaya çıktığından ve mahalle aralarında gezerek tabla üzerinde sattıkları Amerikan mallarından bahsetmişlerdir. Boş şişe veya ambalaj gibi mallar satan boşboşçuların tablaları altından sigara gibi kaçak diğer malları sattıkları da belirtilmiştir. Görüşmecilerin anlattıklarından boşboşçular ile ilgili varılan en önemli sonuç bu satıcıların günümüz Amerikan pazarlarının temelini oluşturduklarıdır. Tabla üzerinde boş şişe türü ikinci el malları satmakla başlayan bir gelenek zaman geçtikçe gelişmiş ve günümüzde de hâlâ bilinen Amerikan pazarlarına giden yolda bir basamak oluşturmuştur. Ülkelerine dönen Amerikalıların giderken bıraktıkları ya da eskidiği için kullanmadıkları eşyalar boşboşçular vasıtası ile satılmıştır. Sonraları ise Amerikan mallarını tedarik etmek için PX mağazaları kullanılmıştır. Boşboşçular bu bağlamda Adanalıların Amerikan malları ile tanışmasında en önemli araçlar olmuşlardır. Sonuç olarak, boşboşçular meselesi 1950'lerde Türkiye'nin gündelik hayatında yaşanan dönüşümde Adana'nın ayırt edici özelliklerinden biri olarak gösterilebilir. Son olarak, katılımcılar Adana'da 1950'lerde başlayan Amerikan etkisinin uzun yıllar devam ettiğinden bahsetmişlerdir. Katılımcıların çocukluk dönemlerinde ilk kez karşılaştığı Amerikan yaşam tarzı sonraki yıllarda gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de devam

etmiştir. Önceleri şehirde yaşayan Amerikalılar daha sonraları üssün içerisine inşa edilen lojmanlara taşınırlar da üs dışına çıkışları yasak olmadığından bir arada yaşam devam etmiştir. Fakat, 2015 yılında askerlerin üs dışına çıkışı tamamen yasaklanmış ve Amerikalılar şehirden izole olmuşlardır. İncirlik Üssü'nün hemen yanındaki caddede bugün yan yana sıralanmış birçok dükkân Amerikalı askerlerin dışarıya çıkışlarının yasak olmadığı zamanlarda alışveriş yaptıkları yerlerden olmuştur. Günümüzde terkedilmiş ve harabe şeklinde olan bu dükkanların isimlerinin yazdığı tabelaların İngilizce oluşu ise dikkate değerdir. Cadde İngilizce tabelalarıyla küçük bir Amerikan kasabasını andırmaktadır. Yine bu durum *Amerikanlaşma* rüzgarının bir etkisi olarak nitelendirilebilir.

Sonuç olarak, çalışmada 1950'lerde Adana'nın gündelik hayatında görülen değişim ve dönüşümler sözlü tarih katılımcılarının anılarından yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin gündelik hayatında yaşanan değişim ve dönüşümlerin Adana'da nasıl tezahür ettiği sözlü tarih yöntemi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Görüşmecilerin o döneme ait hatıraları dönemin gündelik hayatında yaşanan *Amerikanlaşma* etkisini gözler önüne sermektedir. Sözlü tarih yöntemiyle elde edilen bu bilgiler başka kaynaklarla da yer yer desteklenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda eski gazeteler veya anı kitapları önemli bir yere sahiptir. Sözlü tarihi destekleyici nitelikte görsel bir belge olarak fotoğraflar da görüşmeciler tarafından kullanılmıştır. Bu bağlamda Alınur Bey'in çocukluk arkadaşı David ile olan fotoğrafı özel bir yere sahiptir. O döneme ait görüşmecilerin kullanabilecekleri fotoğrafların az olması 1950'li yıllarda fotoğraf makinesinin henüz çok yaygın olmamasından ötürü olabilir. Görüşmecilerin anılarından bahsederken duygulandıkları hatta zaman zaman gözleri dolan kişilerin olduğu gözlemlenmiştir. Eskiye olan özlemlerle nostaljik bir hava içinde anlatılan anılar sayesinde adeta 1950'lere doğru bir yolculuk yapılmıştır. Anıların öznelliği onları özel kılan asıl noktadır. Sıradan insanların gündelik hayatlarında yaşadıkları önemsiz gibi görünen küçük ayrıntılar tarih boyunca gerçekleşen büyük olayların arkasındaki asıl önemli dinamiklerdir. Yani bireylerin gündelik yaşamlarını tüm sıradanlığı ile devam ettirirken farkında olmadan yaşadıkları pratikler çok büyük değişim ve dönüşümün göstergesidirler. İşte Adana'da da 1950'lerde tüm sıradanlığı içerisinde gündelik hayatın pratiklerinde görülen değişimler yaşanan büyük sosyal dönüşümün bir parçası ve göstergesi olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abrams, L. (2010). *Oral History Theory*. Routledge: New York.
- Adak, H. (2007). Ötekileştiremediğimiz Kendimizin Keşfi: Yirminci Yüzyıl Otobiyografik Anlatıları ve Ermeni Tehciri. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (5), 231–253.
- Adler, P., Adler, P. ve Fontana, A. (2012). Sociology of Everyday Life. *Journal of Sociology*, 27, 115–139.
- Adivar, H. (2017). *Akile Hanım Sokağı*. İstanbul: Can.
- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (N. Ülner, E. Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabcacı.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil.
- Akalın, Ş. H. (2010). Türkçe ‘boş’tan İngilizcedeki ‘bosh’a Adana Ağzındaki ‘boşboşçu’ya Bir Sözü Serüveni. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 98, 1050-1062
- Akçura, G. (2020, January 20). Hula Hoop: Bir Çember Gündemi Nasıl Allak Bullak Eder? Erişim: 20 Ekim 2019, <https://manifold.press/hula-hoop>
- Aksoy, N. (2014). *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*. İstanbul: İletişim.
- Akşam Gazetesi (19 Mayıs 1953). Erişim: 12 Eylül 2019, <http://www.gecmisgazete.com/haber/turkiyede-ilk-televizyon-11165>
- Alkan, M. (2016). Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel ve Günlük Hayatı İnşa Edilirken. İçinde M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 591-617). İstanbul: İletişim.
- Altınay, A. G. (2013). In A. G. Altınay (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar* (ss. 15–33). İstanbul: İletişim.
- Amato, J. (2016). *Everyday Life: How the Ordinary Became Extraordinary*. London: Reaktion.

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.
- Atamer, M. (2012, August 11). Hem Nalına Hem Mihına. Erişim: 24 Nisan 2020, <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=1721>
- Atılğan, G. (2007). *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam.
- Aydın, S. (2016). Çukurova Tarihinde Yörükler ve Türkmenler. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adanaya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 113-141). İstanbul: İletişim.
- Aytulu, G. (2015, Ağustos 22). Hayaller Los Angeles, Gerçekler İncirlik. *Hürriyet*.
- Baudrillard, J. (1988). Simulacra and Simulations. İçinde M. Poster (Der.) *Jean Baudrillard: Selected Writings* (ss. 166-184). Stanford: Stanford University.
- Bayer, D. (2013). *Türk-Yunan İlişkilerinde NATO'nun Tutumu ve Bunun Türkiye-NATO İlişkilerine Yansımaları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bengi, D. (2016). Zeki Müren: İstikbalin En Parlak Delikanlısı. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 465-471). İstanbul: İletişim.
- Bengi, D. (2020). *50'li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük "Şimdiki Zaman Beledir"*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Berghahn, V. B. (2010). The Debate on 'Americanization' Among Economic and Cultural Historians, *Cold War History*, (10)1, 107-130,
- Bennett, A. (2005). *Culture and Everyday Life*. London: Sage.
- Bilecen, T. & Madendağ G. (2016). Adana'da Demokrat Parti Dönemi'nde Gündelik Hayatın Yerel Basına Yansımaları. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 84-96.
- Bingham, A. J. (2018). New Institutionalism in Everyday Life. *International Journal of Sociology of Education*, 7(3), 237-255.
- Bora, T. (2005). Adnan Menderes. İçinde M. Yılmaz (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 7: Liberalizm* (ss. 482-507). İstanbul: İletişim.

- Bora, T. (2007). Türkiye’de Siyasal ideolojilerde ABD/Amerika imgesi: Amerika: “En” Batı ve “Başka” Batı. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (ss. 147-169). İstanbul: İletişim.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*. İstanbul: İletişim.
- Bon Hoa, J. H. (2014). Totality and Common: Henri Lefebvre and Maurice Blanchot on Everyday Life. *Cultural Critique*, 88, 54-78.
- Bovone, L. (1989). Theories of Everyday Life: A Search for Meaning or a Negation of Meaning? *Current Sociology*, 37(1), 41–59.
- Bölme, S. (2012a). *İncirlik Üssü: ABD’nin üs politikası ve Türkiye*. İstanbul: İletişim.
- Bölme, S. (2012b). Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askerî Üsler: Süreklilik ve Değişim. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 51-71.
- Bölme, S. (2007). The Politics of İncirlik Air Base. *Insight Turkey*, 9(3), 82-91.
- Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasî Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış*, 2(4), 125–145.
- Burke, P. (2010a). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. (M. Küçük, Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- Burke, P., & Kayalı, K. (2010b). Annales Hareketinin Türkiye Serüveni O Kadar Açıklayıcı ki... İçinde *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu* (ss. 7–20). Ankara: Doğu Batı.
- Burkit, I. (2004). The Time and Space of Everyday Life. *Cultural Studies*, 18, 211–227.
- Butler, C. (2012). *Henri Lefebvre. Spatial Politics, Everyday Life and the Right to the City*. New York: Routledge.
- Cangöz, N. (2016). Adana Erkeğe ve Küfre Kesmiştir. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana’ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 371-379). İstanbul: İletişim.
- Cantek, L. (2005). *Gündelik Yaşam ve Basın (1945-1950): Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Cantek, L. (2008). *Cumhuriyetin Bülüş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945- 1950)*. İstanbul: İletişim.
- Caunce, S. (2001). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Chevrolet. (1952, Ağustos 27). Erişim: 12 Eylül 2019, <http://www.gecmisgazete.com/haber/1952-chevrolet-12302>
- Colebrook, C. (2002). The Politics and Potential of Everyday Life. *New Literary History*, 33(4), 687-706.
- Courpasson, D. (2017). Politics of Everyday. *Organization Studies*, 38(6), 843–859.
- Craig, S., Douglas, S. & Bennet, A. (2009). Contextual and Cultural Factors Underlying Americanization. *International Marketing Review*. 26(1), 90-109.
- Cumhuriyet Gazetesi (17 Eylül 2008), Erişim: 15 Mart 2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/incirlik-esnafi-zorda-10464>
- Cumhuriyet Gazetesi (20 Eylül 1949), Erişim: 20 Nisan 2020, <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>
- Cumhuriyet Gazetesi (20 Ekim 1953). Erişim: 12 Nisan 2020, <http://www.gecmisgazete.com/haber/vog-bali-coraplari>
- Çelik, B. (2016). *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Çelik, B. (2016). Adana ve Orhan Kemal. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 45-65). İstanbul: İletişim.
- Çevik, S. (2015). *Uluslararası Hukuk ve Türkiye-ABD İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncirlik Üssü'nün Kullanımına Dair Bazı Tespitler*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Çiçekoğlu, Feride. (1998). *Asri, Modern, Çağdaş*. İçinde U. Tanyeli (Ed.), *Üç Kuşak Cumhuriyet* (ss. 147-335). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Dağdeviren, M. (2016). Adana mutfağı. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 321-335). İstanbul: İletişim.

- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih için Bir Klavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu*. (A. Ekmekçi ve O. Taşkent, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- De Certeau, M. (2009a). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost.
- De Certeau, M., Giard, L. ve Mayol, P. (2009b). *Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri*. (Ç. Eroğlu ve E. Ataçay, Çev.). Ankara: Dost.
- Demirel, A. (2014). *Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İstanbul: İletişim.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye’nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Deren, S. (2007). Kültürel Batılılaşma. İçinde. T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (ss. 382-402).
- Doğaner, Y. (2016). Vatan Cephesi. İçinde M. K. Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları* (ss.177-191). İstanbul: İletişim.
- Elden, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre*. New York: Continuum.
- Eldemir, P. (2017, 4 Mayıs). Kültürel Soğuk Savaş: İnsan Aklını Hafife Almak. Erişim: 1 Mayıs 2020, <https://www.sosyalbilimler.org/kulturel-soguk-savas- insan- aklini- hafife- almak/>
- Elias, Norbert. (2004). *Uygarlık Süreci – cilt 1*. (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim, s. 134-142.
- Emiroğlu, K. (2016). Adana’da sanayi ve sanayiciler hakkında. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana’ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 267-305). İstanbul: İletişim.
- Ersanlı, B. (2003). *Türkiye’de İktidar ve Tarih: Türkiye’de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim.

- Erdem, E. (2016). Türkiye-ABD İlişkilerinin Zirve Noktası: Celal Bayar'ın ABD Ziyareti. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 135-151). İstanbul: İletişim.
- Eroğul, C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam.
- Fildiş, B. (2015). Braudel'i Tarihsel Sosyoloji Bağlamında Okumak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(41), 789-794.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi: İslam Milliyetçilik ve Modernlik (1789 2007)*. İstanbul: Timaş.
- Forster, R. (1978). Achievements of the Annales School. *The Journal of Economic History*, 38(1), 58-76.
- Freund, A., & Thomson, A. (2011). Introduction: Oral History and Photography. İçinde A. Freund & A. Thomson (Eds.), *Oral History and Photography* (ss. 1-27). New York: Palgrave Macmillan.
- Fry, A. R., & Baum, W. (1969). A Janus Look at Oral History. *American Archivist*, 32(4), 319-326.
- Gienow-Hecht, J. (2000). Shame on US? Academics, Cultural Transfer, and the Cold War. *Diplomatic History*, 24(3), 465-494.
- Ginzburg, C. (2019). *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*. (A. Gür, Çev.). İstanbul: Metis.
- Göle, N. (2007). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (ss. 56-68). İstanbul: İletişim.
- Gulbenkian Komisyonu (Der.). (1996). *Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Metis.
- Gülalp, C. (2007). *Adana'yı Seviyorum: Adana'da Geçen Güzel Bir Yaşam*. Adana: Işık.

- Gümüş, A. (2016). Eriyik ve Tortu: Adana'daki Karışma ve Karışmama Halleri. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 65-113). İstanbul: İletişim.
- Güngör, E. (2017). 1950'ler Türkiye'sinde Modernleşme ve Gündelik Hayat Değişimlerine Sinema Üzerinden Bakmak: 'İstanbul Geceleri' filmi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 94-112.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- Habora, B. (2009). *Benim Başkentim: Adana*. İstanbul: Heyamola.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Tinin Görüngübilimi*. İstanbul: İdea.
- Heller, A. (1984). *Everyday Life*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Herodot, (2012). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Hoyle, N. (1972). Oral History. *Library Trends*, 60–82.
- Hobikoğlu, E. & Çetinkaya, M. (2015). In Innovative Entertainment Economy Framework, Economic Impacts of Culture Industries: Turkey and Hollywood Samples. *Social and Behavioral Sciences*, 195, 1435-1442.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: Sarmal.
- Huppert, G. (1982). Lucien Febvre ve Marc Bloch: The Creation of Annales. *The French Review*, 55(4), 510–513.
- Hülür, B. (2017). Ervin Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 158–165.
- Hürriyet Gazetesi (18 Nisan 1954), Erişim: 10 Mart 2020, <http://www.gecmisgazete.com/haber/herkese-100-gr-kahve-verilecek>
- Hürriyet Gazetesi (10 Haziran 1955), Erişim: 12 Mart 2020, Erişim: <http://www.gecmisgazete.com/haber/istanbul-dun-taninmis-sinema-yildizlarinin-istilasina-ugradi>

- Hürriyet Gazetesi (11 Haziran 1955), Erişim: 12 Eylül 2019,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/hilton-dun-resmen-acildi-misafirler-gezi-eglendi->
- Hürriyet Gazetesi (21 Nisan 1954), Erişim: 20 Mart 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/sehirde-kahve-buhrani-hala-halledilemedi>
- Hürriyet Gazetesi (10 Nisan 1954). Erişim: 12 Mart 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/sehirde-kahve-bulmak-imkansiz>
- Hürriyet Gazetesi (16 Ocak 1956). Erişim: 15 Kasım 2019,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/amerikan-esyasi-alim-satimi-memlekette-salgin-halini-aldi>
- Hürriyet Gazetesi (30 Aralık 1956), Erişim: 2 Mayıs 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/rock-and-roll-dansinin-yasak-edilmesi-isteniyor->
- Hürriyet Gazetesi (4 Aralık 1952). Erişim: 12 Mart 2020, 15 Kasım 2019,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/artiste-asik-olan-izmirli-bir-kiz-evinden-kacti>
- Hürriyet Gazetesi (8 Kasım 1955). Erişim: 12 Eylül 2019,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/televizyon-milyonlarin-hayatini-altust-etti>
- Hürriyet Gazetesi (18 Ağustos 1952). Erişim: 12 Eylül 2019,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/alacaginiz-araba-12196>
- Hürriyet Gazetesi (27 Ağustos 1952). Erişim: 20 Nisan 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/1952-chevrolet-12302>
- Hürriyet Gazetesi (28 Haziran 1954). Erişim: 20 Nisan 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/-jeep-dunyanin-en-kullanisli-vasitasidir->
- Hürriyet Gazetesi (4 Kasım 1955), Erişim: 10 Mart 2020,
<http://www.gecmisgazete.com/haber/kahve-satislari-bugun-ogleden-sonra-basliyor>

- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel Nesnellikten Post-modernizme: 20. Yüzyılda Tarihyazımı*. (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- İlyasoğlu, A., & Kayacan, G. (2006). Yakın Dönemde Tarihe İlginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye'deki Gelişimine Bir Bakış. İçinde A. İlyasoğlu (Ed.), *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* (ss. 15–22). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Janesick, V. J. (2010). *Oral History for the Qualitative Researcher*. New York: The Guilford.
- Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of Everyday Life. *Current Sociology Review*, 61(5), 714-732.
- Kahraman, H. B. (2017). Bir Zihniyet Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma. İçinde T. Bora & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık* (ss. 125–140). İstanbul: İletişim.
- Karpat, K. (2015). *Türk Siyasî Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş.
- Kaynar, H. (2007). *Cumhuriyet İstanbul'unda Modernlik Fragmanları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kaynar, M. K. (2016). Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 15-39). İstanbul: İletişim.
- Kaynar, M. K. (17 Eylül 2018). Pepsi ve Coca Cola'nın Türkiye Maceraları. Erişim: 10 Nisan 2020, https://noktahaberyorum.com/pepsi-ve-cocacolanin-turkiye-maceralari-mete-kaan-kaynar.html#.XsDFU_kzbIU
- Kemal, Y. (1976). *Bu Diyar Baştan Başa*. İstanbul: Cem.
- Kemal, O. (2018). *Bereketli Topraklar Üzerinde*. İstanbul: Everest.
- Kemal, O. (2019). *Gurbet Kuşları*. İstanbul: Everest.
- Koca, B. (2016). Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Parti'nin Özgürlük ile İstismar Arasındaki Dinî Politikaları. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 293-321). İstanbul: İletişim.

- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945- 1950) Cilt 1*. İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar: Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945- 1950) Cilt 2*. İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2017a). *Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): CHP İktidarının Sonu*. İstanbul: İletişim.
- Koçak, C. (2017b). *Demokrat Parti Karşısında CHP*. İstanbul: Timaş.
- Korhan, T. (2019). Demokrat Parti Döneminde Adana’da Amerikan Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 58-68.
- Kozanoğlu, H. (2016). Başka bir Adana’dan anılar. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana’ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 211-227). İstanbul: İletişim.
- Kozanoğlu, C. (2016). Adana Dışında Adanalı Olmak. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana’ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 171-183). İstanbul: İletişim.
- Köker, İ. (2019, Aralık 16). İncirlik Üssü: ABD ile gerilimin merkezindeki askerî hava üssü hakkında neler biliniyor? Erişim: 23 Nisan 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38521914>
- Küçükkülahlı, S. (2017). İktisadi Gelişmenin Gündelik Hayata Etkileri: Demokrat Parti Dönemi İstanbul Örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 519–554.
- Kechriotis, V. (2015). Tarihi Herkes Seviyor, Ya Tarih(çi)yi? İçinde E. Hamzaçebi, E. Akçay, U. Kocagöz, & F. Adaman (Der.), *Sosyal Bilimler "Ne İşe Yarar"?* (ss. 51–77). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Köse, H. (2000). Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, 7, 7-25.
- Kyvig, D. E., & Marty, M. A. (2016). *Yanıbaşımızdaki Tarih*. (N. Özsoy, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Leavy, P. (2011). *Oral History*. New York: Oxford University.

- Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2019). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Moderniteden Modernizme*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis.
- Lefebvre, H., & Levich, C. (1987). Everyday and Everydayness. *Yale French Studies*, 73, 7-11.
- Lefebvre, H., & Regulier, C. (1999). The Rhythmanalytical Project. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 11(1), 5–13.
- Lyotard, J. F. (2013). *Post-modern Durum*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: BilgeSu.
- Madendağ, G. (2018a). *Demokrat Parti Döneminde Adana'da Gündelik Hayat*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Milliyet Gazetesi (8 Ocak 1957), Erişim: <http://www.gecmisgazete.com/haber/strip-tease-ve-rock-n-roll-un-yasak-edilmesi-istendi>
- Morain, T. (2017). Everyday Life: How the Ordinary Became Extraordinary. *State Historical Society of Iowa*, 76(4), 464–465.
- Moritz, S. (2008). İstanbul Hatırası. Erişim: 1 Mayıs 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=tbEI7GOhWz>
- Munslow, A. (2000). *Tarihin Yapısökümü*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Mütercimler, E., & Öke, M. K. (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa.
- Neyzi, L. (2013). *Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul: İletişim.

- Neyzi, L. (2010). Oral History and Memory Studies in Turkey. İçinde C. Kerlake, K. Öktem, & P. Robins (Der.), *Turkey's Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century* (ss. 443–459). New York: Palgrave Macmillan.
- Oktay, A. (1995). *Türkiye'de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Onaran, B. (2016). *Mutfak Tarih: Yemeğin Politik Serüvenleri*. İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2010). *Turkish Foreign Policy, 1919-2006: Facts and Analyses with Documents*. Salt Lake City: The University of Utah.
- Ormanlar, Ç. (1999). Giyim Kuşam Modaları: Amerika'dan Esen Moda Rüzgarları. İçinde *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları* (ss. 60-65). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Ovalı, Ş. (2019). Stratejik Ortaklık, Kriz ve Restorasyon: Türk-Amerikan İlişkilerinin Yörüngesine Kavramsal Bir Çerçeveden Bakmak. *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 155–190.
- Öncü, A. (2000). Elias ve Medeniyetin Öyküsü. *Toplum Bilim*, 84, 8–18.
- Öymen, A. (2002). *Bir Dönem Bir Çocuk*. İstanbul: Doğan.
- Özcan, F. C. (2016). Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 39–69). İstanbul: İletişim.
- Özcan, G. (2016). Ellili Yıllarda “Dış” Politika. İçinde, M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (ss. 97-133). İstanbul: İletişim.
- Özgentürk, A. (2016). Yılmaz Güney ve Adana. İçinde B. Çelik (Der.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 25-45). İstanbul: İletişim.
- Öztan, G. G., & Korucu, S. (2017). *Tutku, Değişim ve Zarafet: 1950'li Yıllarda İstanbul*. İstanbul: Doğan.
- Öztürkmen, A. (1999). Zamanı Eylemek, Eğlenmek: Cumhuriyet Dönemi Eğlence Biçimlerini Yeniden Düşünmek. İçinde O. Baydar & D. Özkan (Der.), *Cumhuriyet Modaları 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan* (ss. 179–191). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

- Öztürkmen, A. (2001). Sözlü Tarih: Yeni bir disiplinin cazibesi. *Toplum Ve Bilim*, 91, 115-122.
- Öztürkmen, A. (2011). Sözlü Tarihin Poetikası: Anlatı ve Gösterim. İçinde Z. Uysal (Der.), *Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar* (ss. 53–61). İstanbul: İletişim.
- Özyürek, E. (2000). Bir Kuşağın Otobiyografisi, İtalya 1968. *Toplum Bilim*, 84.
- Plant, S. (1992). *The Situationist International in a Post-modern Age*. New York: Routledge.
- Portelli, A. (1998). What Makes Oral History Different. İçinde R. Perks & A. Thomson (Der.), *The Oral History Reader* (ss. 63–75). New York: Routledge.
- Portelli, A. (2005). A Dialogical Relationship an Approach to Oral History. *Expressions Annual*, 14, 1–8.
- Radikal Gazetesi. (24 Temmuz 2009), Erişim: 1 Mayıs 2020, <http://www.radikal.com.tr/dunya/ruslari-icten-cokerten-mutfak-kavgasi-50-yasinda-946474/>
- Ritchie, D. A. (2003). *Doing Oral History a Practical Guide*. New York: Oxford University.
- Sabancı, S. (1985). *İşte Hayatım*. İstanbul: Kişisel.
- Sanbay, A. Y. (1991). The Democratic Party 1946-1960. İçinde M. Heper & J. M. Landau (Der.), *Political Parties and Democracy in Turkey* (ss. 119–133). New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim.
- Schwarzkopf, S. (2007). Who Said “Americanization?”: The Case of Twentieth Century Advertising and Mass marketing from a British Perspective, İçinde J. Gienow-Hecht (Der.), *Decentring America* (ss. 23-73). New York: Berghahn.
- Scott, S. (2009). *Making Sense of Everyday Life*. Cambridge: Polity.

- Sheringham, M. (2006). *Everyday Life: Theories and Practices from Surrealism to the Present*. Oxford: Oxford University.
- Shimemura, Y. (2002). Globalization vs. Americanization: Is the World Being Americanized by the Dominance of American Culture. *Comparative Civilizations Review*, 47(47), 80-91.
- Smith, G. S. & Segal, J. (2012). Introduction. İçinde P. Romijn & G. S. Smith (Der.), *Divided Dreamworlds? The Cultural Cold War in East and West* (ss. 1-9). Amsterdam: Amsterdam University.
- Stanford, M. (2010). *Tarihin İncelenmesi için Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, s. 62-78.
- Stephan, A. (2008). Cold War Alliances and the Emergence of Transatlantic Competition: An Introduction. İçinde A. Stephan (Der.), *The Americanization of Europe Culture, Diplomacy, and Anti-Americanism after 1945* (ss. 1-23). Oxford: Berghahn.
- Stokes, M. (2012). *Aşk Cumhuriyeti: Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Storey, J. (2014). *From Popular Culture to Everyday Life*. New York: Routledge.
- Şenol-Cantek, F. (2016). Ellili Yıllar Türkiye’inde Basın. İçinde M. K. Kaynar (Der.), *Türkiye’nin 1950’li Yılları* (ss. 423–451). İstanbul: İletişim.
- Tekerek, N. (2016). Adana’nın Eğlence Dünyasından; Seyhan Saz’dan Cafe-Barlara... İçinde B. Çelik (Der.), *Adana’ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 305-321). İstanbul: İletişim.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*. (Ş. Layıkel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Thompson, P. (2006). 21. yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar. İçinde A. İlyasoğlu & G. Kayacan (Der.), *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* (ss. 23-38). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

- Thukydides, (2000). *Peloponnessos Savaşları* (F. Akdemir, Çev.) İstanbul: Belge.
- Toklucu, M. (2015). *Nurcihan'ın Çamaşırları ve Diğer Meseleler: Zihinler Altında 20.000 Fersah*. İstanbul: İletişim.
- Toprak, Z. (2007). Türkiye'de Tarih yazımının Evrimi ve Yarının Tarihi. *TÜBA Günce*, 37, 28–30.
- Toprak, Z. (2009). 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çukurova'da Emek ve Sermaye. *Toplumsal Tarih*, 191, 70–76.
- Toprak, Z. (2017). Yavuz Selim Karakışla'nın Ardından: Mikro-Tarihten Popüler Tarihe..., *Toplumsal Tarih*, 277, 14-17.
- Tosh, J. (2013). *Tarihin Peşinde*. (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Uzer, U. (2016). *An Intellectual History of Turkish Nationalism: Between Turkish Ethnicity and Islamic Identity*. Salt Lake City: The University of Utah.
- Vansina, J. (2006). *Oral Tradition: A Study in Historical Methodology*, (H. M. Wright, Çev.). New Brunswick and London: Aldine Transaction.
- Yaktı, Ö. (2013). Amerikan İç Savaşı ve Adana: Pamuk Tarımının Adana'nın Modernleşme Sürecine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54, 273–296.
- Yaktı, Ö. (2014). *Toplumsal Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Adana'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1923-1960)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yazıcıoğlu, T. (2016). Portakal Çiçeği Kokusu, Yaşar Kemal Hasreti... Nafile Adana Erkektir. İçinde B. Çelik (Ed.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 243-261). İstanbul: İletişim.
- Yeni salgın Rock and Roll dansı. (1956, Aralık 23). *Hürriyet*.
- Yıkılmış, M. S. (2016). Sözlü Tarihin Radikal Potansiyeli. *VitaVerita E-Dergi*, 1(3), 28 40.

- Yow, V. R. (2005). *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. California: Altamire.
- Yörük, S. (2011). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Kazâsı (1700-1750)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Yurtsever, C. (2017). *Adana Şehir Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Ziyalan, N. (2016). Adana'nın Beş Harfi AAAAAA. İçinde B. Çelik (Der.), *Adana'ya Kar Yağmış: Adana Üzerine Yazılar* (ss. 183-203). İstanbul: İletişim.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. S. Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim.

EKLER

EK. 1: Görüşme Soruları

Alan Araştırması Soru Formu

1. Öncelikle bize biraz kendinizden bahseder misiniz? Örneğin, doğum tarihiniz ve yeriniz, medeni durumunuz? Kardeşleriniz var mı? Var ise kaç kardeşsiniz? Eğitim durumunuz? Kaç yıldır Adana'da yaşıyorsunuz?

2. Şimdi size çocukluk/gençlik döneminize dair sorular sormak istiyorum. 1950'li yıllarda Adana'da yaşadığınız evi tasvir edebilir misiniz? O yıllarda evlerde bulunan eşyalar nasıldı? Örneğin, o yıllarda Amerikan mallarının ülkeye girişi ile evlere ilk kez giren elektronik ev aletleri/eşyalar var mıydı?

3. Aile yaşantınıza gelecek olursak, anne ve babanızla ilişkiniz nasıldı? Bana biraz onlardan bahseder misiniz? Hangi işle meşguldüler? İş dışında yaptıkları veya ailecek yaptığınız aktiviteler var mıydı?

4. Ev içinden gidecek olursak, o yıllarda ev içinde yeme içme alışkanlıklarınız nasıldı? Mesela en çok ne tüketilirdi? Örneğin, yine Amerikan mallarının piyasaya girmesiyle Adana halkı süt tozu, margarin ya da hamburger gibi ürünlerle tanıştı. Sizin o dönemin yeme içme alışkanlıklarında meydana gelen değişimlerle ilgili hatırladıklarınız neler?

5. Şimdi biraz ev içerisinden dışarıya geçelim. Okul/iş hayatınız nasıldı? Örneğin, (okula gittiyseniz) sınıfta Amerikalı öğrenciler var mıydı?

6. Adana o yıllarda Amerikan etkisinin oldukça yoğun hissedildiği bir şehirdi. Örneğin, Adana'da NATO'ya ait bir askerî üs, İncirlik Üssü bulunmakta. Burada görev yapan Amerikalı askerlerin ve ailelerinin halk ile iç içe yaşadığını duydum. Şehirde, herhangi bir yerde, sokakta ya da pazarda Amerikalılara çok sık rastlanıyor muydu? Örneğin Amerikalı komşularınız var mıydı? Var ise onlarla ilişkileriniz nasıldı? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

7. O yıllarda giyim kuşam genel olarak nasıldı? Amerikan moda rüzgarının etkilerinin şehirde hissedildiğini duydum. Örneğin Amerikan tarzı şapkalar ya da kot pantolonlar o dönem Adana'da nasıl karşılandı?

8. O yıllarda giderek yaygınlaşan Amerikan bit pazarları hakkında neler hatırlıyorsunuz? O dönem magazin dergileri, plaklar, spor ayakkabı ve jean pantolonlara kadar çeşitli ikinci el Amerikan mallarının bu pazarlarda satıldığını duydum. Sizin bu konuda hatırladıklarınız var mı? Bu pazarlardan alışveriş yaptınız mı? Yaptıysanız neler aldınız?

9. Amerikan ailelerin gelenek ve görenekleri Türk ailelere yansır mıydı? Örneğin, onların geleneksel günleri olan Noel ya da yılbaşı kutlamaları nasıldı? Bu durum Adana'da yeni bir gelenek başlattı mı? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

10. Adana’da eskiden yazlık sinemalar ve çay bahçelerinden oluşan bir eğlence anlayışı varmış. Fakat sonra 1950’li yıllarda ekonomik bir hareketlilik oluyor ve eğlence anlayışları da değişiyor. Böylece Adana’da toprak ağaları ve zengin ailelerin eğlence anlayışı gece kulüpleri ve pavyonlara kayıyor. Bu konuda siz neler söylemek istersiniz? Şehirde eğlence anlayışı nasıldı? Örneğin, o dönem ortaya çıkan zengin ‘‘Hacıağalar’’ ile ilgili hatırladıklarınız var mı?

EK. 3: Sözlü Tarih Katılımcılarının Profili

İsim	Meslek	Cinsiyet	Yaş	Görüşülen Tarih
Alinur Uğurpakkan	Karikatürist-Grafiker	Erkek	72	21.02.2020
Tayfun Baf	Turizm Yatırımcısı	Erkek	76	21.02.2020
Cevdet Naci Gülalp	Emekli İş Adamı	Erkek	91	06.03.2020
Veysel Erdem Bozdoğanlı	Emekli Devlet Memuru	Erkek	81	06.03.2020
Yalçın Karalar	Emekli Müze Müdürü	Erkek	74	06.03.2020
Kâmil Erginöz	Emekli Mimar	Erkek	73	06.03.2020
Ali Şakir Tiltay	İş Adamı	Erkek	74	07.03.2020

EK. 5: Etik Komisyon İzni

Tarih: 17/02/2020
Sayı: 35853172-300-E.00001004491

0001004491

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Gül Eda BULANIK (Etik Komisyon İzni)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 24.01.2020 tarihli ve 12908312-300/00000970958 sayılı yazınız.

Enstitünüz Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencilerinden **Gül Eda BULANIK**'ın **Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR** danışmanlığında hazırladığı "**1950'li Yıllarda Türkiye'de Gündelik Hayatta Yaşanan Dönüşümler: Adana İli Üzerine Bir Araştırma**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **11 Şubat 2020** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 9c33024a-05d0-4cbe-a13a-b15a199f2960 kodu ile erişebilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Sevda TOPAÇ

